

Громадська організація «Інститут транскордонних ініціатив»
Лабораторія проєктів та ініціатив
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

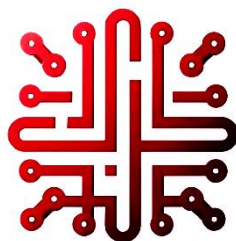
ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЯ

науковий погляд
на стратегічні шляхи
до сталого розвитку

Луцьк 2024

Громадська організація «Інститут транскордонних ініціатив»
Лабораторія проєктів та ініціатив
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЯ: науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку

Монографія

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2024

УДК 332:330.31

В-42

Рекомендовано вченою радою Луцького інституту розвитку людини Університету
«Україна» (протокол № 6 від 27.06.2024 р.)

Рекомендовано радою ГО «Інститут транскордонних ініціатив»
(протокол №12 від 24.05.2024 р.)

Рецензенти:

Коцан Н. Н. – д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій, Голова Координаційної ради Інституту Польщі, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна;

Шубалий О. М. – д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна;

Горбач Л. М. – к.е.н, доцент, директор, «Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Луцьк, Україна.

ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЯ: науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку [Текст] : монографія / Власюк О. С., Мокій А. І., Науменко Н.С., Степанова А. А., Цимбалюк І. О., Павліха Н.В., Возняк Г. В., Молінський В.О., Швець В.В., Корнелюк О. А. / Заг. ред.: Цимбалюк І. О., упорядкування Павліха Н. В. – Луцьк : Вежа-Друк, 2024. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 4,33 Мб.

ISBN 978-966-940-579-1

Монографія пропонує комплексний погляд на стратегічні напрями відновлення та реінтеграції з урахуванням економічних, соціальних, психологічних та екологічних вимірів, що робить її важливим внеском у розуміння сучасних викликів та шляхів до сталого розвитку. Зосереджено увагу на економічній безпеці регіону під час процесу євроінтеграції та в умовах глобальних викликів, досліджуються виклики, які ставить інвестиційна карта України та вплив інноваційних технологій на економічне відновлення. Проаналізовано соціальні аспекти реінтеграції, зокрема теоретичні основи соціальної реінтеграції ветеранів, роль держави та громадських організацій у процесі їхньої соціальної адаптації, а також використання соціального підприємництва як інструменту вирішення соціальних проблем. Розглянуто психологічні аспекти підтримки внутрішньо переміщених осіб та ветеранів через організацію психологічної підтримки та психотерапії, а також підготовка наставників для молоді, що потребує спеціалізованої допомоги. Розкрито екологічні виклики та стратегії сталого розвитку, зокрема в контексті адаптації до змін клімату та збереження природних ресурсів.

Видання призначене для науковців, представників різних академічних дисциплін, докторантів, аспірантів, студентів й усіх зацікавлених у глибокому розумінні стратегічних шляхів відновлення економіки, соціальної реінтеграції, психологічної підтримки та екологічного сталого розвитку.

Тексти представлено в авторській редакції. Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст та авторський стиль праць, розміщених у монографії.

УДК 332:330.31

© ГО «Інститут транскордонних ініціатив»,
Лабораторія проектів та ініціатив
ВНУ імені Лесі Українки,
Луцький інститут розвитку людини
Університету «Україна», 2024

ISBN 978-966-940-579-1

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ГЛАВА 1. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА РОЗВИТОК	6
РОЗДІЛ 1.1. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА (Власюк О. С., Мокій А. І., Науменко Н.С.) ...	6
РОЗДІЛ 1.2. УКРАЇНА НА ІНВЕСТИЦІЙНІЙ КАРТІ СВІТУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (Степанова А. А.).....	29
РОЗДІЛ 1.3. ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ (Цимбалюк І. О.)	38
РОЗДІЛ 1.4. ІНТЕГРАЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ (Цимбалюк І. О.)	57
РОЗДІЛ 1.5. ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ: СТАЛІСТЬ, ІНКЛЮЗИВНІСТЬ, СМАРТ РОЗВИТОК ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ (Павліха Н. В.).....	70
ГЛАВА 2. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ	86
РОЗДІЛ 2.1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ (Цимбалюк І. О., Невар І. В.).....	86
РОЗДІЛ 2.2. РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ (Павліха Н. В.)	95
РОЗДІЛ 2.3. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ (Возняк Г. В., Молінський В.О.)	104
РОЗДІЛ 2.4. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ (Цимбалюк І. О.).....	120
ГЛАВА 3. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА	128
РОЗДІЛ 3.1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ВЕТЕРАНІВ (Швець В. В.)	128
РОЗДІЛ 3.2. ПРАКТИЧНІ МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ДО ПСИХОТЕРАПІЇ І ПІДТРИМКИ (Швець В. В.)	144
РОЗДІЛ 3.3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА НАДАВАЧІВ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ (Швець В.В.)	154
ГЛАВА 4. ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК	168
РОЗДІЛ 4.1. ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ У СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (Корнелюк О. А.)	168
РОЗДІЛ 4.2. СТАЛЕ СПОЖИВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО БАЛАНСУ (Корнелюк О. А.).....	182
РОЗДІЛ 4.3. ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ (Корнелюк О. А.).....	204
ВИСНОВКИ	214

ПЕРЕДМОВА

Війна, що триває на території України, залишає глибокі рани не лише на економічному та соціальному рівнях, але й у душах людей, які безпосередньо постраждали від конфлікту. Відновлення країни після війни та реінтеграція ветеранів, учасників бойових дій та їх сімей у цивільне суспільство є надзвичайно актуальним і важливим питанням для забезпечення сталого розвитку України. Монографія присвячена дослідженню стратегічних шляхів, які сприятимуть економічному, соціальному та психологічному відновленню країни, забезпечуючи при цьому стійкість та розвиток.

Забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку є фундаментом для подальшого відновлення країни. Економічна стабільність, інтеграція в європейський простір, залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій сприятимуть швидкому економічному зростанню та відновленню регіонів. Разом з тим, економічна безпека є невід'ємною умовою для соціальної реінтеграції ветеранів, які потребують не лише матеріальної, а й соціальної підтримки для повернення до мирного життя.

Соціальні аспекти реінтеграції охоплюють широкий спектр питань, від теоретичних основ до практичних підходів та ролі держави і громадських організацій. Важливою складовою є соціальне підприємництво, яке може стати ефективним інструментом вирішення суспільних проблем і підтримки ветеранів у нових економічних реаліях. Для швидкого та ефективного вирішення наявних проблем необхідним є вивчення міжнародного досвіду для адаптації успішних практик до українських умов.

Психологічна підтримка ветеранів і внутрішньо переміщених осіб є ще одним нагальним питанням відновлення. Військовий досвід залишає глибокі психологічні травми, що потребують професійного підходу до їх подолання. Науково-методичні основи організації психологічної підтримки, практичні методи психотерапії та

підготовка фахівців із соціально-психологічної підтримки є напрямками, що потребують детального вивчення й впровадження.

Окремої уваги вимагають екологічні виклики, що постають перед Україною внаслідок воєнних дій, адже необхідними умовами для здорового майбутнього наступних поколінь є відновлення екосистем та забезпечення сталого розвитку.

Таким чином, відновлення України після війни та реінтеграція ветеранів і їх сімей є багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу та злагодженої роботи науковців, державних органів та громадськості. Ця монографія є спробою наукового осмислення та обґрунтування стратегічних шляхів досягнення сталого розвитку у повоєнний період, спираючись на глибокий аналіз економічних, соціальних, психологічних та екологічних аспектів цього складного процесу.

Метою цієї монографії є дослідження стратегічних шляхів до сталого розвитку України, зокрема відновлення економічної безпеки, соціальної реінтеграції ветеранів, учасників бойових дій та їх сімей, а також надання психологічної підтримки та вирішення екологічних викликів. Дослідження спрямоване на виявлення ефективних підходів та методів, що дозволять забезпечити гармонійне і стійке відновлення країни, інтеграцію постраждалих до цивільного суспільства та створення умов для їх подальшого розвитку.

Завдання монографії включають аналіз економічних викликів і перспектив України у контексті євроінтеграції та глобалізації, дослідження ролі інноваційних технологій у відновленні економіки, оцінку стану та потенціалу інвестиційної привабливості країни. Особлива увага приділяється теоретичним основам та практичним аспектам соціальної реінтеграції ветеранів, включаючи роль держави та громадських організацій, розвиток соціального підприємництва й міжнародний досвід підтримки ветеранів. Дослідження охоплює науково-методичні основи організації психологічної підтримки, практичні методи психотерапії та підготовку фахівців у цій галузі.

Окремо розглядаються екологічні виклики, спричинені війною, та шляхи до сталого екологічного розвитку.

Монографія має на меті не лише узагальнити існуючі знання та практики у зазначених сферах, але й запропонувати нові, науково обґрунтовані рішення для забезпечення стійкого розвитку України. Вона спрямована на формування комплексного підходу до відновлення країни, що включає економічний розвиток, соціальну інтеграцію та психологічну підтримку населення, а також вирішення екологічних проблем.

Видання є результатом колективної праці науковців, які прагнуть внести свій вклад у відновлення та розвиток України. Сподіваємося, що надані у ній наукові підходи та практичні рекомендації стануть корисними для розробки та впровадження ефективних стратегій відновлення країни та реінтеграції ветеранів, учасників бойових дій та їх сімей у цивільне суспільство.

Монографія підготовлена в рамках реалізації держбюджетної НДР «Впровадження інклюзивних підходів до реінтеграції ветеранів, учасників бойових дій та їх сімей у цивільне суспільство й економіку України» (Державний реєстраційний номер: 0124U000566).

***

Колектив авторів висловлює щирі подяку Збройним силам України та ветеранам за їхню незламну відвагу, відданість та самопожертву у боротьбі за свободу і незалежність нашої країни. Ваша мужність і сила духу є прикладом для наслідування і джерелом натхнення для кожного громадянина України. Завдяки вашим зусиллям ми маємо можливість працювати над відновленням і розбудовою нашої держави. Ваш неоціненний внесок робить можливим наше спільне прагнення до мирного та процвітаючого майбутнього України.

ГЛАВА 1. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА РОЗВИТОК

РОЗДІЛ 1.1. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Власюк О. С.

*доктор економічних наук, професор,
перший заступник директора,
член-кореспондент НАН України,
Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ, Україна*

Мокій А. І.

*доктор економічних наук, професор,
провідний науковий співробітник,
Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАНУ,
м. Львів, Україна*

Науменко Н.С.

*кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Незважаючи на третій рік війни в Україні Європа дуже вибірково використовує санкцій. Це зрозуміло, адже 2023-2024 роки, це період політичних виборів в більшості країн світу. Якщо невдоволений

споживач змушений більше платити з своєї кишені за непопулярні економічні рішення прийняті урядами європейських країн, політичні керманічі повинні бути готові до того, що їх партії навряд чи наберуть більшість під час національних виборів різного рівня. Протягом вісімдесяти років по закінченні Другої світової війни європейська політична і економічна повістка будувалася таким чином, щоб за будь-який спосіб запобігати конфронтації з країнами, що були ядерними керманічами у біполярному світі – США та Росією. Європа так і не «зрозуміла», коли світ став з біполярного багатополарним. Політичний конформізм країни ЄС продовжують всі одинадцять років, не сприймаючи не лише зовнішніх, а і внутрішніх загроз з боку Росії які почали набувати гіпертрофованих форм з 2013 року, після мюнхенської промови В. Путіна.

Анексія Росією Абхазії та Північної Осетії у Грузії, Криму та Донбасу в Україні – це були перші дзвіночки майбутньої наростаючої російської агресії в напрямку Західної Європи. Зовнішня політика двох останніх американських президентів, в першу чергу спрямована на посилення власної політичної ролі і значення США в протистоянні з Китаєм і взагалі побудована на атрофованому сприйнятті ядерної небезпеки з боку Росії. Після того, як Китай офіційно почав готуватися до вторгнення на Тайвань, перед США є лише два варіанти зниження геополітичного напруження в Європі,. По-перше, надати Україні всю необхідну зброю, знявши безглузді обмеження на її використання і давши зрозуміти всьому світу, що Росія не в змозі перемогти. Або продовжувати дотримуватися альтернативного варіанту, спостерігаючи, як Росія поглинає території союзника, а потім готується до більш широкомасштабного конфлікту, де вже розмінною монетою стануть Молдова, Польща та країни Балтії [1].

З одного боку неадекватного лідера країни з неосяжним ядерним арсеналом боїться більшість країн Заходу, з іншого Європу сорок п'ять років СРСР, а потім Росія методично підсаджувала на дешевий імпорт енергоносіїв, відмовитись від якого європейським економікам

практично не можливо. Після Covid-19 світова економіка ще не скоро оговтається від чергової кризи. Адже масовий перехід на технології по виробництву альтернативної енергії – це справа далекого майбутнього.

Фінансово-економічна криза початку, нульових років ХХІ століття, кольорові революції на Близькому Сході та Північній Африці, що викликали міграційний «бум» в Європу, пандемія Covid-19, російсько-українська війна – всі ці події з кожним роком нівелюють будь-які позитивні досягнення глобалізації кінця 90-х років ХХ століття. Політика сталого розвитку, що декларується країнами з ринковою економікою, не відповідає соціально-економічним реаліям, а головне соціальним запитам сьогодення, світ поступово скочується до слобалізації, а міжнародна торгівля набуває рис дефрагментації. Глобальна архітектура «старого світу» руйнується практично на очах. Ні США, ні об'єднана (а найчастіше роз'єднана в процесі прийняття спільних рішень) Європа не можуть впоратись із новими політичними викликами не лише в своїх регіонах, але і в цілому по світу. Новою незалежною силою виступають країни глобального Півдня, більшість керманців яких при виборі «вектору дружби» схиляються в своїх економіко-політичних уподобаннях до диктатур типу російської. Деякі країни: Білорусь, Північна Корея, Грузія, окремі країни Центральної Азії вже практично визнали себе сателітами цих двох держав. Уряди низки африканських країн розривають бізнес-контракти із бувшими метрополіями та прискореними темпами займаються усуненням військових контингентів сил НАТО із власних територій. Після обіцянки російського президента допомогти окремим африканським країнам посилити свої політичні позиції на континенті в обмін на доступ до надр, лідери таких країн охоче пропонують окремі земельні ділянки під будівництво логістичних хабів для розташування нині вже російських ПВК та військово-морських баз [2; 4]. Протягом останніх сімдесяти років різноманітні ПВК допомагають утримувати владу на континенті місцевим деспотіям розпалюючи і підтримуючи

«вогонь» громадянських війн [3]. Функціонування їх економік часто напряму залежать від обсягів експорту та імпорту, а в окремих випадках технологій, тому вони охоче використовують своє географічне положення, міжнародні економічні зв'язки, право голосу в міжнародних організаціях для посилення провладних позицій в регіоні, шляхом допомоги прямому чи латентному агресору при обході західних санкцій впроваджених стосовно РФ, Ірану, Сирії чи КНДР.

Власні економічні інтереси держави у будь-які часи ставилися її урядом понад-усе, і це абсолютно вірно. Впровадження США санкцій мало на меті тривале «вимотування» економіки Росії, яке мало затягнутися на роки, що сприяло посиленню обороноздатності України. Діяти санкції почали, лише з другого року російсько-української війни, тоді коли світ повною мірою задовольнив свою потребу в дешевій російській сировині і тоді, коли Росія остаточно диверсифікувала свій експорт. Мова йде про нафту, газ, необроблені алмази, алюміній та інші цінні кольорові метали тощо. Тому, окремі країни Європи, які виступають часто найбільшими споживачами такої продукції не лише увесь цей час затягують впровадження кожного наступного пакета санкцій, а часто напряму блокують прийняття наступного (27 травня цього року Угорщина заблокувала черговий транш допомоги Україні) [5].

З 2022 року, за даними Київської школи економіки, понад 2100 транснаціональних корпорацій залишилися працювати в Росії. Це порівняно з близько 1600 міжнародними компаніями, які або залишили ринок, або зменшили масштаби своєї діяльності. Зростання заробітних плат внаслідок війни і більш сприятлива, ніж очікувалося, економічна ситуація сприяли буму витрат, що зробило Росію набагато привабливішою для транснаціональних корпорацій, зокрема, у споживчому секторі. Тобто нині зарубіжні ТНК не хочуть і меншою мірою не бажають продавати свої активи із 90% грабунковою знижкою [6].

На третій рік війни в Україні Європейський союз не припинив торгівлю агропродукцією з росіянами. ЄС продовжує вести торгівлю з країною, яка погрожує знищити незалежність Польщі та країн Балтії та вже провокує зміну морських кордонів країн НАТО [7].

Європейські партнери України в Росії купують не лише критично важливі енергетичні ресурси. За товари сільськогосподарського призначення, а також дотичні продукти Росія заробляє мільярди доларів у країн Європейського Союзу [8-11].

Тема санкцій проти російської агропродукції була надзвичайно чутливою ще з самого початку великої війни. Ні одна країна з тих, що підтримують Україну, не наважилася вжити їх, і тільки Латвія почала робити перші кроки в цьому напрямку.

Санкції, що стосуються продуктів сільськогосподарського призначення та добрив, були введені під егідою допомоги вразливим країнам від голоду. Однак російська та білоруська сільськогосподарська продукція та добрива обійшли ці санкції. Російське продовольство може вільно ввозитися і в країни, які не мають проблем з голодом, такі як Польща. Наприклад, вантажівки з польськими номерами вільно пересуваються від та до Білорусі [12].

Офіційна статистика показує, що у 2023 році Польща продовжувала платити сотні мільйонів доларів російським та білоруським компаніям за насіння, олію та корми для тварин. Іноді вона імпортувала навіть більше цих товарів, ніж до початку війни.

2022 року Росія експортувала на міжнародний ринок 46,5 млн тонн пшениці, тоді як весь ЄС – 34,5 млн тонн, США – 19 млн тонн [13].

За даними Головного статистичного управління Республіки Польща за весь 2022 рік до країни з Росії було імпортовано 6 140 734 кг зернових; з 1 січня 2023 року до кінця травня 2023 року в країну потрапило 5 870 316 кг зернових [14].

У липні 2023 року Міністерство розвитку і технологій Республіки Польща заявило, що не планує вводити заборону на імпорт російського зерна до країни. Вони пояснили, що торгова політика є

виключною компетенцією Європейської комісії, а також відзначили, що російське зерно не становить загрози громадській безпеці Польщі [15].

Натомість, український аграрний експорт до Польщі минулого року зменшився на 40%, хоча обсяги залишилися значними – 1,4 мільярда доларів США. Це зменшення було спричинене двома чинниками. По-перше, українські морські порти знову відкрилися для торгівлі, що позбавило сенсу транспортування українського зерна суходолом.

По-друге, з серпня Польща, на тлі фермерських протестів, заборонила імпорту з України пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшнику. З вересня до цього списку додали ще ріпакову макуху і шрот, кукурудзяні висівки, пшеничне борошно і похідні продукти.

Польське фермерство висловлює своє незадоволення щодо нової сільськогосподарської політики та «Зеленого курсу» Європейського Союзу. Польських та чеських фермерів абсолютно не цікавить, куди прямує це збіжжя, найголовніше, що масовий експорт українського зерна через всю Європу демпінгує національне виробництво.

Нині автошляхами Польщі вивозиться 5% українського зернового експорту. Коли поляки вкотре почали блокувати автомобільні пункти пропуску наприкінці року, це не спричинило катастрофічних наслідків, але суттєво ударило по окремих позиціях експорту, таких як кабелі, молочна та м'ясна продукція, напівфабрикати та інше. Крім того, аграрії тижнями чекали на свої вантажівки з паливом та технікою незадовго до сівби. Початок української посівної компанії був під загрозою.

У листопаді минулого року зерновий конфлікт між Польщею та Україною досяг свого піку. Найвищою фазою цього конфлікту стали події 11 лютого 2024 року у польському Дорогуську, коли польські протестувальники заблокували рух українських вантажівок і почали висипати українське зерно на проїжджу частину. Страйк фермерів розпочалися ще з листопада минулого року, але тривали протести понад шість місяців [16].

В цей період черги вантажівок на виїзд з України сягнули 6 тисяч автівок та 2 тисяч на в'їзд. Українські перевізники тижнями очікували на перетин кордону. Обидві країни понесли значні збитки від протистояння на кордоні [17], на противагу від Росії та Білорусі, експорт яких від цього сумарно виграв. Через блокування кордону українська економіка недоотримала 8 млрд гривень митних платежів, фінансові втрати бізнесу - понад 1,5 млрд грн [18].

За даними ООН, минулого року Польща експортувала товарів у Російську Федерацію на суму 3,7 мільярда доларів, а в Білорусь - на суму 2,8 мільярда доларів США. У той же час, країна імпортувала товарів з Білорусі на суму 450 мільйонів доларів, а з Росії - на суму 2,6 мільярда доларів США, з яких половина становить імпорт палива.

Імпорт аграрної продукції з Росії до Польщі склав 117 мільйонів доларів, що перевищує рівень 2021 року, тобто рівень до повномасштабної війни. Зокрема, імпорт зернових та олійних культур зріс майже вдвічі, майже не змінилися обсяги імпорту олії. У той же час, ввезення шротів та інших залишків переробки зменшилося з 25 мільйонів доларів у 2021 році до всього 1 мільйона доларів США у 2023 році (див. рис. 1.1) [12].

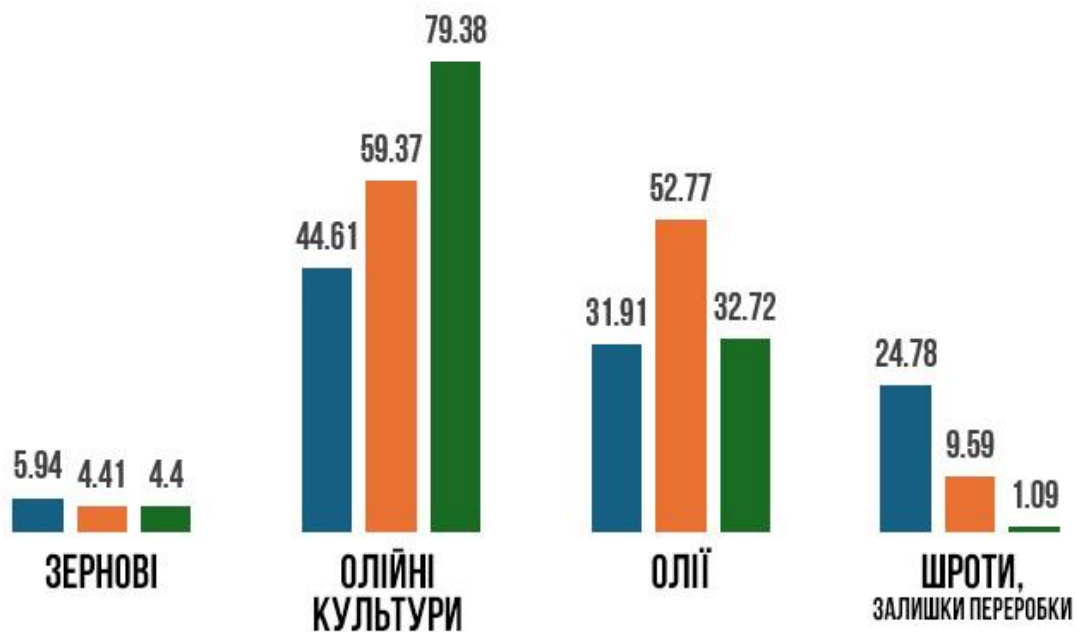

Рис. 1.1. Товарна номенклатура агропромислового імпорту в Польщу із Росії протягом 2021-2023 рр.

Джерело: за даними UN Comtrade [12].

Аналогічна ситуація в Польщі склалася у торгівлі з Білоруссю. Імпорт зернових, олійних та шротів поступово зростав протягом 2022 році та 2023 років. Загалом Польща минулого року заплатила білорусам 55 мільйонів доларів за придбану агропродукцію.

Слід зазначити, що серед цих товарів був ріпаковий шрот, що представляє собою залишки після переробки ріпаку, який використовується як корм для свійських тварин. Починаючи з вересня 2023 року, під тиском протестів Польща заборонила імпорту цього продукту з України, проте продовжила його закупівлі з Білорусі. Крім того, обсяги зросли після введення ембарго: у жовтні-грудні поляки придбали у Білорусі ріпакового шроту на 7,7 млн доларів США (див. рис. 1.2).

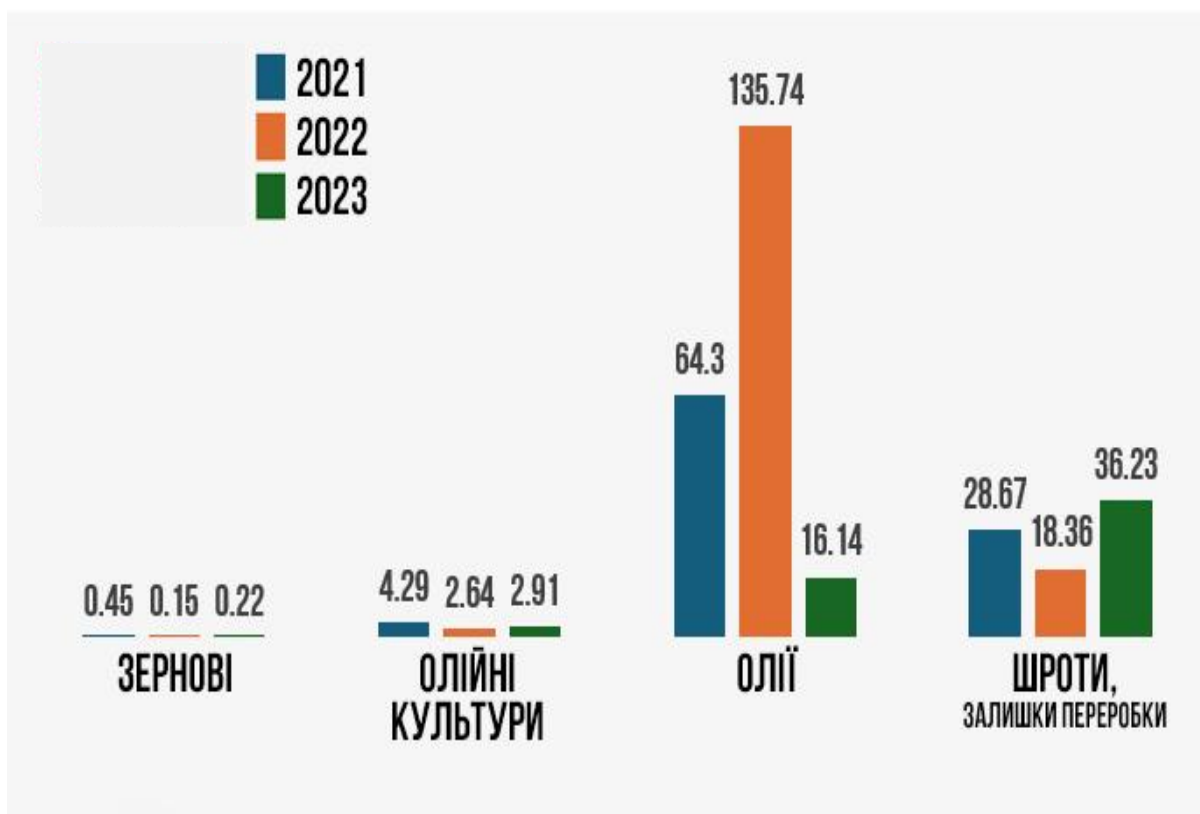

Рис. 1.2. Товарна номенклатура агропромислового імпорту в Польщу із Білорусі протягом 2021-2023 рр.

Джерело: за даними UN Comtrade [12].

Польща не вважає імпорт російської і білоруської агропромислової продукції загрозою для національних інтересів з двох причин.

По-перше, обсяги імпорту Польщі з Росії та Білорусі значно менші, ніж обсяги її імпорту з України. У минулому році з України до Польщі було імпортовано сільськогосподарської продукції на суму 1,3 мільярда доларів, в той час як з Росії та Білорусі ці цифри склали відповідно 117 мільйонів доларів та 55 мільйонів доларів.

По-друге, крім шроту, Польща майже не імпортує інші товари з РФ та Білорусі, на які накладала ембарго відносно України. Єдина позиція, яка все ж присутня в товарній номенклатурі імпорту, це російське насіння соняшнику, проте в мізерних обсягах – близько 50 тис доларів США щомісяця (див. рис. 1.3).

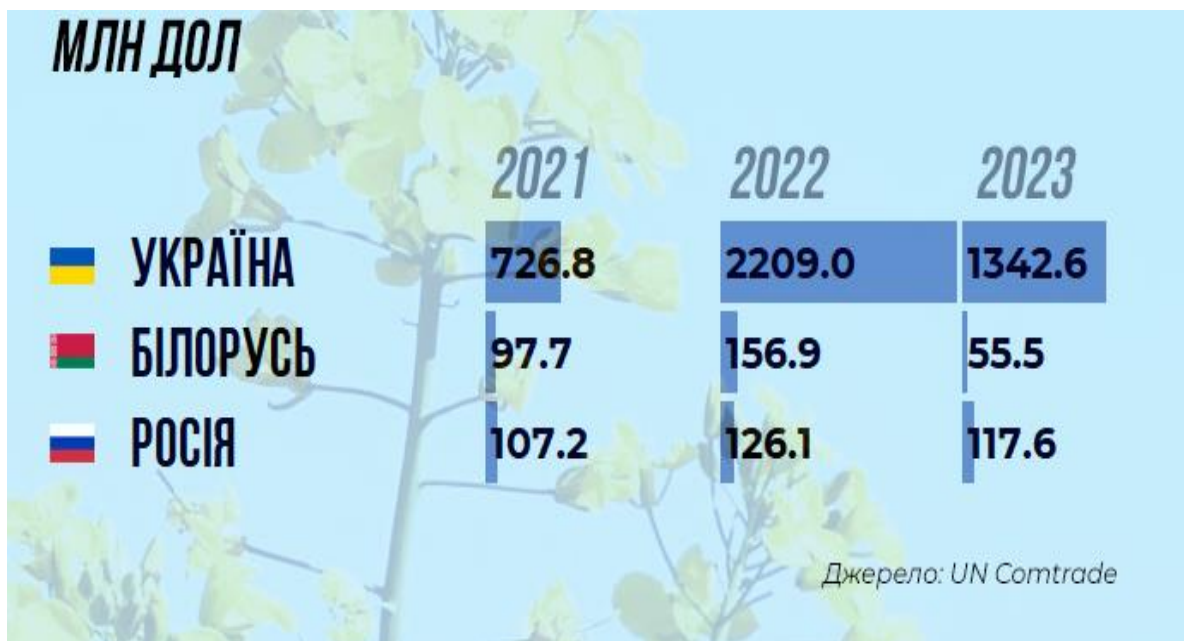

Рис. 1.3. Динаміка імпорту агропромислової продукції в Польщу із України, Білорусі та Росії протягом 2021-2023 рр.

Джерело: за даними UN Comtrade [12].

Страйки на польсько-білоруському кордоні теж відбувалися, але не такі гучні, як на українських пунктах пропуску. Росіяни і білоруси

найняли польських перевізників для власного експорту і таким чином обійшли європейські санкції.

Крім того товари до Польщі з Росії та Білорусі завозилися залізницею, залізничне сполучення не припинялося. В той час, як українське зерно висипалося на колії.

Найбільшими імпортерами російських олійних культур (насіння гірчиці, льону, тощо) були наступні польські компанії (див. рис. 1.4).

	2021	2022	6 місяців 2023
ELPOL		6	7
BROMEX	5.7	9.4	1.4
MAX DANUTA	5.3	2.5	2.5
KAMPOL	6	5.7	2.7
DIASPOLIS		0.8	3.2

Рис. 1.4. Найбільші польські імпортери олійних культур з РФ, у млн дол США.

Джерело: за даними Митної служби Росії та UN Comtrade [12].

Компаній, що возять російські агротовари до Польщі, значно більше. Найбільша частка в імпорті припадає на технічні олії та жири. Проте, в статистичній звітності така торгівля не відображена.

Українські фермери понесли великі збитки через війну, втрати посівних площ, низькі ціни на закупівлю та складнощі у логістиці, тоді Росія розголошує про пожвавлення торгівлі з Європейським Союзом.

За даними Євростату, у 2023 році закупівлі російського зерна зростали на 22% щомісячно та в 10-раз протягом року.

За перший період поточного маркетингового року, до 1 грудня, країна-агресорка відправила до країн ЄС 2,23 мільйона тонн зернових

та зернобобових культур. Ця кількість значно перевищує показники за такий же період минулого року, коли було відправлено лише 968 тисяч тонн [19].

Таблиця 1.1

Найбільші імпортери російського зерна та зернобобових серед країн ЄС

Країна	Обсяги імпорту
Іспанія	40%. Відвантаження в цю країну зросли у 8,8 разів (850 тис. т проти 96 тис. т за аналогічний період минулого сезону);
Італія	35%. Закупівлі зросли в 7,7 разів (812 тис. т проти 105 тис. т);
Бельгія	17%. Зростання у 3,7 рази (198 тис. т проти 52 тис. т);
Греція	Збільшила закупівлі в 1,9 рази (160 тис. т проти 85 тис. т);
Латвія	Відвантаження до цієї країни впали до 105 тис. т проти 410 тис. т роком раніше

Джерело: [19].

За даними російських аналітиків, найбільший обсяг закупівель гороху було зареєстровано в Іспанії – 571 тисяча тонн. Італія виявилася найбільшим в ЄС покупцем російської твердої пшениці, купивши 583 тисячі тонн. У постачаннях до Бельгії основне місце зайняло насіння льону. Греція збільшила обсяг закупівель пшениці до 108 тисяч тонн і кукурудзи – до 26,2 тисяч тонн.

У перші 9 місяців 2023 року імпорт твердих сортів пшениці для виробництва макаронних виробів з Росії зросла на 300 тисяч тонн. Тепер вона займає друге місце серед країн-постачальників італійських поставок.

Російські експерти пояснюють свій успіх на ринку ЄС тим, що їхня пропозиція щодо ціни зерна є більш вигідною, ніж ціни на європейське зерно.

Знижка в середньому з початку сезону до 1 грудня складала 14-15 доларів США за тонну (FOB) відносно ціни на пшеницю, що пропонується в Європі.

Будь-які обмеження російського імпорту стають не актуальними саме в ту мить, коли країни бачать свій економічний інтерес від оборудки.

Зростанню відвантажень зернових із Росії до країн ЄС сприяло збільшення імпорту твердої пшениці з боку Італії. Зазвичай цю пшеницю країна закупувала у Канаді та Німеччині.

Європейські зернові компанії будуть завжди керуватися економічною доцільністю, а не політичними гаслами відносно підтримки України. І це стосується більшості європейських компаній, які максимізують під час війни в Україні власний прибуток.

Внаслідок війни українські фермери попали у дуже складне становище. Ціни на зернові на ринку падають, зокрема і через величезний потік російського зерна, яке країна-агресорка зливає на світовий ринок, пишаючись своїм впливом на ціни. Ворог нищить портову інфраструктуру України. Через загрозу для українців страхові суми на перевезення зменшилися.

Через порти Великої Одеси ціна для фермерів зросла на 30 доларів США, що пов'язано із підвищенням вартості фрахту. Тепер їм доводиться платити за страховку, а також вищі тарифи за залізничний транспорт та перевалку в порту, що призвело до загального підвищення логістики. Проте, якщо вирішити експортувати через румунські порти або іншими альтернативними маршрутами, це буде ще дорожче на 59 або 112 доларів США.

Росія добилася головного в цій війні, вона практично позбавила світ від українських металу та зерна.

Весною 2024 року український експорт морем знову перевищив річковий, Ріст морського трафіку відбувся виключно завдяки тому, що українські сили оборони стримують південний і південно-західний напрямки [20]. Майже 87% української аграрної продукції експортується останні місяці водним шляхом. Дата перемовин з Польщею про подальший експорт українського зерна поки що знаходиться в стані узгодження [21].

Ще одне важливе питання – це страхування від військових ризиків. Українські та зарубіжні оглядачі вважають розроблену для українського чорноморського коридору страхову схему UNITY справжнім досягненням. У перші тижні роботи маршруту ставки страхування суден сягнули 3-4%, нині - менше 1%.

Страхування відбувається спільно з українським урядом і державними банками. Половину ризиків покриває Україна, а іншу приватні страхові компанії із Великобританії, які групуються навколо Lloyd's of London [20].

Перевезення кукурудзи з Великої Одеси до Іспанії зараз коштує приблизно 42-44 долари за тону, тоді як пшениця відрізнятиметься лише на два долари. У цю суму включена страховка (приблизно 3,3 долари за тону) та вартість фрахту.

Можливість України знову експортувати зернові ставить питання конкуренції перед виробниками з Євросоюзу. Однак майбутня інтеграція України в ЄС може відкрити двері для ще більшого посилення впливу блоку на світових продовольчих ринках.

Український експорт кукурудзи серйозно постраждав внаслідок заблокованого чорноморського транспортного шляху від початку війни.

Поряд з рекордним одеським портом (5,4 млн експорту українського збіжжя), порти Ізмаїл та Рені в дельті Дунаю, привертають увагу інвесторів. Наприклад, порт Рені поступово набирал виробничих обертів від нульового обсягу експорту до війни до 1,5 мільйона тонн кукурудзи щомісячно у теперішній час.

Економічна ситуація в світі останнім часом набуває наступного вигляду, зростання виробництва в Європі стагнує та оцінюється приблизно в 66 млн тонн до 2024-2025 років. У той же час попит на кукурудзу зростає в усьому світі через використання у виробництві етанолу. Зростання населення в найбільш бідніших країнах світу, таких як розташовані на півдні від Сахари у Африці, робить цей товар затребуваним.

Виробництво в Європейському Союзі, ймовірно, не зможе задовольнити зростаючий попит у світі, оскільки такий ріст не буде сумісним або здійснюваним у відповідності до Зеленої угоди, або через незгоду Європи щодо впровадження генетично модифікованих культур для збільшення виробництва кукурудзи.

Очікувана інтеграція України до ЄС змогла б частково задовольнити цей попит, сягнувши 118 млн тонн нарік, тоді, як Бразилія виробляє 122 млн тонн. Україна могла б стати другим найбільшим виробником кукурудзи у світі, вирощуючи цю культуру на Півночі, яка менш постраждала від війни [22].

Слід звернути увагу і на реєстрацію суден, що йдуть українським морським коридором. За даними Інституту стратегічних Чорноморських досліджень частка власників практично залишається незмінною, і серед них по чверті припадають на Грецію та Туреччину (див. рис. 1.5). Росіяни застерігаються бити по турецьким судам, щоб не погіршувати двосторонні відносини з Туреччиною.

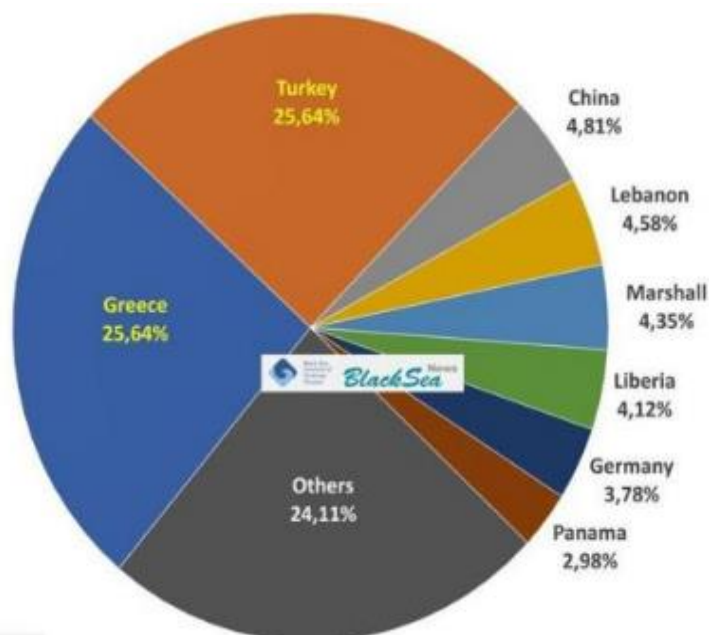

Рис. 1.5. Розподіл за реєстрацією власників суден, що заходили в порти Великої Одеси з вересня 2023 року.

Джерело: за даними Інституту стратегічних Чорноморських досліджень [20].

Ще 5% суден належить китайцям, незважаючи на незначний відсоток це балкери по 250 метрів до 80 тис. тонн вантажів, котрі слідуєть в напрямку Піднебесної.

Отже, країна-агресорка поступово знищує порт «Південний». Під час російських атак були зруйновані або частково знищені близько 215 об'єктів портової інфраструктури. Якщо порти знову будуть простоювати буде – не буде працювати економіка [20].

Нині Чорноморські порти перевалки вантажів обганяють Дунайські. Проте, для України вкрай важливо домовитись про відкриття кордону із Польщею та Бесарабією. В разі погіршення ситуації із морським і річковими перевезеннями, єдиним шляхом експорту українського зерна в Африку і на Близький Схід стане Європа. Саме в ній для українського зерна створюються найбільші штучні перешкоди під час транспортування.

Що стосується аграрного експорту Росії, то найбільша частка російського зерна до третіх країн попадає в ЄС через порти країн Балтії. В зв'язку із тим, що зерно – це продукт харчування на нього не поширюються санкції з початку повномасштабного військового вторгнення в Україну.

Півроку фермери і перевізники з країн-сусідок блокують кордони з Україною і вимагають від ЄС встановити обмеження для ввозу українського зерна, але їх абсолютно обходить російський зерновий імпорт, що переправляється в Європу через порти Латвії та Греції. Безперечно це викликає обурення українців. Проте, Україна абсолютно залежна від зарубіжної військової та технічної допомоги і ситуація з лобіюванням економічних інтересів Росії в Європі буде лише посилюватися.

В лютому латвійські фермери зробили першу спробу заборонити ввезення продуктів харчування з Росії та Білорусі без перехідного періоду. Найбільшою проблемою для Росії буде. Якщо продавці з ЄС знизять свої ціни. В цьому випадку, Росія може або зберегти мінімальний рівень [експортної ціни] та відмовитися від частки

експорту до ЄС, або відмовитися від свого нижнього рівня, знизити ціну та зберегти темпи експорт [23].

В березні 2024 року Європейська комісія затвердила нові тарифи на експорт зернових з Росії та Білорусі, включаючи пшеницю, кукурудзу та соняшниковий шрот. Раніше тариф залежно від продукту змінювався від 0% до 6%. Таким чином, підвищення становитиме від 45% до 50%. Тим самим Європейська комісія прагне впровадити заходи спрямовані на досягнення декількох цілей, включаючи запобігання дестабілізації ринку ЄС внаслідок будь-якого «істотного перенаправлення російської зернової продукції на ринок ЄС» у майбутньому.

До цього скептично ставиться вся фермерська спільнота ЄС, хвилюючись тому, що Росія - провідний експортер зерна, буде використовувати експорт продовольства, як інструмент геополітичного тиску на найбідніші країни.

Вважається, що такі заходи також мають на меті протистояти російському експорту незаконно привласненого зерна, яке вирощується на території України. Частина цього зерна незаконно експортується на ринок ЄС та навмисно позначається як «російське».

У 2023 році Росія експортувала в ЄС такої продукції на суму близько 1,3 мільярда євро, підвищене мито ЄС має позбавити ще одного важливого джерела прибутку російську економіку і, як наслідок, пригальмувати російську військову машину [24].

Вважаємо, що це принесе мінімальну шкоду російській економіці, тому що Росія увесь минулий рік активно проводила географічну диверсифікацію нових напрямків з країнами Центральної Азії. Не останню роль в цьому відіграє транзит агропродукції Чорним морем через турецькі протоки та майбутнє відновлення залізничного сполучення з Абхазією, скасованого після війни з Грузією у 2008 році. Хоч влада Грузії категорично відкидає відновлення залізничного сполучення між країнами [25], але припускаємо, що скасування Росією візового режиму для громадян Грузії і прийняття грузинським парламентом Закону про «іноагентів» нівелює

європейський вектор інтеграції країни [26]. Очікувано, що протягом короткого терміну зміняться і прерогативи проросійсько налаштованої влади Грузії в бік зближення з країною-агресоркою. Росія отримає черговий маршрут для розширення своєї повзучої експансії на Південь, де вона має дуже багато прихильників своєї зовнішньої політики.

Україна економіка щодня несе величезні втрати людські та фінансові. Для закриття прогалин в держбюджеті до кінця травня Україна зможе експортувати всі залишки зерна з урожаю 2023 року, що призведе до підвищення цін на нього як на внутрішньому, так і на світовому ринку. В зернових трейдерів є сподівання, що ціна у світі піде трохи вгору. У Європі врожайність буде меншою. Тому, ціни будуть дещо кращими для наших сільгоспвиробників. Логістична складова портів Одеси теж може покращитися.

Це надасть змогу українським аграріям у 2025 році зосередитися не лише на прибуткових культурах, які в поточному сезоні для них не вигідні, а нарощуватимуть виробництво в усіх секторах АПК.

Польща і Франція будуть лобіювати введення законодавчих і санітарних обмежень щодо українського зернового експорту, вони можуть стати перешкодою для українського бізнесу.

Українські експортери повинні постійно працювати над пошуком нових ринків збуту для всього спектру зернових культур.

Безумовно, українське зерно охоче беруть, як в Азії так і в Африці. Для масового експорту зернових Україна буде змушена знову піти на цінові і політичні поступки [27], адже практично шість останніх місяців вивезення української продукції блокувалося по всьому кордону з ЄС і особливо на дільниці з Польщею.

Окрім того, у новому сезоні очікується можливе зменшення врожаю, яке викликане зменшенням площ під посів зернових культур, переважно через не вигідну цінову кон'юнктуру та високі витрати на логістику експорту. Також частково спричинене недостатньо дощовим періодом у травні цього року у деяких регіонах на Сході та Півдні країни.

Експорт в новому сезоні 2024/2025 складе 43,5 млн тонн. В поточному сезоні, який завершується, експорт зернових та олійних може сягнути 53,2 млн тонн зернових та олійних.

Українська зернова асоціація прогнозує, що урожай пшениці у 2024 році становитиме близько 19,1 мільйона тонн, що менше на 900 тисяч тонн у порівнянні з попередньою оцінкою (22 мільйони тонн у 2023 році). Потенційний експорт пшениці у 2024/2025 маркетинговому році може скласти приблизно 13 мільйонів тонн, з урахуванням перехідних залишків на початку сезону, які оцінюються на близько 2,4 мільйона тонн.

Прогнозується, що урожай ячменю в 2024 році становитиме 4,6 мільйона тонн (у порівнянні з 5,8 мільйонами тонн у 2023 році). Потенційний експорт у 2024/2025 році можна очікувати на рівні близько 2 мільйонів тонн (експорт ячменю в поточному сезоні прогнозується на рівні 2,5 мільйонів тонн).

Прогнози щодо врожаю кукурудзи в новому сезоні погіршуються через можливе скорочення площ під посів цієї культури та посушливий період у деяких регіонах. Таким чином, фахівці агросектору оцінюють прогноз врожаю кукурудзи на рівні 25,5 мільйона тонн, що на 800 тисяч тонн менше за попередню оцінку і на 4,1 мільйона тонн менше, ніж минулого року – коли було 29,6 мільйона тонн.

Урожай соняшнику у 2024 році прогнозовано складе 13,7 мільйона тонн (у порівнянні з 14,2 мільйонами тонн у 2023 році). Потенційний експорт може сягнути 250 тисяч тонн (у поточному сезоні очікується вивезення 0,4 мільйона тонн), тоді як обсяг переробки соняшнику на олію може становити майже 13,6 мільйона тонн. У цьому сезоні передбачається переробка на рівні 13,5 мільйона тонн.

Щодо сої, це може бути одна з небагатьох культур, під яку аграрії можуть збільшити посівні площі через її високу прибутковість у цьому році. Врожай сої у 2024 році прогнозується на рівні 5,5 мільйона тонн (у порівнянні з 4,9 мільйонами тонн у 2023 році).

Потенційний експорт у 2024/2025 маркетинговому році може досягти 4 мільйонів тонн (у поточному сезоні очікується на рівні 3,3 мільйони тонн).

Такий прогноз дослідники ринку українського збіжжя дають виходячи з середніх погодних умов за останні 5 років, тому будь-які поліпшення або погіршення цих умов навесні та влітку можуть внести свої корективи.

Раніше Українська зернова асоціація передбачала, що потенційний врожай у 2024 році складе 76,1 мільйона тонн зернових та олійних культур, що менше на 6,5 мільйона тонн порівняно з 2023 роком [28]. В минулому році Українські аграрії зібрали близько 82 млн тонн, з яких зернових понад 60 млн тонн, олійних – близько 22 млн тонн [27].

Новітня російсько-українська війна, має значний вплив на всю світову економічну систему. Відбувається динамічна трансформація світової економіки, до сталих проблем людства додаються нові. Поглиблення економічної та політичної кризи в Європі безпосередньо є наслідком російського вторгнення в Україну.

За три останні роки, Україна в наслідок російської агресії перетворилася в регіон, де нація, невід’ємною частиною існування, якої є демократичні цінності, відстоює своє право існування. Захоплюючи нові території, Росія примусом насаджує стан керованого хаосу і як результат відбувається геноцид корінного населення на окупованих територіях, знищується екосистема, загострюються проблеми голоду та ядерної небезпеки, а головне неможливо зробити прогноз розвитку майбутніх подій.

Вона руйнує не лише інфраструктуру захоплених українських територій, вона гібридними методами послаблює безпеку всього європейського регіону.

Функціонування економіки України під час війни напряму залежить від зовнішнього оточення: політичного, економічного, військового. Важливе місце приділено безпековій складовій тих територій, де не ведуться активні бойові дії.

Захід України завжди був регіоном, через який держава підтримувала економічні відносини з оточуючим світом. Саме, через західний кордон Україна змушена експортувати значну частку своїх товарів та послуг, вступаючи в конкурентну боротьбу власною агропромисловою продукцією проти дешевої аналогічної продукції країни-агресорки та її сателіта. Кожен новий місяць війни погіршує стан українського суспільства, посилює стан відчаю. Ворогом використовуються різноманітні можливості для щоденно зниження опору української економіки зовнішнім загрозам. Неприйнятним є те, що в цей процес поступово залучаються ті країни Європейського Союзу, які з самого початку війни були на боці України. Загальна втома від війни, формує у західному суспільстві привабливою думку про її заморожку. Нині, Росія перемагає не лише на окремих ділянках фронту, в наслідок обмеження України в західному озброєнні, вона цілеспрямовано збільшує коло споживачів своїх товарів на міжнародних ринках. З самого початку війни наша держава поступово втрачає свої позиції в тих секторах міжнародної торгівлі, де українські товари та послуги історично були конкурентоспроможними (метал, продукти харчування, мінеральні добрива, транспортні перевезення). Без військової, технічної, фінансової допомоги США та ЄС Україна не переможе, кризовий стан економіки буде лише поглиблюватися, а число тих країн, які ще донедавна йшли на економічні поступки для воюючої країни – буде скорочуватися.

Список використаних джерел:

1. Шварц К. Настав час: Байден здатен змусити Путіна відступити в Україні, - New York Post. (27.05.2024). УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/world/koli-zakinchitsya-viyna-bayden-zdaten-zmusiti-putina-vidstupiti-ukrajini-12648816.html>
2. Давигора О. РФ розпалює громадянську війну в Судані в обмін на військову базу на Червоному морі, - The Times. (28.05.2024). УНІАН. URL:

<https://www.unian.ua/world/rosiya-rozpalyuye-gromadyansku-viynu-v-sudani-v-obmin-na-viyskovu-bazu-na-chervonomu-mori-the-times-12648828.html>

3. Боклер Л. Війна за Африку: Франція прогавила російський гібридний наступ. (8.08.2023). *УКІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3745885-vijna-za-afriku-francia-progavila-rosijskij-gibridnij-nastup.html>

4. Судан в обмін на зброю може створити військово-морську базу РФ у Червоному морі. (28.05.2024). *РБК-УКРАЇНА*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/sudan-obmin-zbroyu-mozhe-stvoriti-viyskovo-1716867218.html>

5. Угорщина заблокує новий пакет санкцій ЄС проти Росії – Сіярто. (27.05.2024). *Цензор*. URL: <https://mbiz.censor.net/news/3491547/ugorschyna-obitsyaye-zablokuvaty-novyiy-paket-sanktsiyi-yes-protu-rosiyi>

6. Бутурлим О. Західний бізнес відмовляється йти з Росії попри обіцянки на початку війни, – FT. (27.05.2024). *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/zahidniy-biznes-vidmovlyayetsya-yti-z-rosiyi-popri-obicyanki-na-pochatku-viyni-ft-12648831.html>

7. Бондарєва Х. Росія в односторонньому порядку хоче змінити морські кордони з Литвою та Фінляндією. (21.04.2024). *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/05/21/7186458/>

8. Науменко Н.С., Голубєва В.О. Особливості міжнародного і національного організаційно-правового застосування Польщею економічних санкцій до Російської Федерації у зв'язку з нападом на Україну/ *The security architecture of European and Euro-Atlantic spaces: Scientific monograph* [science eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach, O. Tsebenko]. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 267 p. P. 54-76. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/247/6953/14477-1>

9. Науменко Н.С. Вихід зарубіжних компаній з російського ринку через війну з Україною: катастрофічні наслідки політики імпортозаміщення для російських підприємств. *Сучасний стан та перспективи розвитку діяльності підприємств в Україні: теорія, методика, практика*: колективна монографія / Кол. авторів. Полтава: ПП «АСТРАЯ», 2022. 180 с. С. 117-124 URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20531/1/20221128_301.pdf

10. Науменко Н.С. Економічні наслідки санаційної політики західних країн після виходу зарубіжних ТНК з російського ринку через повномасштабну війну РФ проти України. *Глобалізаційні виклики сьогодення: збірка наукових праць міжнародного науково-практичного семінару / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України»*. Електрон. дані. К., 2022. 153 с. С. 62-73. URL: <http://ief.org.ua/wpcontent/uploads/2022/08/Globalizaciyni-vyklyky-sjogodennya.pdf>

11. Науменко Н. Політика конформізму зарубіжних ТНК щодо фінансової підтримки Російської Федерації на другому році війни з Україною. *Сучасні технології менеджменту*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 15 листопада 2023 року). / Відп. ред. проф. Л. Черчик. Луцьк, 2023. 383 с. С. 238-244. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/news/suspilstvo/vidbulasya-konferentsiya-suchasni-tekhnohiiyi-menedzhmentu>

12. Гордійчук Д. На кордоні з Україною – висипають зерно, і з Білоруссю вільний трафік. Як Польща купує російську агропродукцію. (29.02.2024). *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/02/29/710600/>

13. Rosyjskie zboże zalewa świat. Kreml znowu dyktuje ceny. (16.09.2023). *MONEY.PL*. URL: https://www.money.pl/gospodarka/rosyjskie-zboze-zalewa-swiat-kreml-znowu-dyktuje-ceny-6942119000693440a.html?fbclid=IwAR3_E36uEsJgkkf3ByFN2klxhRrFrX2GIiDSgDvZrJi00iuiivedWohUN9g

14. Import zboża z Rosji do Polski jest wciąż dopuszczalny. (18.09.2023). *CENYROLNICZE.PL*. URL: https://www.cenyrolnicze.pl/wiadomosci/rynki-rolne/zboza/32495-import-zboza-z-rosji-do-polski-jest-wciaz-dopuszczalny#google_vignette

15. Resort: Rosyjskie zboże nie zagraża bezpieczeństwu publicznemu Polski. Handel należy do kompetencji UE. (27.09.2023). *AGROPOLSKA.PL*. URL: <https://www.agropolska.pl/aktualnosci/polska/resort-rosyjskie-zboze-nie-zagraza-bezpieczenstwu-publicznemu-polski-handel-nalezy-do-kompetencji-ue,15585.html>

16. «Російська та білоруська продукція заходить на польський ринок, але польські фермери не протестують проти цього» – Андрій Дециця. (13.02.2024). *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/deshchytsya-zerno-na-polskomu-kordoni/32817730.html>

17. Науменко Н.С. Обопільні економічні втрати України та Польщі внаслідок блокування кордону в умовах війни. Збірник матеріалів ІХ міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами». - 15 грудня 2023 р. м. Луцьк. Частина 1. ЛНТУ, 2023. 391 с. С. 75-78. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9B%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA2022.pdf>

18. Крижний А. Україна недоотримала митних платежів на 8 мільярдів через блокування кордону. (4.03.2024). *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/4/710711/>

19. Громова В. Країни Євросоюзу в 10 разів збільшили закупівлю російського зерна. «Економічна доцільність» вища за інстинкт самовиживання? (15.02.2024). *Latifundist*. URL <https://latifundist.com/spetsproekt/1063-krayini-yevrosoyuzu-v-10-raziv-zbilshili-zakupivlyu-rosijskogo-zerna-ekonomichna-dotsilnist-vishcha-za-instinkt-samovizhivannya>

20. Зануда А. Незамеченная победа: как Украине удалось возобновить экспорт по Черному Морю. (5.05.2024). *BBC.News*. Украинская служба. URL <https://www.bbc.com/russian/articles/cer3nle329mo>

21. Петров Д. Абсолютна більшість української продукції експортується морським шляхом. (23.05.2024). *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/absolyutna-bilshist-ukrajinskoji-agroprodukciji-eksportuyetsya-morskim-shlyahom-visockiy-12644745.html>

22. Європейські виробники кукурудзи стурбовані експортом з України: в ЄС знайшли вихід. (25.05.2024). *AGROREVIEW*. URL: <https://agroreview.com/content/yevropejski-vyrobnyky-kukurudzy-sturbovani-eksportom-z-ukrayiny-v-yes-znajshly-vyhid/>

23. Україна до кінця травня експортує всі залишки зерна, що призведе до підвищення цін у країні та світі, - УЗА. (18.04.2024). *Цензор*. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/981362.html>

24. Росія і Білорусь не зможуть продавати в ЄС своє зерно та іншу аграрну продукцію. (22.03.2024). *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/rosija-ta-bilorus-ne-zmozhut-prodavati-v-jes-svoje-zerno-ta-inshu-ahrarynu-produktsiju.html>

25. Влада Грузії не розглядає відновлення залізничного сполучення з РФ. (15.05.2023). *ESPRESO.TV*. URL: <https://espresso.tv/vlada-gruzii-ne-rozglyadae-vidnovlennya-zaliznichnogo-spoluchennya-z-rf>

26. Лотоцька Н. Юридичний комітет парламенту Грузії підтримав зняття вето зі закону про «іноагентів». (27.05.2024). *LB.UA*. URL: https://lb.ua/world/2024/05/27/615499_yuridichniy_komitet_parlamentu_gruzii.html

27. Ялівець Г. Україна експортує всі залишки зерна до кінця травня, – УЗА. (18.04.2024). *Цензор*. URL: https://biz.censor.net/news/3485133/ukrayina_eksportuye_vsi_zalyshky_zerna_do_kintsya_travnnya_uz

28. Українські аграрії погіршили прогноз урожаю. (27.05.2024). *Цензор*. URL: <https://mbiz.censor.net/news/3491517/uz>

РОЗДІЛ 1.2. УКРАЇНА НА ІНВЕСТИЦІЙНІЙ КАРТІ СВІТУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Степанова А. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

За останні 25 років наша країна стала досить інтегрованою у світове господарство, а тому є дуже чутливою до змін і коливань, які відбуваються в ньому. Ці коливання впливають не лише на показники зовнішньоекономічної діяльності, але й на всю систему національних рахунків, також за останні роки змінились умови ведення експортно-імпоротної діяльності з огляду на підписання Україною низки міжнародних угод, зокрема у 2008 р. Україна офіційно приєдналася до Світової організації торгівлі, а у 2014 р. підписано Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, і Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами членами – з іншого. Ці події істотно розширили експортні й імпорتنі можливості України, одночасно створивши також певні перешкоди.

Особливістю останніх років стало зменшення території України, яка враховується під час розрахунку обсягів зовнішньої торгівлі, у результаті окупації Криму та частини Донецької й Луганської областей. Усе це робить зміни умов експорту та імпорту надзвичайно динамічними й потребує оперативного оцінювання ситуації для своєчасної реакції на нові реалії.

2022 рік став найтрагічнішим в історії незалежної України, розділивши наше життя на три періоди: довоєнний, воєнний і післявоєнний. Воєнний період кардинально відрізняється від звичного нам довоєнного життя, має свої особливості, що впливають на всі сфери життя та економіки. Українська економіка була змушена швидко адаптуватись до нових умов функціонування під час воєнного стану,

вирішувати всі проблеми та шукати нові шляхи їхнього подолання. Економістами Centre for Economic Policy Research оцінено приблизну суму збитків та необхідні кошти на відновлення України, які становлять близько 200-500 млрд євро, що втричі перевищує довоєнний ВВП і вчетверо – бюджет зовнішньої допомоги ЄС [9]. Проте ця сума буде зростати, поки триватиме війна, а можливості економіки – зменшуватися.

Міжнародна торгівля завжди залишається рушієм національної економіки та прямим способом збагачення ВВП країни. Так, експорт та імпорт визначають міжнародні відносини, а експорт безпосередньо впливає на конкурентоспроможність держави, що, в свою чергу, впливає на тенденції його зростання чи спадання в майбутньому.

Війна в Україні знизилася рівень інвестиційної привабливості країни до критичної позначки, і якщо раніше інвестори побоювались вкладатись в нашу державу через високий рівень корупції, складності з оподаткуванням та суттєві прогалини на законодавчому рівні, то тепер цей страх не зник нікуди, лиш його випередив страх втратити свої інвестовані активи через воєнні ризики.

Розвиток промислової сфери України є першочерговим завданням в умовах війни, потреб безпеки та виживання, це пояснюється тим, що ми маємо забезпечити технологічну перевагу над ворогами та конкурентами. Тобто саме від стану промисловості, її конкурентоспроможності та масштабності залежить не тільки економічне виживання України, і не тільки України, а і Європи.

Найпріоритетнішим завданням в цій сфері уряд ставить для себе осучаснення наявного обладнання, оновлення зруйнованих потужностей з підтримкою партнерів, інтегрування інноваційних підходів, забезпечення захисту потужностей та вже опісля налагодження роботи цієї системи, ефективного постачання готової продукції на міжнародний ринок.

Неприємно, але факт, що до війни найближчими «інвестиційними сусідами» України були не передові західні держави, а економіки «третього світу».

Головним джерелом відновлення країни мають стати іноземні інвестиції, але на даний момент з урахуванням усіх факторів Україна входить до двадцятки країн, які мають високий інвестиційний ризик (це ймовірність знецінення інвестицій або втрати доходів). «Україні доводиться конкурувати за інвестиції з іншими країнами», – досить дипломатично зазначив Джон Паттон, портфельний керівник фонду Argentem Creek.

Рейтинг складено на основі дослідження Асвата Дамодарана зі Школи бізнесу Стерна при Нью-Йоркському університеті [5]. У рейтингу країни ранжуються за рівнем премії за ризик – додаткового прибутку чи премії, яку вимагають інвестори для компенсації вищого ризику.

Дослідження показало, що найвищий інвестиційний ризик мають п'ять країн: Білорусь, Ліван, Венесуела, Судан та Сирія (24,8 %) [5]. Ці країни або втягнуті у військові конфлікти або, наприклад, як Венесуела переживають гостру економічну кризу.

Далі у рейтингу розташовуються Аргентина, Куба, Гана, росія, Шрі-Ланка, Україна, Замбія, Гаїті, Північна Корея, Малаві, Сьєрра-Леоне, Сомалі (18,2%) [5]. Ось наше реальне місце на світовій інвестиційній карті.

Але потрібно розуміти, що залучення інвестицій під час війни є складним завданням. Воєнні ризики нівелюють ринкові ефекти від вкладення інвестицій. Тобто вищий ризик не компенсується додатковою доходністю, оскільки війни – це неринкове явище.

Дві основні проблеми, які турбують інвестора при вкладанні коштів у воєнну економіку:

- наявність гарантій щодо захисту його інвестицій, які забезпечували б повернення коштів у випадку непередбачуваних воєнних подій;

- наявність адекватного попиту (війна кардинально скорочує його) на продукцію інвестиційного проєкту, що забезпечував би прийнятний рівень рентабельності бізнесу.

До війни збільшення прямих іноземних інвестицій в економіку України переважною мірою забезпечувалося реінвестованими доходами іноземних інвесторів (\$5,6 млрд. за 11 міс. 2021 р.) [1]. Водночас надходження нових іноземних інвестицій в капітал українських підприємств у січні-листопаді 2021 р. становило лише близько \$800 млн., що за виключенням 2020 р., є найнижчим обсягом з 2014 р. та майже на порядок нижчим, ніж у 2005-2013 рр. (\$ 6,2 млрд. в середньому за рік).

Згідно із дослідженням Європейської бізнес-асоціації у другій половині 2021 р. інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості знизився до 2,73 балів з 5-ти можливих (порівняно з 2,84 балів у першому півріччі). Як засвідчило проведене опитування генеральних директорів підприємств, топ-3 ключових перешкод розвитку інвестиційного клімату на той момент залишався незмінним: слабка судова система (87 % опитаних), високий рівень корупції (85 %), а також тіньова економіка (76 %) [9].

І так само, як в Афганістані, інвестори в Україні ніколи не можуть відчувати себе в безпеці. Відсутність верховенства права, що відіграє таку ж роль, що і таліби. Звісно, це не на одному рівні, але коли будь-який інвестор знає, що в будь-який момент якийсь суддя незрозуміло якого суду може сказати: «Що було ваше – стало наше», то інвестувати в Україну вже не так хочеться – каже інвестиційний банкір Сергій Фурса [7].

Глава представництва ІФС (Міжнародна фінансова корпорація) в Україні Джейсон Пелмер наголошує на довірі і захисті інвестицій. «Люди, які вкладають сюди величезні капітали, хочуть знати, що вони перебувають в середовищі поваги до інвестицій». Також потрібні поліпшення інститутів, що гарантують верховенство права, захист приватної власності і відкриту конкурентну економіку.

Іншим важливим компонентом інвестиційного клімату країни є бюджетно-податкова політика. З одного боку, тут йде мова про частку перерозподілу економіки України через публічні фінанси. Так, дослідження професора Гарвардського університету Роберта Барро

розміру держави та темпів економічного зростання на основі великого обсягу емпіричних даних (98 країн у період 1960-1985 рр.) встановлює зворотний зв'язок між зростанням державного споживання та темпами економічного зростання. З точки ж зору якості податкової системи, то вона вимірюється за допомогою Tax Hells Index. Індекс заснований на кількісних та якісних даних МВФ та Світового банку 2020 р. Експерти оцінили 94 країни. Україна посіла 5 місце серед країн із найгіршими податковими системами, згідно даних за 2020 р.

Свобода переміщення грошей та інших фінансових ресурсів також є важливою складовою інвестиційного клімату. Чим глибше країна інтегрована у світову фінансову систему, тим більше капіталу доступно її економічним суб'єктам. Говорячи про рух капіталу, варто звернути увагу на Індекс фінансової відкритості, який враховує наявність множинності обмінних курсів, наявність бар'єрів на транзакції з поточного рахунку платіжного балансу, наявність обмежень щодо руху капіталу платіжного балансу тощо. Всі розвинені країни, а також деякі країни, що розвиваються, входять до групи з найвищим рівнем фінансової відкритості у 2.31 бали. Якщо фінансова відкритість підкріплена гарантіями прав власності, економічною свободою та макроекономічною стабільністю, країна стає на траєкторію швидкого зростання та розвитку. Україна ж у індексі займає одне з останніх місць, на рівні з Сирією чи Венесуелою. Досвід розвитку економіки України, характер зовнішніх загроз, якість внутрішніх інститутів, у тому числі фінансових, потребує не режиму fine tuning, а режиму системних, глибоких, синхронних трансформацій ринків.

За даними Віденського інституту міжнародних економічних досліджень (WIIW), після вторгнення росії в лютому 2022 р. прямі іноземні інвестиції (ПІІ) різко впали з \$ 6,5 млрд у 2021 р. до лише \$ 570 млн у 2022 р. [6].

Незважаючи на те, що економіка країни стабільно покращується з перших місяців повномасштабного вторгнення, зараз дуже мало

іноземного капіталу просочується до приватного та державного секторів України. За даними ООН, кошти міжнародних фінансових установ допомогли стабілізувати економіку, підтвердивши прогнози зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) на 4,6 % у 2023 р. [9]. Але приватні інвестори все ще вагаються перед лицем затяжного конфлікту, а програми страхування від військових ризиків не змогли переконати більшість. Іноземні інвестиції за межами великих міжнародних фінансових установ практично відсутні.

Зрештою світові ринки капіталу функціонують на базі тривіальних принципів капіталізму, оцінюючи потенційні вигоди та ризики при виборі інвестиційних проєктів та юрисдикцій для їх реалізації.

Низький обсяг ПІІ в першу чергу зумовлений фізичним ризиком. Якщо міжнародна компанія купує фабрику чи завод, росія може свідомо завдати їй удару в рамках економічної війни проти України. Це не гіпотетичні загрози. Український аграрний гігант «Нібулон» почав будівництво зернового комплексу в Одеській області минулого року, використовуючи кредит від Данського експортно-інвестиційного фонду (EIFO), лише для того, щоб росія знищила це підприємство ракетним ударом.

Київ створив банк реконструкції разом із фінансовими гігантами BlackRock і JPMorgan Chase для залучення іноземного капіталу [8]. Ростислав Шурма, заступник глави Офісу Президента, підтвердив, що наразі фонд має зобов'язання на 500 мільйонів доларів, у найближчі шість місяців очікується 1 мільярд доларів. Однак віце-президент BlackRock Філіп Хільдебранд сказав Reuters, що хоча фонд може бути готовий протягом року, компанія уникатиме інвестування в підприємства з високим ризиком. Рівень ризику України в ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку) повинен знизитися, перш ніж мобілізувати активи BlackRock, додав він. Рівень ризику України наразі оцінюється ОЕСР на сьоме місце, це найвищий рівень, який поділяють інші країни, що беруть участь у конфліктах, як-от Афганістан і Судан, а також висококорумповані країни, як-от

Білорусь. У жовтні 2023 р. Мінекономіки направило до ОЕСР пропозицію з проханням переглянути рівень України до шостої категорії після покращення прогнозу ВВП на 2024 рік. Це призведе до зменшення страхової премії вдвічі, зниження вартості обладнання та обладнання для українських компаній, відзначили в міністерстві.

Поряд з тим Україна активно бере участь у створенні механізмів підтримки інвесторів та пом'якшення ризиків, включаючи ініціативи щодо страхування військових ризиків та надання фінансових гарантій для інвестицій. Уряд тісно співпрацює з міжнародними організаціями та експортно-кредитними агентствами. Вже є певні результати.

Перший – страхування ризиків з боку міжнародних організацій, що вже мають таку практику. Одна з них – Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (MIGA), яке входить до групи Світового банку. MIGA реалізовувало проекти в країнах, де велися бойові терористичні дії. І хоча ситуація України складніша, проте досвід, накопичений агентством, можна застосувати. Мінекономіки вже домовилося з MIGA про запуск механізму страхування інвестицій під час війни. Пілотний проєкт на 30 млн доларів буде запуснено найближчим часом. В наступному році уряд планує залучити від MIGA на цю програму близько 1 млрд доларів.

Другий можливий інструмент – гарантії держав-партнерів своєму бізнесу, який буде інвестувати в Україну. Для нас цей шлях найбільш прийнятний, оскільки знімає більшість побоювань та застережень. Гарантії, принаймні країн G7, вже будуть потужним сигналом для всього світового бізнесу. Щодо покриття цих гарантій, то кращого шляху, ніж задіяти арештовані російські активи важко знайти.

Ухвалення законопроектів № 9015 щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків та значного зниження рівня корупції, як вказує індекс сприйняття корупції Transparency International, створює безпечне середовище для інвестування як міжнародних, так і українських компаній. Проте треба буде дивитись як це вплине на практиці.

«Незалежно від того, чи я спілкувався із Метью Кеннеді, засновником Kennedy Merchant Partners (КМР), чи із конгресменами Бруком Колманом, який є також виконавчим директором Advanced Biofuels Business Council, Джоном Слеттері, Честером Гріноу Аткінсом, чи керівництвом низки інших компаній. У всіх позиція була схожа: проєктів багато, американські компанії зацікавлені в експансії на східноєвропейські ринки, готові будувати виробничі потужності, але тільки у випадку впевненості, що проєкт можна прозоро запустити та бути впевненими у захищеності своїх інвестицій.

Отже можемо зробити висновки, що не зважаючи на воєнний стан у нашій країні, економічні процеси продовжують свій рух і долають нові складнощі.

Поки такої впевненості немає, вони інвестують у інші країни. Наприклад, СІТУ фонд зараз будує 10 заводів із переробки біомаси в Болгарії (агросектор). А ці заводи можна було б будувати і в Україні. Але принаймні це може бути прикладом того, як іноземні партнери, які нам довіряють та яких ми готові підтримати та убезпечити від корупційних впливів, зможуть реалізувати свої проєкти та залишити позитивний відгук серед інвестиційної спільноти, тим самим піднімаючи Україну в рейтингу країн для інвестування. Компанії, які впевнені, що в державі діє закон, а представник влади, який супроводжує компанію інвестора, є не для того, щоб порушувати закони, а навпаки, забезпечити їх справедливе виконання, готові вкладати капітал» – переконаний Вадим Івченко, народний депутат.

Наша інвестиційна привабливість після війни точно буде вищою ніж була до (принаймні спочатку) та й зараз це вже теж дає позитивні результати [4]. У нас змінилися дві ключові речі:

- По-перше, сприйняття України світом. Бо до війни нас сприймали як такий собі Афганістан на кордоні з Європою – і ми доклалися до цього, і російська пропаганда докладалася до цього, але це не була країна, куди добре інвестувати. Але тепер інвестори відчують своїм обов'язком вкласти у нас, це потрібно для їх іміджу у світі, поки ми ще на слуху.

– Другий момент – це європейська інтеграція. Інвестувати в країну, яка скоро стане членом ЄС, причому неважливо – через два роки чи через п’ять, це зовсім інша історія, ніж інвестувати в країну, яка просто на кордоні з ЄС.

В нас буде цей шанс на бум інвестицій після війни, коли б вона не закінчилася, і зараз вже є тяж. Звісно, чим швидше вона закінчиться, тим більший буде цей шанс, тому що емоційна складова буде більшою, але далі все знову залежить від України – бо ми можемо цей шанс знову прогавити.

Список використаних джерел:

1. Економіка України у 2023 році: головне. *Центр економічної стратегії*. [Електронний ресурс]. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>
2. Майже три чверті учасників платформи UBC вже інвестують в українську економіку або розглядають таку можливість. [URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b48df69d-5268-45bd-9d90-aafbd8f03ab3&title=UkrainskuEkonomiku>]
3. Місце України на інвестиційній карті. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/05/31/648315/>
4. Країна можливостей: чому інвестор прийде в Україну. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997/>
5. Україна у топ-20: які країни світу мають високий інвестиційний ризик. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/16/infografika/ekonomika/ukrayina-top-20-yaki-krayiny-svitu-mayut-vysokyj-investychnyj-ryzyk>
6. Україна на ринку світового капіталу: які шанси на залучення інвестицій? <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/09/28/678248/>
7. Фурса С. Після війни інвестиційна привабливість України буде набагато вищою, ніж була до війни. URL: <https://uworld.news/news/pislia-viiny-investytsiina-pryvablyvist-ukrainy-1002899.html>
8. Щодо стану інвестиційних процесів в економіці України та шляхів їх активізації. [Електронний ресурс]. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/503439_shchodo_stanu_investitsiynih_protsesiv.html
9. Foreign Investment in Ukraine: Is a Proven Idea. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/foreign-investment-ukraine-proven-idea>

РОЗДІЛ 1.3. ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Цимбалюк І. О.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,*

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

1.3.1. Концептуалізація інноваційних технологій як чинника відновлення економіки України

Сучасний світ відзначається стрімким розвитком технологій, що неодмінно впливає на економічний розвиток країн та їхню стійкість у глобальному середовищі. Інноваційні технології стають каталізатором для вирішення різноманітних економічних викликів та сприяють сталому зростанню. Особливо актуальною є ця проблема для України, яка стикається із серйозними викликами, зумовленими війною, яку веде російська федерація. Ця війна завдає суттєвих збитків інфраструктурі та економіці країни, а також ускладнює її інноваційний розвиток.

Відповідно до цього аналіз ролі інноваційних технологій у вирішенні економічних проблем та забезпеченні сталого розвитку набуває особливого значення для України. Від їхнього впровадження та ефективного використання залежить не лише економічне благополуччя, а й соціальна та політична стабільність країни.

Інновації є нововведеннями, що включають в себе впровадження нових ідей, продуктів, послуг, процесів або методів, що приводять до покращення ефективності, продуктивності, якості або конкурентоспроможності в певній сфері діяльності. Вони можуть мати форму нових технологій, моделей бізнесу, стратегій маркетингу,

методів управління, а також удосконалення вже існуючих процесів чи продуктів.

Застосування нових наукових знань, технічних розробок або технічних засобів для створення нових або покращення існуючих продуктів, процесів або послуг трактується як інноваційні технології. За визначенням Швець Ф. Д., Василів В. Б., Швець М. Д., *інноваційні технології* являють собою сукупність методів і засобів, які супроводжують усі етапи впровадження інновацій у компаніях і забезпечують їхню інноваційну політику [1]. Вони спрямовані на розвиток творчого, технічного та системного мислення, а також на здатність генерувати нестандартні технічні ідеї для вирішення виробничих завдань. Таким чином, інноваційні технології є основою формування економічного потенціалу держави, базуючись на використанні високих технологій та інтелектуальної власності.

Інноваційні технології впроваджуються в промисловості, сільському господарстві, медицині, інформаційних технологіях, енергетиці та інших сферах, спрямовані на досягнення певних цілей, таких як підвищення продуктивності, зменшення витрат, збільшення якості продукції або розширення ринків збуту. Для ефективного розвитку підприємств у будь-якій галузі національної економіки необхідно створити умови, за яких інноваційні технології будуть використовуватися максимально ефективно. Це вимагає постійного оновлення та трансформації технологій, здатності до сприйняття і впровадження інновацій, що, в свою чергу, підвищить економічний потенціал України.

За умов повоєнного відновлення України, інноваційні технології відіграють вирішальну роль у відбудові інфраструктури, модернізації промислових та сільськогосподарських підприємств, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та впровадженні нових підходів до управління економічними процесами. Основними напрямками впровадження інноваційних технологій є:

1. Розвиток промисловості 4.0 у напрямі автоматизації та цифровізації виробничих процесів, використанні інтернету речей

(IoT), штучного інтелекту (AI) та великих даних (Big Data) для підвищення ефективності та гнучкості виробництва.

2. Зелена енергетика та впровадження відновлюваних джерел енергії (сонячної, вітрової, гідро- та біоенергетики), розвиток технологій збереження енергії й підвищення енергоефективності.

3. Створення та розширення цифрових платформ, розвиток телекомунікаційної інфраструктури, сприяння цифровій трансформації бізнесу та державного управління.

Завдяки інтеграції інноваційних технологій, Україна має можливість здійснити якісний стрибок у своєму економічному розвитку, підвищити стійкість економіки до зовнішніх шоків, забезпечити високий рівень життя населення та створити умови для довготривалого та сталого зростання. Впровадження інноваційних технологій, проактивна промислова політика, цифрова грамотність суспільства, відповідні навички працівників та якісна освіта дозволять українським підприємствам наростити економічний потенціал і зайняти гідне місце не лише на внутрішньому, але й на світовому ринку.

1.3.2. Економічні втрати внаслідок війни та їх вплив на процес відновлення

Економічне відновлення України після перемоги над російською агресією вимагає інноваційного підходу, що базується на використанні технічного та технологічного потенціалу підприємств, співпраці з країнами-партнерами та застосуванні інноваційних чинників економічного зростання. Національна рада з відновлення України активно працює над розробкою плану заходів із післявоєнної відбудови, визначаючи стратегічні ініціативи та пріоритетні реформи для координації аудиту збитків, завданих унаслідок війни [2].

Станом на кінець 2023 року, Україна зазнала значних втрат у сукупному економічному, соціальному та інших сферах, що оцінюються приблизно в 499 мільярдів доларів. Найбільш уразливими виявилися сектори торгівлі, промисловості, сільського господарства, енергетики та транспорту. У зв'язку з цим, фінансові

потреби на відбудову України сягають майже 486 мільярдів доларів. Пріоритетом є виділення 15 мільярдів доларів на «швидке відновлення» [3]. За даними Київської школи економіки (KSE), станом на січень 2024 року загальна сума прямих збитків, завданих інфраструктурі України під час російського вторгнення, зросла до 155 мільярдів доларів, порівняно з січнем 2023 року, коли ці втрати оцінювалися у 138 мільярдів доларів [4]. За спільною оцінкою уряду України, Світового банку, Європейської комісії та ООН (RDNA3), загальна завдана шкода Україні за період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року становить 153 мільярди доларів США. У той же час, потреби у відновленні довоєнної нормальності оцінюються на рівні 486 мільярдів доларів [5].

Незважаючи на те, що воєнні дії ще тривають і сума завданих збитків продовжує зростати, вже сьогодні потрібно починати активні заходи з відновлення економіки та соціальної сфери України.

Використання інноваційних прискорять темпи відновлення, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та підвищення конкурентоспроможності української економіки. Інноваційні рішення у сфері інформаційних технологій, біотехнологій, зелених технологій та інших галузей дадуть змогу не лише відновити втрачені об'єкти і структури, а й створити нові, більш стійкі та ефективні. Такий підхід сприятиме швидкому відновленню й створенню сучасної та конкурентоспроможної економічної системи, яка буде спроможна відповісти на виклики сучасного світу та забезпечити стале економічне зростання.

Внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну, військові дії викликали негативні наслідки для інноваційного розвитку країни, що призвело до зменшення інвестицій, збільшення ризиків для бізнесу, зменшення внутрішнього попиту та обмеження доступу до фінансування для інноваційних проектів. У глобальному рейтингу інновацій Україна у 2022 році зазнала погіршення позицій, опустившись на 57 місце (у порівнянні з 49 місцем у 2021 році), з результатом 31,0 бала з 100 [6]. Початок відбудови економіки вимагає

розробки комплексних програм відновлення, пошуку джерел інвестування та визначення чинників, що сприятимуть соціально-економічному розвитку.

В контексті викликів, що стоять перед Україною, важливо розглянути, як інноваційні технології можуть сприяти відновленню та розвитку економіки країни. Необхідно звернутися до досвіду інших країн, які зуміли успішно впровадити інноваційні рішення у складних умовах, а також розглянути можливі шляхи стимулювання інноваційного розвитку за допомогою державних політик та програм.

1.3.3. Міжнародний досвід використання інновацій для відновлення економіки

У сучасних умовах інновації стають ключовим фактором для відновлення економіки. Вивчення зарубіжного досвіду повоєнної відбудови для України є важливим кроком у розробці ефективних стратегій відновлення. Цей досвід може надати цінні уроки та інноваційні підходи, сприяти залученню іноземних інвестицій та технологій, а також сприяти міжнародній співпраці у відновленні [7].

План Маршалла для Європи, реалізований у період з 1948 по 1952 рік, часто наводять як приклад успішної відбудови після війни, що має важливе значення для відновлення України. План Маршалла, відомий також як Європейський план відновлення, був ініціативою Сполучених Штатів Америки, спрямованою на економічне відновлення руйнівної післявоєнної Європи після Другої світової війни. Оголошений у 1947 році, план передбачав надання фінансової допомоги та технічної підтримки країнам Європи для відновлення їхніх економік, інфраструктури та промисловості.

Основні особливості плану Маршалла включали:

1. Фінансова допомога. США виділили значні суми грошей для надання кредитів та грантів країнам Європи на відновлення їхніх економік.
2. Технічна підтримка. План включав надання технічної експертизи та консультацій з різних сфер, таких як промисловість, транспорт, енергетика та сільське господарство.

3. Співпраця. План Маршалла передбачав активну співпрацю між країнами Європи для спільного відновлення регіона.

Щодо ролі інновацій у плані Маршалла, важливо відзначити, що технічна експертиза та консультації, які надавалися країнам, сприяли впровадженню новітніх технологій та інноваційних підходів у відновленні їхніх економік. Головна увага плану Маршалла була спрямована на розвиток підприємництва, при цьому левову частку фінансових ресурсів спрямовували саме на цю сферу. Мінімальні кошти витрачали на утримання державного апарату, а також були розроблені запобіжники від монополізації окремих галузей економіки. Одним з ключових змінених напрямків стало відведення уваги від промислової «гігантманії» на технологізацію процесів. Наприклад, у Німеччині фінансування прикладної науки зросло вдев'ятеро, що призвело до значного зростання промислового виробництва до 1962 року [8].

Для обґрунтування стратегії повоєнної відбудови України, особливо щодо створення сприятливого інвестиційного середовища, розвитку освіти та науки, реалізації інноваційних проектів, а також розвитку високотехнологічних галузей та залучення іноземних інвестицій, корисним є досвід Сінгапуру. Сінгапур вразив світ своїм швидким економічним розвитком після становлення незалежною країною у 1965 році. Він вдосконалив свій досвід у ефективному управлінні, розвитку інфраструктури та привабливості для іноземних інвестицій. Підтримуючи сприятливе інвестиційне середовище, Сінгапур знижував податки та спрощував умови для створення підприємств, пропонуючи іноземним інвесторам стимули й допомогу у відкритті бізнесу, що відобразилося на рейтингах економічної свободи й Doing Business.

Країна також активно вкладала в розвиток освіти та підготовку висококваліфікованих кадрів, створюючи високоякісні університети та навчальні заклади, які сприяли науковим дослідженням та інноваціям. Сінгапур залучав іноземних спеціалістів, що сприяло обміну знаннями та трансферу технологій. До того ж, значні зусилля

були спрямовані на розвиток ефективних містобудівних проєктів та якісної інфраструктури на основі технологій «розумного міста» – будівництва модернізованих житлових комплексів, транспортних систем, аеропортів та інших важливих об'єктів інфраструктури.

Варто зазначити, що Сінгапур активно інвестував у розвиток галузей високої доданої вартості, таких як електроніка, біотехнології, фармацевтика та фінансові послуги. Країна фокусувалася на створенні інноваційних продуктів і послуг, які мали конкурентоспроможність на світовому ринку. В результаті Сінгапур став однією з найбільш розвинених торговельних економік у світі [9].

Корисним для України у відновленні після війни може стати досвід Хорватії, оскільки обидві країни зіткнулися з подібними викликами, такими як руйнування інфраструктури та соціальних систем, а також необхідність економічного розвитку та інновацій.

Проєкт соціально-економічного відновлення Хорватії (CSERP), запроваджений у 1996 році, був спрямований на швидке відновлення і підтримку країни після війни. Особливістю цього проєкту було фінансування товарів, робіт і послуг для затребуваних проєктів у регіонах Хорватії, що дозволило відновити інфраструктуру, житловий фонд та інші сфери, що постраждали внаслідок війни.

Окрім того, програма управління проєктом вирішувала питання соціальної згуртованості та економічного відродження, створення сприятливого середовища для бізнесу та підтримку підприємництва, що сприяло економічному зростанню та залученню інвестицій.

Щодо інновацій, хоча основний акцент був зроблений на відновленні інфраструктури та соціальних систем, програма також передбачала фінансування консультаційних послуг, закупівлю обладнання та розбудову спроможності органів влади. Це стимулювало впровадження нових технологій та підвищення ефективності управління, що в свою чергу сприяло загальному економічному розвитку країни після війни.

Такий підхід дозволив Хорватії успішно відновити економіку та суспільство після війни та створити передумови для подальшого розвитку та інноваційного зростання.

Зусилля з відновлення повинні бути спрямовані на створення нових інноваційних стратегій, які стануть основою для стійкого економічного зростання та розвитку країни. Одним з головних завдань у відновленні України є реформування і посилення інститутів, відповідальних за управління та контроль над фінансовими ресурсами, що вимагатиме впровадження ефективних механізмів прозорості та відповідальності для запобігання корупції та недофінансуванню відновлювальних проектів.

За візією американського аналітичного центру RAND, привабливість членства в ЄС може виступити важливим каталізатором для реформ в Україні та стимулювати інноваційність у всіх сферах життя країни. Процес відновлення має бути спрямований на створення умов для розвитку нових інноваційних напрямів, які стануть основою для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному рівні [10].

Однак успіх відновлення України залежатиме від ефективного використання ресурсів, а також від постійного моніторингу та оцінки результатів впроваджених інноваційних стратегій. Тільки шляхом поєднання сучасних інноваційних підходів з ретельним аналізом зарубіжного досвіду у відновленні після війни Україна зможе досягти успіху у своїх цілях економічного та соціального розвитку.

Інноваційні технології сконцентровані в основному в деяких країнах, що проявляється через високий рівень патентної та експортної діяльності. На десять провідних економік припадає 90% усіх виданих у світі патентів і 70% всього експорту, пов'язаного з цими технологіями. Ця група включає США, Японію, Німеччину, Китай, Тайвань, Францію, Швейцарію, Великобританію, Південну Корею та Нідерланди. Ці країни не тільки створюють нові технології, але й активно експортують свої товари на світових ринках.

Ще 40 країн, серед яких Канада, Австралія, Бразилія, Австрія та інші, також працюють з інноваційними технологіями, але з меншою інтенсивністю. Решта світу, включаючи 29 країн, що «запізнилися», та 88 відсталих країн, демонструють низьку активність або взагалі не беруть участі в глобальному розробленні та використанні цих технологій.

Згідно з даними «Звіту про промисловий розвиток-2020. Індустріалізація в цифрову епоху» (UNIDO), Україна увійшла до групи 29 країн, що запізнилися за рівнем використання технологій передового цифрового виробництва (ADP). Попри окремі успіхи, Україна ще не спромоглася повністю реалізувати потенціал сучасних інноваційних технологій для економічних та соціальних вигод. Воєнні дії додатково ускладнюють цей процес [11].

1.3.4. Правове регулювання інноваційної сфери України: аналіз законодавчої бази

В Україні інноваційна діяльність регулюється рядом нормативно-правових актів, які створюють правову базу для розвитку та підтримки інноваційного середовища:

Конституція України, яка гарантує свободу наукової, технічної та іншої творчості, а також захист інтелектуальної власності.

– Господарський кодекс України, де розділ 34 регулює інноваційну діяльність як вид господарської діяльності.

– Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», який визначає правові та економічні засади інноваційної діяльності технологічних парків.

– Закон України «Про інвестиційну діяльність», що встановлює загальні умови інвестиційної діяльності на території України.

– Закон України «Про інноваційну діяльність», який сприяє взаємодії науки, освіти, виробництва та фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності.

– Закон України «Про державні цільові програми», що визначає засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм, включаючи програми з інноваційної діяльності.

– Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», який спрямований на ефективне використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України.

– Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні», що закріплює правові, економічні та організаційні засади формування системи пріоритетних напрямків інноваційної діяльності.

– Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу», що визначає основи експертної діяльності в науково-технічній сфері.

– Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який створює умови для розвитку наукової і науково-технічної діяльності в Україні.

У період з 2013 по 2018 роки в Україні було прийнято майже 40 стратегічних документів, спрямованих на розвиток інновацій, проте вони мали переважно галузевий характер. Серед них можна виділити такі, як Стратегія розвитку промислового комплексу України, Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості до 2026 року, Стратегія низьковуглецевого розвитку до 2050 року та інші.

У 2019 році Кабінетом Міністрів України була прийнята Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, що спрямована на створення національної інноваційної екосистеми з метою швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги [12].

Стратегія розвитку інноваційної діяльності в Україні визначає комплекс заходів та завдань, спрямованих на створення сприятливих умов для інноваційного розвитку економіки та суспільства:

– створення сприятливого нормативно-правового середовища для суб'єктів господарювання, що займаються інноваційною діяльністю;

- розвиток інноваційної інфраструктури та забезпечення методично-консалтингової підтримки, а також зміцнення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами;
- підвищення рівня інноваційної культури через культурно-просвітницьку та освітню діяльність, спрямовану на успішну кар'єру молоді в галузі інновацій;
- збільшення фінансування наукових досліджень з акцентом на перехід від фундаментальних досліджень до прикладних наукових розробок, фінансування яких здійснюється за участю бізнесу;
- перегляд пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки з метою наближення їх до світових технологічних трендів;
- створення місць для інтелектуальної та творчої діяльності, раціоналізаторського руху та розвитку креативних індустрій;
- створення шкіл обміну досвідом та навчальних ресурсів для підприємництва та інновацій залученням світових експертів та тренерів;
- покращення якості освіти шляхом наближення її до потреб глобального ринку та підтримки запровадження навчальних дисциплін з підприємництва та інтелектуальної власності.

Стратегія спрямована на формування сприятливого інноваційного середовища та створення позитивного інноваційного іміджу України [13].

За умови успішної реалізації стратегічних завдань, таких як створення сприятливого нормативно-правового середовища, розвиток інфраструктури та підвищення рівня інноваційної культури, Україна може досягти значного прогресу у сфері інновацій [14]. Впровадження інноваційних технологій сприятиме підвищенню конкурентоспроможності країни, залученню інвестицій та розвитку національної економіки, що в свою чергу позитивно вплине на якість життя громадян.

1.3.5. Стратегічні підходи до розвитку економіки з урахуванням впровадження інноваційних технологій

Для успішного відновлення економіки України необхідно розробляти та впроваджувати стратегії, засновані на інноваційних технологіях [15]. Однією з ключових складових таких стратегій є цифровізація. Цей процес забезпечує інтеграцію сучасних цифрових технологій у всі сфери економіки та суспільства, що сприяє підвищенню ефективності, оптимізації управління і створенню нових ринків та бізнес-моделей.

Цифровізація – це інтеграція цифрових технологій у всі сфери економіки та суспільства, що забезпечує підвищення ефективності виробництва, оптимізацію управлінських процесів і створення нових ринків та бізнес-моделей. Вона включає використання інформаційних технологій, інтернету речей (IoT), штучного інтелекту (AI), блокчейн-технологій та великих даних (Big Data). Цифровізація є основою інноваційних технологій, яка створює платформу для їх розвитку та впровадження, сприяючи економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності на світовому ринку.

Цифрова економіка являє собою економічну систему, що ґрунтується на широкому застосуванні цифрових технологій у всіх сферах людської діяльності. Вона характеризується активним впровадженням, зберіганням, обробкою та передачею цифрової інформації. Цифрова економіка не обмежується окремими секторами економіки, але пронизує їх усі, що створює нові сегменти та галузі. Її вплив полягає в перетворенні традиційних моделей виробництва та споживання, сприяючи зростанню продуктивності та розвитку нових сфер інновацій [16].

Український уряд планував розвивати інноваційні технології та цифрову економіку протягом тривалого періоду, проте реальні кроки у цьому напрямку почалися лише останнім часом. У січні 2018 року була затверджена «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» [17], яка мала на меті стимулювати інтерес бізнесу та громадян до використання

інформаційно-комунікаційних технологій. Цією Концепцією були визначені певні цілі, що включали досягнення певного рейтингового статусу у світі за індексами мережевої готовності, глобального індексу інновацій, розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, а також глобальної конкурентоспроможності.

Наступним кроком було схвалення 3 березня 2021 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 167-р «Концепції розвитку цифрових компетентностей до 2025 року» [18], що спрямована на розвиток цифрових технологій та інновацій у всі сфери суспільного життя та передбачає ряд ключових положень, серед яких зокрема здобуття громадянами цифрової освіти, створення єдиного державного веб-порталу цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта», підвищення рівня обізнаності громадян щодо небезпек в мережі Інтернет, розроблення заходів щодо впровадження цифрових засобів доведення інформації, забезпечення правового регулювання у сфері розвитку цифрових навичок та компетентностей, а також створення індикаторів для моніторингу стану розвитку цифрових навичок та компетентностей. Реалізація цієї Концепції передбачається до 2025 року та фінансується органами державної влади [19]. Вона матиме значний вплив на розвиток країни в рамках виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також сприятиме цифровій трансформації організацій та корпорацій шляхом залучення більш кваліфікованих працівників із цифровими навичками.

Цифрова економіка безсумнівно має велику кількість переваг для суспільства, підприємництва та держави. Зокрема, вона здатна знизити відсоток тіньової економіки та корупції в країні, адже транзакції, що здійснюються цифровим шляхом, можна легко контролювати. Крім того, поява внутрішнього ринку цифрових технологій створить нові можливості для українських ІТ-компаній, що зупинить відтік висококваліфікованих кадрів за кордон. З іншого боку, існують загрози безпеці даних у вигляді кібератак. Нові технології, особливо штучний інтелект, призведуть до серйозних

зрушень на ринку праці, включно зі зникненням робочих місць в одних секторах та їх появою в інших. Україна повинна бути готова до таких кардинальних змін.

Основними заходами для стимулювання розвитку цифрової економіки України є:

1. створення сприятливого законодавчого середовища, що сприятиме розвитку цифрових технологій та залученню інвестицій у цей сектор, розробка законів щодо захисту особистих даних, кібербезпеки та інтелектуальної власності;
2. інвестування в освіту та підготовку кваліфікованих кадрів у сфері цифрових технологій, розвивати програми навчання з цифрових навичок для різних вікових груп та професійних сфер;
3. підтримка досліджень та інновацій у сфері цифрових технологій, створення центрів досліджень та інноваційних хабів, а також надання грантів та стипендій молодим дослідникам та підприємцям;
4. сприяння розвитку цифрової інфраструктури, зокрема широкопasmового інтернету та цифрових платформ, що дасть змогу підприємствам та громадянам ефективно використовувати цифрові технології;
5. залучення до співпраці громадських організацій, приватного сектора та міжнародних партнерів для спільного розв'язання проблем та впровадження ініціатив у сфері цифрової економіки.

Узагальнюючи дослідження вчених [16; 20], що вивчають проблематику впровадження інноваційних технологій та поширення цифровізації в Україні більш конкретними заходами мають стати:

- розвиток фіксованої інфраструктури широкопasmового інтернету, зокрема будівництво нових магістральних мереж та розширення доступу до інтернету в сільських районах;
- розбудова інфраструктури мобільного Інтернету, зокрема розгортання мереж 4G та 5G у містах і населених пунктах, що забезпечить швидкий та надійний доступ до мобільного інтернету для всіх користувачів;

- розробка та впровадження нових технологій кібербезпеки, включаючи створення програм та програмних засобів для виявлення та запобігання кібератакам, а також навчання спеціалістів з кібербезпеки;
- створення технічної бази для електронної комерції та електронного бізнесу, включаючи розробку програмних рішень для онлайн-торгівлі, платіжних систем та інших електронних сервісів;
- розробка та реалізація проєктів зі створення бази відкритих даних, яка сприятиме розвитку відкритого доступу до інформації та стимулюватиме інновації у різних галузях економіки;
- створення інфраструктури для транзакційно-процесингових операцій, що включає розробку та впровадження систем електронних платежів та обробки фінансових операцій;
- оцифрування усіх фізичних структур транспортної, енергетичної, житлово-комунальної та інших галузей економіки, що дозволить підвищити їх ефективність та оптимізувати управління;
- розвиток блокчейн-технологій, зокрема застосування їх у фінансовій та банківській сферах для покращення безпеки та ефективності фінансових транзакцій.

Шляхом інтеграції цифрових технологій у всі сфери економіки та суспільства, Україна може відкрити нові потужні можливості для громадян, суспільства та держави. Важливо зробити цифровізацію усіх галузей економіки пріоритетним напрямком розвитку, оскільки в іншому випадку вона ризикує залишитися позаду провідних економік світу та пропустити можливість досягнення цифрового прориву.

Проведений аналіз розвитку інноваційної діяльності та цифрової економіки в Україні вказує на важливість впровадження інноваційних технологій як рушіїв економічного зростання та відновлення країни у повоєнний період. Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки:

1. Інноваційні технології є ключовими для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності України. Їх впровадження сприятиме зниженню тіньової економіки та корупції, створенню нових можливостей для ІТ-компаній, підвищенню рівня

цифрових компетентностей громадян та зменшенню відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон.

2. Війна в Україні спричинила значні економічні та соціальні втрати, включаючи руйнування інфраструктури, знищення підприємств та втрату людських ресурсів. У цих умовах інноваційні технології можуть стати основним двигуном відновлення, дозволяючи швидко та ефективно відбудувати зруйновану економіку.

3. Досвід інших країн, таких як Японія та Німеччина після Другої світової війни, свідчить про важливість інноваційного підходу до відновлення. Вони змогли швидко відновити свої економіки завдяки впровадженню новітніх технологій, розвитку науково-дослідних центрів та інвестиціям у освіту та підготовку кваліфікованих кадрів.

4. З 2013 до 2018 років схвалено майже 40 стратегічних документів, однак вони мали виключно галузевий характер. Для подолання цієї проблеми у 2019 році було прийнято Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, основною метою якої є розбудова національної інноваційної екосистеми для швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги.

5. Український уряд почав активно впроваджувати зміни у сфері цифрової економіки з 2018 року, затвердивши Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018-2020 роки, а також план заходів щодо її впровадження. Цифрова економіка пропонує значні переваги для суспільства, підприємництва та держави, такі як зменшення тіньової економіки та корупції, створення нових можливостей для ІТ-компаній та підвищення рівня цифрових компетентностей громадян.

6. Для регулювання інноваційної діяльності в Україні діє ряд нормативно-правових актів, включаючи Конституцію України, Господарський кодекс України, закони України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про державні цільові програми», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про пріоритетні напрямки

інноваційної діяльності в Україні», «Про наукову і науково-технічну експертизу» та «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Загалом, впровадження інноваційних технологій в Україні стикається з кількома проблемами, такими як недостатня розвиненість інноваційної інфраструктури, недостатня кількість кваліфікованих кадрів та недостатній рівень інвестицій у науково-дослідну діяльність. Для вирішення цих проблем необхідний комплексний підхід, що включає створення сприятливого нормативно-правового середовища, збільшення інвестицій в науково-дослідну сферу та освіту, а також розвиток системи підготовки та підтримки кваліфікованих кадрів.

Успішне впровадження інноваційних технологій та перехід до інноваційного шляху відновлення України в повоєнний період можливі лише за умов комплексного та скоординованого підходу, що включає правові, економічні та соціальні аспекти розвитку інноваційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Швець Ф. Д., Василів В. Б., Швець М. Д. Вплив інноваційних технологій на розвиток економічного потенціалу України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2023. № 2(102). С. 370-381.

2. Біла, І. С., Посна, В. С., & Шевченко, О. О. (2023). Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*, 8(1). URL: <http://spne.ukma.edu.ua/article/view/289539/283093>

3. Втрати від війни - майже \$500 мільярдів: Шмигаль назвав найбільш постраждалі сектори економіки. *Ukrinform*. 15 лютого 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3827525-vtrati-vid-vijni-majze-500-milardiv-smigal-nazvav-najbils-postrazdali-sektori-ekonomiki.html>

4. Зануда А. Війна у цифрах: як за останній рік змінилися Україна та українці. *BBC Україна*. 23 лютого 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o>

5. Богдан І. Економічне падіння та відновлення України. *Дзеркало тижня*. 20 березня 2024. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/ekonomichne-padinnja-ta-vidnovlennja-ukrajini.html>
6. Global Innovation Index. 2022. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>
7. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Корнелюк О. А., Петришина Ю. В. Інноваційні форми єврорегіонального співробітництва: концептуальні засади та механізми активізації. 2022. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки.
8. Обух В. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови. *Ukrinform*. 3 квітня 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html>
9. Дука А. П., Старченко Г. В. Світовий досвід повоєнного відновлення економіки: уроки для України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 2022. № 6. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-03-06>
10. Колесніченко О. Міжнародний досвід відновлення та відбудови держав і регіонів після військових конфліктів та екологічних катастроф: висновки для України. 2024. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/01/Ukr_EPravda_12_Recovery.pdf
11. Ковальова В. І найсильнішому потрібна підтримка. *Урядовий кур'єр*. 2019. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/i-najsilnishomu-potribna-pidtrimka/>
12. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>
13. Цимбалюк І. О., Шматковська Т. О. Інноваційний імідж країни та можливість податкового впливу на його формування. В матеріалах 12-ї міжнародної науково-практичної конференції «Останні досягнення європейської науки», (17-22 червня, 2016). 2016. Том 1. Економіка. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД.
14. Шостак І. Концепція ESG як вектор запровадження інноваційних технологій. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-89>
15. Цимбалюк І. Інноваційна модель розвитку як нова економічна парадигма повоєнного відновлення України. В збірнику тез доповідей V Міжнародної мультидисциплінарної науково-практичної конференції «Ukraine Innovate: сучасні моделі для відновлення» (Луцьк, 25 жовтня 2023 р.). За заг.

ред. Павліхи Н.В. Луцьк: Вежа-Друк. 2023. С. 88-92. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23080>

16. Тульчинська С. О., Корзун Л. С. Цифровізація як засіб трансформації економіки України. Сучасні проблеми економіки і підприємництва, 2020. Вип. 25. URL: <http://sb-keip.kpi.ua/issue/view/13150>

17. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

18. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

19. Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року та її значення. *Everlegal*. 15 квітня 2021. URL: <https://everlegal.ua/kontseptsiya-rozvytku-tsyfrovykh-kompetentnostey-do-2025-roku-ta-yiyi-znachennya>

20. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український Інститут майбутнього*. 2018. URL: [https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-](https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-7)

7

РОЗДІЛ 1.4. ІНТЕГРАЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Цимбалюк І. О.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,*

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

1.4.1. Сучасні виклики та значення розвитку туристично-рекреаційної галузі в Україні

Сучасна Україна переживає складні часи, пов'язані з війною, економічними та соціальними трансформаціями. Однією з найбільш постраждалих сфер є туризм і рекреація, які відіграють важливу роль у національній економіці. Проте, крім економічного впливу, туристично-рекреаційна галузь має значний потенціал для соціальної реабілітації, зокрема ветеранів війни.

Після початку військових дій, розпочатих росією у 2022 році, значна частина українських громадян опинилася в ролі ветеранів, які повернулися з фронту та потребують фізичного та психологічного відновлення. За таких умов розвиток сфери туризму та рекреації набуває нового значення. Інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів у туристично-рекреаційну галузь сприятиме їх соціальній адаптації, стимулюватиме відновлення та зміцнення конкурентоспроможності цього сектору економіки.

Реабілітація ветеранів війни є надзвичайно важливим соціальним завданням. Фізичне та психологічне відновлення ветеранів сприяє їхній інтеграції в мирне життя та покращує їхню якість життя. Туристично-рекреаційна галузь, з її різноманітними можливостями для відпочинку, оздоровлення та активної діяльності,

може стати ефективним інструментом для реалізації реабілітаційних програм.

Крім того, розвиток цієї сфери в умовах військового конфлікту та постпандемічного періоду має великий економічний потенціал. Створення нових робочих місць, залучення інвестицій у відновлення інфраструктури та збільшення внутрішніх туристичних потоків сприятиме економічному зростанню регіонів, які постраждали від війни. Таким чином, інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів у розвиток туристично-рекреаційної галузі є соціально важливим та економічно доцільним заходом.

1.4.2. Теоретичні аспекти визначення туризму та рекреації

Розгляд основних понять «туризм», «туристична сфера» та «рекреація» є необхідним для обґрунтування важливості інтеграції реабілітаційних програм для ветеранів у розвиток туристично-рекреаційної галузі, оскільки розуміння їх сутності дозволяє чіткіше визначити потенціал та напрямки розвитку цієї інтеграції.

Для точного визначення понять «туризм» та «туристична сфера» слід врахувати їх багатоаспектність. Туризм охоплює подорожі, відпочинок, активну розвагу, спорт та пізнання навколишнього світу.

За визначенням О. Мельниченко та Л. Величка, туризм є багатогранною індустрією, яка включає в себе такі складові, як готелі, ресторани, транспорт, туристичні агенції та інші об'єкти, що забезпечують потреби туристів. Автори підкреслюють необхідність державного регулювання цієї сфери для її ефективного функціонування та розвитку. Особливістю цього визначення є акцент на структурній складовій індустрії та ролі держави у її регулюванні [1].

Інше визначення надають Й. Петрович, Ю. Бондаренко та О. Просович, розглядаючи туризм як важливу передумову розвитку рекреаційно-туристичної сфери, підкреслюючи інституційне середовище як ключовий фактор. У їхньому дослідженні наголошується на важливості створення сприятливих умов для

інвестицій та розвитку туристичної інфраструктури. Цей підхід акцентує увагу на інституційних аспектах та економічних передумовах розвитку сфери [2].

І. Шамара надає визначення туризму, підкреслюючи його сутність як тимчасове переміщення людей з місця постійного проживання з різними цілями, такими як відпочинок, оздоровлення, бізнес тощо. Вона також зазначає роль туризму у соціально-економічному розвитку, підвищенні якості життя та зростанні національного доходу. Ця дефініція виділяє туристичну діяльність як важливий елемент соціально-економічного розвитку [3].

Н. Чорненька у своєму навчальному посібнику висвітлює організацію туристичної індустрії, надаючи детальний опис її компонентів та функцій. Авторка акцентує увагу на різноманітті видів туризму та їхньому впливі на економіку та суспільство. Визначення, представлене Н. Чорненькою, підкреслює різнобічність туристичної сфери та її вплив на різні аспекти життя [4].

Таким чином, різні визначення туризму та туристичної сфери надають глибше розуміння цього явища. Кожне з них підкреслює окремі аспекти, такі як структурні компоненти, інституційні умови, економічні передумови та соціально-економічний вплив. Відсутність єдиних визначень ускладнює вивчення туризму, проте міжнародні організації, такі як Всесвітня туристична організація (ВТО), розробляють стандарти для гармонізації термінології.

Відповідно до ВТО, туризм визначається як діяльність осіб, які подорожують та перебувають у місцях поза своїм звичайним середовищем не більше одного безперервного року з метою відпочинку, бізнесу або інших цілей, не пов'язаних із здійсненням оплачуваної діяльності у відвідуваному місці [5].

Таблиця 1.2

Аналіз визначень туризму у сучасних дослідження

Автор(и)	Визначення туризму	Особливості визначення
Мельниченко та Величко (2015)	Туризм є багатогранною індустрією, яка включає готелі, ресторани, транспорт, туристичні агенції та інші об'єкти, що забезпечують потреби туристів.	Акцент на структурній складовій індустрії та ролі держави у її регулюванні.
Петрович, Бондаренко та Просович (2019)	Туризм є важливою передумовою розвитку рекреаційно-туристичної сфери, підкреслюючи інституційне середовище як ключовий фактор.	Інституційні аспекти та економічні передумови розвитку сфери.
Шамара (2016)	Туризм – це тимчасове переміщення людей з місця постійного проживання з різними цілями, такими як відпочинок, оздоровлення, бізнес тощо.	Туристична діяльність як важливий елемент соціально-економічного розвитку.
Всесвітня туристична організація (UNWTO)	Туризм – це діяльність відвідувачів, яка включає широкий спектр економічних, соціальних та культурних аспектів.	Акцент на багатогранності та глобальному впливі туризму.

Побудовано на основі [1-5].

Узагальнюючи ці визначення, можна зробити висновок, що туризм є комплексною індустрією, яка має значний вплив на економіку, суспільство та якість життя населення. Туристична сфера є важливою складовою економіки, що стимулює розвиток багатьох суміжних галузей, таких як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство та виробництво споживчих товарів. Вона охоплює всю інфраструктуру та послуги, які забезпечують потреби туристів під час їхніх подорожей. Це готелі, ресторани, транспортні засоби, туристичні агенції, культурно-розважальні заклади та інші об'єкти, які обслуговують туристів.

1.4.3. Концептуальні підходи до визначення рекреації

Сфери туризму та рекреації є взаємопов'язаними та доповнюють одна одну, сприяючи відновленню фізичних і психічних сил людини, підвищенню продуктивності праці та якості життя. Рекреація є важливою складовою соціально-економічного розвитку суспільства. Розглянемо кілька визначень рекреації, наданих різними авторами, та проаналізуємо їх особливості.

Й. Петрович, Ю. Бондаренко та О. Просович визначають рекреацію як систему заходів та умов, що забезпечують відновлення працездатності та зміцнення здоров'я людини під час вільного часу. Вони підкреслюють, що рекреаційна діяльність включає різні форми активного та пасивного відпочинку, такі як спорт, туризм, культурні заходи та природознавчі екскурсії. Особливістю цього визначення є акцент на комплексності рекреаційних заходів і їх вплив на фізичне та психічне здоров'я [2].

Н. Чорненька розглядає рекреацію як організовану діяльність людей, спрямовану на відновлення їхніх фізичних і духовних сил, яка здійснюється у вільний від роботи час. Авторка акцентує увагу на важливості планування та організації рекреаційних заходів для максимального досягнення їхніх позитивних ефектів, підкреслює значення організованості та планомірності в рекреаційній діяльності [4].

Ми вважаємо, що поняття «туризм» і «рекреація» слід розглядати комплексно, як єдину сферу, мета якої полягає у відновленні та розвитку життєвих сил людини. Сучасний розвиток туризму та рекреації, який базується на таких основних характеристиках, як масовість, інтегрованість, інклюзивність, соціально-економічна ефективність, суттєво вплинув на динаміку розвитку туристично-рекреаційної сфери і зумовив розгляд туристично-рекреаційної діяльності на засадах сталого розвитку та інклюзивного зростання [6].

О. Мельниченко та Л. Величко підходять до визначення рекреації як до комплексу природних, культурних та соціально-економічних умов, що створюють сприятливі можливості для відпочинку, оздоровлення та розвитку особистості. Вони звертають увагу на необхідність державного регулювання та підтримки рекреаційної сфери для забезпечення її ефективного розвитку. Особливістю цього визначення є акцент на системності та значенні рекреації для розвитку особистості [1].

Таким чином, різні визначення рекреації відображають багатогранність цього поняття, підкреслюючи різні аспекти – від фізичного та психічного здоров'я до культурного розвитку та державного регулювання.

Таблиця 1.3

Систематизація та аналіз визначень рекреації

Автор(и)	Визначення рекреації	Особливості визначення
Мельниченко та Величко (2015)	Рекреація як комплекс природних, культурних та соціально-економічних умов, що створюють сприятливі можливості для відпочинку, оздоровлення та розвитку особистості.	Акцент на системності та значенні рекреації для розвитку особистості.
Петрович, Бондаренко та Просович (2019)	Рекреація як система заходів та умов, що забезпечують відновлення працездатності та зміцнення здоров'я людини під час вільного часу.	Акцент на комплексності рекреаційних заходів і їх вплив на фізичне та психічне здоров'я.
Чорненька (2006)	Рекреація як організована діяльність людей, спрямована на відновлення їхніх фізичних і духовних сил, яка здійснюється у вільний від роботи час.	Значення організованості та планованості в рекреаційній діяльності.
Павліха, Цимбалюк, Алієва (2022)	Рекреація – це поняття, що охоплює усі види відпочинку, у тому числі санаторно-курортне лікування і туризм.	Наголос на інтегрованість, інклюзивність, соціально-економічну ефективність.

*Систематизовано на основі [1-4; 6].

На основі розглянутих підходів, можна стверджувати, що *рекреація* – це комплекс організованих заходів, умов та ресурсів, спрямованих на відновлення фізичних, психічних та духовних сил людини, що здійснюється у вільний від роботи час. Вона включає різні форми активного та пасивного відпочинку, такі як спорт, туризм, культурні заходи та природознавчі екскурсії, і має на меті задоволення культурних і духовних потреб, сприяючи підвищенню якості життя та продуктивності праці. Рекреаційна діяльність також вимагає належного планування, організації та державного регулювання для забезпечення її ефективного функціонування і розвитку.

1.4.4. Аналіз впливу пандемії COVID-19 та війни на туристично-рекреаційну галузь України

Сфера туризму та рекреації в Україні переживає складний період через низку економічних та соціально-політичних факторів. Пандемія COVID-19, а згодом і війна, розпочата росією, завдали серйозних ударів по галузі, знизивши туристичні потоки та доходи.

Загальні збитки інфраструктури України оцінюються в \$144 млрд, з яких значна частка припадає на туристичні об'єкти, включаючи готелі, ресторани тощо. Було зруйновано або пошкоджено понад 25 тисяч кілометрів доріг та 344 мости, що суттєво ускладнює транспортне сполучення та доступ до туристичних дестинацій [7]. У 2020 році втрати туристичної галузі в Україні оцінювалися понад 1,5 млрд доларів США і до 2023 року їх обсяг суттєво зріс.

Відновлення туристичної індустрії є критично важливим для економічного зростання та соціальної стабільності в Україні. Однак, на сьогодні державна підтримка, спрямована на відновлення інфраструктури, не може повністю компенсувати втрати від зниження туристичних потоків та руйнувань [8].

За даними Державної служби статистики України, у 2022 році кількість туристів знизилася на 40% порівняно з довоєнними роками.

За перше півріччя 2023 року український кордон перетнуло приблизно 1,3 мільйона відвідувачів, що значно менше порівняно з довоєнним періодом. Але з огляду на поточну ситуацію, цей показник є відносно стабільним для країни, що знаходиться в умовах війни [9].

У першій половині 2023 року основну частину іноземних відвідувачів становили громадяни сусідніх країн, таких як Угорщина, Румунія, Польща та Молдова. Серед них в основному журналісти, дипломати, волонтери та родичі українців. Традиційні туристичні потоки з інших країн значно знизилися через безпекові ризики та негативний імідж, спричинений війною [10; 11]. Водночас, відзначено зростання популярності санаторного відпочинку та поїздок для заспокоєння, подалі від зон бойових дій.

Зниження туристичних потоків, зокрема міжнародного туризму негативно вплинуло на доходи галузі. Податкові надходження від туристичної галузі значно зменшились. У першому кварталі 2023 року турбази та дитячі табори сплатили на 48% менше податків порівняно з аналогічним періодом минулого року. Податкові надходження від кемпінгів та стоянок для автофургонів також зменшились на 67% порівняно з 2021 роком [12].

Значна частина населення, зайнятого у сфері туризму, втратила роботу, що призвело до зниження доходів та збільшення рівня безробіття в регіонах, залежних від туризму. Однак, є певні регіони, де все ще спостерігається туристична активність. Найвищий попит на готельні послуги спостерігався в західних областях України, зокрема в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській та Закарпатській областях. Готелі в Буковелі, Львові та Києві мали найвищу заповнюваність. Більшість готелів у цих регіонах працюють з певними обмеженнями через заходи безпеки, такі як комендантська година та повітряні тривоги [9].

1.4.5. Стратегічні перспективи розвитку туризму та рекреації в Україні

Попри виклики, український уряд та Державне агентство розвитку туризму продовжують працювати над відновленням галузі. Впроваджуються проєкти, спрямовані на популяризацію внутрішнього туризму та розвиток туристичної інфраструктури. Український уряд ухвалив Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року, яка передбачає заходи щодо безпеки туристів, нормативно-правового забезпечення, розвитку інфраструктури, людських ресурсів та маркетингової політики. Планується збільшення кількості іноземних туристів у 2,5 рази, внутрішніх туристів у 5 разів, а також створення позитивного іміджу України як туристичної дестинації [13; 14].

Одним з основних завдань стратегії є збільшення кількості іноземних туристів у 2,5 рази. Для досягнення цього уряд планує реалізувати заходи з підвищення безпеки туристів, поліпшення туристичної інфраструктури та розробки маркетингових кампаній для просування України на міжнародному туристичному ринку. Особлива увага приділяється створенню позитивного іміджу країни, що включає активну участь у міжнародних туристичних виставках та форумах, а також співпрацю з міжнародними туристичними організаціями.

Важливим елементом стратегії є стимулювання зростання внутрішнього туризму. Планується збільшити кількість внутрішніх туристів у 5 разів. Для цього передбачено розвиток туристичної інфраструктури в різних регіонах країни, зокрема у віддалених та сільських місцевостях. Реалізація ініціатив з розвитку внутрішнього туризму включає створення нових туристичних маршрутів, підтримку місцевих ініціатив та підприємств, а також проведення інформаційних кампаній, спрямованих на популяризацію внутрішнього туризму серед населення.

Одним з ключових аспектів стратегії є розвиток туристичної інфраструктури, зокрема реконструкцію та модернізацію існуючих туристичних об'єктів, будівництво нових готелів, ресторанів, зон відпочинку та інших об'єктів інфраструктури. Особлива увага приділяється покращенню транспортної інфраструктури, що забезпечує доступність туристичних об'єктів. Важливим елементом є також покращення нормативно-правової бази, що регулює діяльність у сфері туризму. Зокрема планується спрощення процедур для інвесторів, створення сприятливих умов для розвитку туристичного бізнесу та захист прав туристів.

Значна увага приділяється формуванню позитивного туристичного іміджу України для чого необхідно здійснювати активну маркетингову політику, приймати участь у міжнародних туристичних заходах, реалізовувати співпрацю з медіа та соціальними мережами для просування туристичного потенціалу України. Важливим аспектом є розвиток культурного та історичного туризму, що підкреслює унікальність та багатство української культурної спадщини.

Реалізація стратегічних заходів надає надію на поступове відновлення та розвиток галузі.

1.4.6. Інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів та розвиток туристично-рекреаційної сфери в Україні

Станом на 1 серпня 2023 року, за даними Міністерства у справах ветеранів України, до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (ЄДРВВ) занесено інформацію про 908832 ветеранів війни. Значна частина з них – учасники російсько-української війни, що триває з 2014 року. З 2015 року понад 30 тисяч ветеранів та членів їхніх сімей отримали послуги з соціальної та професійної адаптації.

Станом на 16 серпня 2023 року за психологічною допомогою звернулися 6 348 військових. Вони отримували допомогу у п'яти центрах соціально-психологічної реабілітації, які належать до сфери управління Міністерства у справах ветеранів: Бородянському центрі,

Іванківському центрі, Києво-Святошинському центрі, Соціально-психологічному центрі Славутича та Центрі соціально-психологічної реабілітації населення у Коростені [15].

Мінветеранів прагне розбудувати мережу реабілітаційних центрів для військовослужбовців Сил оборони України, ветеранів війни та підтримки й супроводу ветеранів війни. Ведеться робота над створенням комплексної системи послуг з фізкультурно-спортивної реабілітації, включаючи розробку єдиної методології проведення заходів та будівництво спортивної інфраструктури. Для задоволення потреб ветеранів необхідно розбудовувати інклюзивну інфраструктуру, забезпечуючи доступність для всіх ветеранів [15].

Інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів сприятиме не лише їх фізичному та психологічному відновленню, але й стимулювати розвиток туристично-рекреаційної сфери в Україні. Участь ветеранів у туристичних і рекреаційних програмах матиме значний позитивний ефект на їх соціальну адаптацію та інтеграцію у суспільство. Реабілітаційні центри, розташовані в мальовничих та культурно значущих місцях, можуть стати новими туристичними напрямками, приваблюючи не лише ветеранів, але й інших відвідувачів, зацікавлених у здоровому способі життя та культурних активностях.

Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) реалізує кілька проєктів, спрямованих на відновлення та розвиток туристичної галузі. Серед них:

1. Проєкт «Мандруй Україною» – метою якого є популяризація внутрішнього туризму серед українців, заохочення до дослідження різних регіонів країни [16].
2. Проєкт «Туристичні магніти» – спрямований на розвиток і популяризація історичних, культурних та архітектурних дестинацій в Україні, привернення уваги як внутрішніх, так і іноземних туристів до об'єктів української спадщини [17].
3. Проєкт «Маршрути пам'яті» – впроваджений задля створення нової туристичної парадигми, що акцентує увагу на історичних

подіях і особистостях, сприяє розвитку патріотичного туризму [18].

Проекти розвитку туризму в Україні інтегровані з реабілітаційними програмами для ветеранів стимулюватиме розвиток туристично-рекреаційної сфери, створення нових робочих місць та підвищення туристичної привабливості України.

Для ефективної інтеграції реабілітаційних програм для ветеранів у туристично-рекреаційну сферу важливо налагодити співпрацю з місцевими громадами та бізнесами. Реалізація такої співпраці може бути здійснена за різними напрямками, зокрема:

- розробка спільних проектів;
- підтримка місцевих ініціатив;
- спільні тренінги та навчання;
- інтеграція ветеранів у туристичну галузь.

Інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів у розвиток туристично-рекреаційної сфери може стати важливим кроком для обох сфер. Перш за все, це потребує організації туристичних маршрутів та програм, орієнтованих на ветеранів, у співпраці з місцевими підприємцями та громадами. Наприклад, створення спеціальних турів, які включають оздоровчі процедури, екскурсії до історичних місць, культурні події та природні пам'ятки. Такі ініціативи стимулюватимуть місцеву економіку.

Державне агентство розвитку туризму України може надавати гранти та інші форми фінансової підтримки місцевим підприємцям, які розробляють та впроваджують продукти, орієнтовані на ветеранів. Зокрема, це може бути організація фестивалів, виставок, ярмарків, які сприяють соціальній інтеграції та реабілітації ветеранів.

Також важливо проводити тренінги для місцевого бізнесу та громадських організацій задля підвищення їх компетенцій у роботі з ветеранами. Навчання з психологічної підтримки, організації реабілітаційних заходів, а також з питань забезпечення інклюзивності та доступності туристичних послуг допоможуть підприємцям краще

розуміти потреби ветеранів і надавати якісні послуги, що відповідають їхнім специфічним вимогам.

Ветерани можуть працювати гідями, інструкторами з активного відпочинку, організаторами турів тощо. Залучення ветеранів до роботи у сфері туризму та рекреації забезпечить їх працевлаштування та сприятиме їх професійній адаптації й розвитку. Ветерани, які мають досвід участі у реабілітаційних програмах, можуть стати цінними співробітниками, які зможуть передавати свій досвід іншим ветеранам.

Отже, війна та пандемія COVID-19 завдали значних ударів по туристично-рекреаційній сфері України, призвівши до значних економічних та соціальних втрат. Втрати інфраструктури, зниження туристичних потоків та збільшення безробіття негативно вплинули на національну економіку та добробут населення. Однак, розвиток цієї галузі є критично важливим для економічного відновлення та соціальної стабільності в країні.

Одним із стратегічних підходів до відновлення туристично-рекреаційної сфери є інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів війни. Ветерани потребують комплексної підтримки, включаючи фізичну та психологічну реабілітацію, соціальну адаптацію та працевлаштування. Розвиток реабілітаційних програм у рамках туристично-рекреаційної галузі має значний потенціал для досягнення цих цілей.

Інтеграція реабілітаційних програм сприятиме не лише фізичному та психологічному відновленню ветеранів, але й стимулюватиме розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури. Реабілітаційні центри можуть стати новими туристичними напрямками, приваблюючи як ветеранів, так і інших відвідувачів. Важливим аспектом є розвиток інклюзивної інфраструктури, що забезпечить доступність послуг для всіх категорій ветеранів.

Державні програми та ініціативи, спрямовані на популяризацію внутрішнього туризму, розвиток туристичної інфраструктури та підвищення безпеки туристів, можуть стати основою для відновлення

галузі. Особлива увага повинна приділятися маркетинговій політиці для створення позитивного іміджу України.

Співпраця з місцевими громадами та бізнесами є ключовим елементом успішної інтеграції реабілітаційних програм для ветеранів у туристично-рекреаційну сферу. Спільні проекти, підтримка місцевих ініціатив та організація спеціальних туристичних програм для ветеранів можуть сприяти економічному зростанню регіонів та покращенню якості життя населення.

Таким чином, інтеграція реабілітаційних програм для ветеранів у розвиток туристично-рекреаційної галузі України є важливим кроком до економічного відновлення та соціальної стабільності. Вона сприятиме відновленню туристичної інфраструктури, підвищенню туристичної привабливості країни та забезпеченню підтримки ветеранів у їхній адаптації до мирного життя.

Список використаних джерел:

1. Мельниченко, О.А., & Величко, Л.Ю. (2015). Індустрія туризму: сутність, складові кластери, необхідність державного регулювання. Теорія та практика державного управління, (4), 1-9.
2. Петрович, Й.М., Бондаренко, Ю.Г., & Просович, О.П. (2019). Інституційне середовище як важлива передумова розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління», (3), 3-15.
3. Шамара І.М. (2016). Теоретичні підходи до визначення поняття туризм, його сутність та роль на сучасному етапі. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: «Міжнародні відносини. Економіка. Країзнавство. Туризм», (5), 167-170.
4. Чорненька, Н.В. (2006). Організація туристичної індустрії: навч. посіб. Київ: Атіка.
5. World Tourism Organization (UNWTO). (n.d.). Glossary of tourism terms. Retrieved from <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>
6. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 208 с. ISBN 978-966-940-426-8
7. NV. (2023). Які збитки Росія нанесла Україні за рік війни — детальний підрахунок експертів КШЕ. Отримано з <https://biz.nv.ua>

8. Міністерство економіки України. (2023). Кабмін ухвалив Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року. Отримано з <https://www.me.gov.ua>
9. Державне агентство розвитку туризму України. (2023). Як працює готельний та туристичний бізнес в Україні в умовах війни: про стійкість та інновації з Антоном Тараненко. Visit Ukraine. Отримано з <https://visitukraine.today/uk/blog/2824/resilience-and-innovation-how-the-hotel-and-tourism-business-in-ukraine-works-in-the-context-of-war>
10. Дебет-Кредит. (2023). Як відновлюється український туризм у 2023 році? Отримано з <https://news.dtki.ua>
11. NV. (2023). Туризм в Україні – куди їздили туристи на початку 2023 року. Отримано з <https://biz.nv.ua>
12. РБК-Україна. (2023). Скільки коштів приніс український туризм у 2023 році. Отримано з <https://www.rbc.ua>
13. Кабінет Міністрів України. (2023). Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Отримано з <https://www.kmu.gov.ua>
14. Міністерство економіки України. (2023). Кабмін ухвалив Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року. Отримано з <https://www.me.gov.ua>
15. Чеботнікова І. Потрібна допомога та реабілітація: скільки ветеранів в Україні. 24 канал. 23 серпня 2023. URL: https://24tv.ua/skilki-veteraniv-ukrayini-minveteraniv-nazvalo-tsifru_n2378026
16. Державне агентство розвитку туризму України. (2023). Основні результати роботи ДАРТ у 2023 році. Отримано з <https://www.tourism.gov.ua/>
17. Державне агентство розвитку туризму України. (2023). ДАРТ розширив карту туристичних магнітів. Отримано з <https://www.tourism.gov.ua/>
18. Державне агентство розвитку туризму України. (2023). Візія та проекти ДАРТ. Отримано з <https://www.tourism.gov.ua/>
19. Міністерство у справах ветеранів України. (2023). Підсумки 2023 року. Отримано з <https://www.kmu.gov.ua/>
20. Цимбалюк І., Павліха Н., Цимбалюк С. Сталий розвиток спортивно-оздоровчої сфери регіону заради миру та безпеки [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 252 с. ISBN 978-966-940-425-1
21. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 340 с. ISBN 978-966-940-278-3
22. Цимбалюк І. Європейські програми реінтеграції ветеранів: досвід та перспективи для України. *EUROPEAN PERSPECTIVE: міждисциплінарний дискурс у контексті сучасних викликів і можливостей*: збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 29 лютого 2024 р.). / Заг. ред. та упорядк.: Цимбалюк І. О. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 284 с. С. 162-166.

РОЗДІЛ 1.5.
ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ
СФЕРИ ГОСТИННОСТІ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ:
СТАЛІСТЬ, ІНКЛЮЗИВНІСТЬ, СМАРТ РОЗВИТОК
ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

Павліха Н. В.

*доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проєктами,
очільниця Лабораторії проєктів та ініціатив,
Волинський університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

У сучасному світі індустрія гостинності є однією з ключових сфер, що сприяє економічному розвитку, культурному обміну та соціальній інтеграції. У повоєнний період розвиток індустрії гостинності в Україні на засадах сталого, інклюзивного та смарт розвитку може відіграти стратегічну роль у відновленні та зміцненні економіки країни, а також посилити конкурентні переваги галузі, адаптуючи її до викликів сучасного глобального ринку.

Сучасні дослідження сфери гостинності вказують на важливість запровадження принципів і Глобальних Цілей сталого розвитку для досягнення довгострокового успіху галузі. Інклюзивність забезпечує залучення різноманітних груп населення, що сприяє соціальній стабільності та розширенню ринку послуг. Технологічні інновації (смарт розвиток) відкривають нові можливості для підвищення якості обслуговування та ефективності управління ресурсами.

Для аналізу внутрішніх та зовнішніх факторів, які можуть впливати на розвиток та конкурентоспроможність сфери гостинності в Україні, використані дані з різних джерел, включаючи статистичні дані державних установ, звіти міжнародних організацій, а також інтерв'ю з експертами у галузі гостинності. Врахування цих факторів

у стратегічному плануванні та управлінні дозволить Україні ефективно використовувати свої ресурси та протистояти можливим загрозам. Результати SWOT-аналізу для оцінки сильних та слабких сторін, можливостей та загроз для індустрії гостинності України наступні.

Сильними сторонами розвитку сфери гостинності в Україні визначено:

- багате культурне та історичне спадщина, адже Україна має різноманітну історію та культуру, що включає численні світові спадщини ЮНЕСКО, історичні міста та унікальні культурні традиції, які приваблюють туристів;

- різноманіття природних ресурсів, включаючи гори, ліси та мінеральні джерела, створюють чудові можливості для еко- та агротуризму;

- географічне розміщення України на перехресті Європи та Азії робить її доступною для туристів з багатьох країн.

Слабкими сторонами розвитку сфери гостинності в Україні є:

- російсько-українська війна в Україні та її наслідки;

- недостатня інфраструктура гостинності, включаючи дороги, готелі та транспортні засоби, часто не відповідає міжнародним стандартам;

- індустрія гостинності України не має достатньо ресурсів та стратегій для ефективного міжнародного маркетингу;

- політичні турбуленції та економічні проблеми відлякують міжнародних інвесторів та туристів.

Можливостями розвитку сфери гостинності в Україні окреслено:

- сприяння внутрішньому туризму може допомогти підвищити використання туристичних ресурсів та покращити економіку;

- Україна може використовувати своє геополітичне положення для збільшення співпраці з Європейським Союзом у сфері туризму;

- розвиток смарт-технологій та інвестиції в сучасні технології можуть поліпшити управління, забезпечення послуг та загальний досвід туристів.

Загрозами розвитку сфери гостинності в Україні є:

- глобальна конкуренція, адже Україна конкурує з багатьма іншими країнами, що мають більш розвинуті туристичні галузі та маркетингові стратегії;

- безпекові питання, особливо в умовах російсько-української війни та політичної нестабільності, що суттєво впливає на привабливість країни для туристів;

- кліматичні зміни, що можуть негативно вплинути на природні ресурси, які є основою для багатьох видів туризму в Україні.

Для детальнішого аналізу сфери гостинності варто звернути увагу на розвиток ринку готелів. У перший рік повномасштабного вторгнення в Україну на ринку готелів домінувала внутрішня міграція, оскільки потік іноземних туристів припинився, заходи та бізнес-зустрічі були скасовані, а відпочинок відклався до кращих часів. У 2023 році ситуація змінилася: основним гостем залишився внутрішній турист, але мета подорожей стала більш різноманітною.

Цільова аудиторія подорожуючих стала максимально диверсифікованою за метою візиту, включаючи іноземних журналістів, представників неурядових організацій, дипломатичних кіл, бізнес-подорожі, тренінги та навчання, лікування, транзитні поїздки, відвідування родичів та приватні справи. Потенційні гості шукають раціональності та одночасно вражень від споживання. Значно скоротилося вікно бронювання до 1-2 днів, що ускладнює планування діяльності.

Змінилася також концепція регіонів. Раніше гори переважно асоціювалися із зимовими курортами, але у 2023 році літній сезон у Буковелі перевищив навіть успішні зимові періоди, а середня ціна на проживання була подібна до зимових тарифів. Фактор безпеки закріпився як одна з ключових вимог клієнтів [1].

Вітчизняний ринок туристичних послуг змушений розвиватися в надскладних умовах. Наявність технічних можливостей для безперебійного функціонування та підтримки високого рівня сервісу, технологічні інновації та концепція сталого, інклюзивного та смарт туризму відіграють важливу роль у забезпеченні відповідності вимогам ринку та утриманні конкурентоспроможності готелів і іншої інфраструктури галузі.

Сучасний ринок нерухомості в Україні зазнає значних змін та розвитку, особливо в контексті сфери гостинності. Нові тенденції та інноваційні підходи до девелопменту відкривають нові можливості для інвесторів та операторів готельного бізнесу. Одним з найбільш перспективних напрямків є формати апарт-готелів та сервісних апартаментів, які набувають популярності завдяки своїй універсальності та здатності задовольнити різноманітні потреби клієнтів. Серед нових девелопмент-проектів найбільш активно розвиваються формати апарт-готелів та сервісних апартаментів. Вони поєднують довгострокове та короткострокове проживання з додатковими послугами та високоякісним сервісом, що дозволяє ефективно керувати попитом незалежно від сезонності. Приватність мешканців, високий рівень комфорту та функціональність апартаментів значно підвищують їх цінність та надають конкурентну перевагу.

Основними трендами розвитку сфери гостинності у 2023 році було визначено стабілізацію готельного ринку, високий рівень заповнюваності на заході України, низький попит у місті Київ, зміщення туристичних переваг у бік внутрішнього туризму, зниження доходів від event-функцій, а також кадровий дефіцит у готельній індустрії через міграцію та зростання заробітних плат. Попит в сфері гостинності поступово відновлюється, але регіональний розподіл значно відрізняється від довоєнного через безпекові фактори.

Ще один тренд, який набув розвитку в сфері гостинності в Україні, - це сучасність та екологічність у дизайнерських рішеннях, технологічність оснащення, що забезпечує автономність гостей,

організація життєвого простору, якісний та професійний сервіс, варіативність додаткових площ, таких як коворкінг-спейси, бари та локації для відновлення.

Звернемо увагу, що збільшення інвестицій у готельну індустрію через розвиток девелоперських проектів є потужним сигналом про відновлення галузі. Будівництво нових готелів у західній Україні, зокрема у Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській, Волинській областях, активно триває, що продиктовано безпековими факторами. Загалом, середнє завантаження готельного ринку України у 2023 році досягло 30,79%, що на 3,45% більше у порівнянні з 2022 роком, але на 15,37% менше порівняно з 2021 роком [1].

Аналіз показав, що запровадження моделі сталого розвитку задля посилення конкурентних переваг сфери гостинності дозволяє значно знизити екологічний вплив, покращити імідж країни як туристичного напрямку та збільшити інвестиції в галузь. Як зазначає Маріанна Кічурчак, «війна в Україні загострила економічні, соціальні та екологічні проблеми в країні, що унеможливило досягнення до 2030 р. 17 Цілей сталого розвитку. Потрібно модернізувати головні пріоритети, завдання і заходи з реалізації стратегії сталого розвитку з огляду на характер руйнувань і збитків, завданих війною, поствоєнне відновлення української економіки. Модернізація існуючих цілей сталого розвитку в контексті формування стратегії поствоєнної відбудови економіки України ґрунтується на аналізі таких головних детермінант, як: поточна ділова активність підприємницьких структур, зайнятість і соціальний захист населення, людський капітал, інтенсивність воєнних дій та видів руйнувань, спричинених ними, ефективність заходів фіскальної і монетарної політики, екологічні збитки та їх грошова оцінка, успішність боротьби з корупцією та детінізацією, зовнішньоекономічна діяльність та умови інтеграції до ЄС, швидкість і напрями формування фондів відбудови» [2, с. 19].

З огляду на ці обставини, сфера гостинності в Україні потребує нових підходів та стратегій для подолання викликів, пов'язаних з

повоєнним відновленням. Сталий розвиток стає ключовим елементом у цьому процесі, адже він сприяє створенню стійких бізнес-моделей, які не лише зменшують негативний вплив на навколишнє середовище, але й підвищують привабливість країни для туристів та інвесторів. Це, своєю чергою, сприяє загальному економічному зростанню та покращенню якості життя населення.

Запровадження інклюзивних практик впливає на позитивну динаміку лояльності та задоволення клієнтів, а впровадження смарт-технологій забезпечує оптимізацію процесів та впровадження інноваційних послуг. На нашу думку, інклюзивність у сфері гостинності є критично важливою для забезпечення сталого відновлення та розвитку регіонів і громад України у повоєнний період. Врахування потреб всіх членів суспільства, включаючи осіб з інвалідністю, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших уразливих груп, сприяє соціальній згуртованості та економічному зростанню.

Індустрія гостинності по всьому світу переживає динамічний розвиток, зумовлений глобалізацією, технологічними інноваціями та зростанням середнього класу в багатьох країнах. Ці тенденції сприяють значному збільшенню туристичних потоків, що створює нові можливості та виклики для готельного бізнесу. Зокрема, розвиток екологічно чистих та сталих практик стає все більш актуальним.

Сталий розвиток в індустрії гостинності включає впровадження енергоефективних технологій, зменшення використання водних ресурсів, переробку відходів та підтримку місцевих громад. Ці заходи не тільки знижують операційні витрати, але й сприяють позитивному сприйняттю готелів та інших закладів гостинності серед туристів, що дедалі більше віддають перевагу екологічно відповідальному відпочинку.

В Україні, яка наразі проходить через складний воєнний період, впровадження принципів сталого розвитку в готельному бізнесі має особливе значення. Це дозволяє не тільки знизити екологічний вплив,

але й покращити імідж країни на міжнародній арені, залучаючи туристів та інвесторів, що готові підтримувати економічне відродження України. Отже, модернізація існуючих цілей сталого розвитку в контексті формування стратегії відновлення та відбудови економіки України є нагальною необхідністю.

Розглянемо основні сектори гостинності, які формують цю галузь. Серед них – проживання, є одним із найважливіших компонентів гостинності, пропонуючи різноманітні опції від елітних готелів до бюджетних хостелів та кемпінгів. Запорука успіху у цьому секторі полягає у забезпеченні високоякісного сервісу та комфорту. Надання унікальних та персоналізованих послуг, таких як курорти з високим рівнем конфіденційності, може вирізняти заклади у цій ніші. У світі, де мандрівники шукають щось більше ніж просто нічліг, інновації в управлінні та зручності грають критичну роль.

Дослідження показують, що інновації у сфері гостинності можуть включати використання сучасних технологій для покращення обслуговування клієнтів, таких як мобільні додатки для бронювання, інтеграція штучного інтелекту для персоналізації рекомендацій та автоматизація процесів [3; 4]. Крім того, впровадження екологічно чистих технологій та сталих практик стає все більш важливим для сучасних мандрівників, які цінують екологічну відповідальність [5; 6].

Таким чином, успіх у секторі проживання в індустрії гостинності залежить від здатності закладів не лише забезпечувати високий рівень сервісу та комфорту, але й від їхньої здатності адаптуватися до змінних потреб клієнтів та впроваджувати інноваційні рішення. Це дозволяє підвищити конкурентоспроможність та привабливість закладів на ринку, що постійно змінюється.

Однією з ключових складових індустрії гостинності є сектор їжі та напоїв, який включає в себе різноманітність від кафе швидкого обслуговування до гурманських ресторанів. Він є не тільки про харчування, але й про культурні та соціальні аспекти, які об'єднують

людей. Управління цим сектором вимагає гнучкості та інновацій, щоб задовольнити широкі смаки та вподобання клієнтів, створюючи незабутні кулінарні враження.

В умовах зростаючої конкуренції та вимогливих клієнтів, підприємства гостинності змушені шукати нові підходи для забезпечення високого рівня задоволеності клієнтів. Впровадження сталих практик, що зменшують негативний вплив на довкілля, стає важливою складовою успішної діяльності. Інклюзивні практики, що сприяють залученню різноманітних груп населення, допомагають створювати гостинне середовище для всіх гостей.

Смарт технології, які використовуються для покращення обслуговування клієнтів, таких як мобільні додатки для бронювання, інтеграція штучного інтелекту для персоналізації рекомендацій та автоматизація процесів, є важливими інструментами для підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємств. Таким чином, сталий розвиток, інклюзивність та смарт практики стають ключовими елементами успіху у сфері гостинності, сприяючи підвищенню якості послуг та загального задоволення клієнтів.

Туризм вважається одним із найширших секторів гостинності, що включає авіакомпанії, круїзні лайнери та інші транспортні послуги. Це основа індустрії гостинності, що підтримує всі інші сектори, сприяючи міжнародному обміну та взаєморозумінню. Розвиток цього сектора необхідний для стимулювання відновлення і росту гостинності у повоєнний період.

У свою чергу, сектор розваг існує для залучення та задоволення потреб відвідувачів, забезпечуючи їх культурними, спортивними та розважальними активностями. Розважальні заходи, такі як театральні вистави, концерти, кінофестивалі, а також спортивні ігри, вносять значний вклад у загальний досвід гостей, підвищуючи їх задоволення та сприяючи поверненню в регіон. Інновації в цьому секторі, такі як використання віртуальної та доповненої реальності, можуть розширити горизонти відвідувачів, забезпечуючи нові формати взаємодії та збагачуючи їхній культурний досвід.

Сучасним елементом сфери гостинності є модель спільного володіння нерухомістю, де декілька власників мають право користування житлом протягом визначених періодів. Модель спільного володіння нерухомістю стає все більш популярною завдяки гнучкості, яку він пропонує споживачам, дозволяючи їм планувати свої відпустки за більш вигідними умовами. Виклик для цього сектора полягає в адаптації до мінливих вимог ринку та розвитку управлінських стратегій, які максимізують задоволеність клієнтів і оптимізують використання ресурсів. Забезпечення прозорості та високого рівня обслуговування може зміцнити довіру клієнтів та підтримати стійке зростання у цьому сегменті.

Таким чином, сфера гостинності в Україні поступово адаптується до умов війни, перейшовши до нових форматів діяльності. Замість традиційних іноземних туристів з Європейського Союзу або Близького Сходу, українські готелі тепер приймають закордонних дипломатів, громадських активістів, журналістів світових видань та різноманітних волонтерів. Лише у 2022 році до України в'їхало майже 2 мільйони іноземців, з яких мільйон приїхав під час повномасштабного вторгнення росії. Відновлення внутрішнього туризму також спостерігається, причому найпопулярнішими серед українців стали безпечні західні регіони країни. У 2023 році найбільше туристів відвідувало Чернівецьку, Львівську та Закарпатську області. Проте, на півдні країни, зокрема в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях, спостерігається значне зниження туристичних доходів. Ці зміни свідчать про гнучкість та здатність української індустрії гостинності адаптуватися до нових реалій, забезпечуючи при цьому високий рівень сервісу та безпеки для своїх гостей [7].

Індустрія гостинності має важливе значення для глобальної економіки, і її розвиток є критичним для післявоєнної відбудови та відновлення. Від інновацій у сфері розміщення до розвитку розважальних технологій, кожен сектор відіграє ключову роль у формуванні динамічної, конкурентоспроможної та привабливої

гостинності. Заохочення інтеграції цих секторів може стимулювати не тільки економічне зростання, але й культурний та соціальний розвиток регіонів. Це вимагає спільної роботи політичних лідерів, бізнесу та місцевих спільнот, аби забезпечити сталу та інклюзивну модель розвитку, яка відповідає потребам усіх зацікавлених сторін.

В контексті післявоєнної відбудови України, розвиток індустрії гостинності може сприяти стабілізації економіки та створенню робочих місць, що є критично важливим для відновлення регіонів і громад, постраждалих від війни. Вклад індустрії у місцеві громади може бути значущим, оскільки вона сприяє культурному обміну та взаєморозумінню між різними культурами та національностями. Залучення туристів та гостей до регіону може також сприяти позитивному іміджу громад і регіонів України на міжнародному рівні, підвищуючи їхню привабливість та конкурентоспроможність.

Для досягнення цих цілей необхідно розробляти відповідну стратегію, пріоритетом якої є стале та відповідальне ведення бізнесу в сфері гостинності. Інвестиції в освіту та навчання для працівників сектору, впровадження зелених технологій і практик, а також сприяння співпраці між різними акторами галузі можуть значно підсилити її розвиток. Залучення наукових досліджень для аналізу трендів та впливу туризму на економіку та суспільство допоможе у прийнятті обґрунтованих рішень, спрямованих на забезпечення тривалого зростання.

Реалізація сталої, інклюзивної, смарт-моделі в сфері гостинності вимагає комплексного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи уряд, бізнес, академічне коло та громадянське суспільство. Завданням уряду, бізнесу та громадськості є не лише відновлення, а й переосмислення індустрії гостинності, адаптація її до змінюваного світу та нових глобальних викликів. Це сприятиме тому, що галузь не тільки відновиться після війни, але й стане ключовим елементом сталого розвитку в регіонах і громадах України, зміцнюючи їх економічне та соціальне становище на міжнародному рівні.

Звернемо увагу, що стала, інклюзивна, смарт-модель розвитку сфери гостинності у повоєнний період в Україні є надзвичайно важливою у контексті європейської інтеграції, особливо для країн, які прагнуть відновити свою економіку та соціальну структуру. Ця модель об'єднує принципи сталого розвитку, інклюзивності та використання сучасних технологій (смарт технологій) для створення конкурентоспроможної та ефективної індустрії гостинності.

Сталість в індустрії гостинності означає інтеграцію екологічних, економічних та соціальних практик, які забезпечують довгострокове виживання та процвітання галузі. Це включає: використання зеленої енергії та зменшення вуглецевого сліду готелів та ресторанів; управління водними ресурсами та відходами; пропагування місцевих продуктів та кухні для зменшення «вуглецевого сліду» харчових продуктів; сертифікацію та використання екомаркетингу для приваблення свідомих споживачів.

Інклюзивний підхід забезпечує, що переваги індустрії гостинності розподіляються справедливо між всіма членами суспільства, включаючи маргіналізовані групи, такі як люди з інвалідністю, ветерани, етнічні меншини, біженці. Залучення цих груп може включати: навчання та розвиток навичок для місцевих жителів; створення робочих місць для маргіналізованих груп; підвищення доступності усіх послуг гостинності.

Смарт-технології в гостинності включають використання інноваційних рішень для покращення досвіду гостей та оптимізації операцій. Це може бути: автоматизація для ефективного управління ресурсами; використання інтелектуальних систем для персоналізації послуг; застосування Big Data та аналітики для аналізу тенденцій та поведінки споживачів; розвиток мобільних додатків і платформ для зручності бронювання та надання інформації гостям.

Інтеграція України з Європейським Союзом відкриває широкі можливості для стандартизації якості послуг, підвищення інвестицій та доступу до нових ринків. Це, у свою чергу, передбачає: дотримання європейських стандартів у сфері гостинності; участь у

транскордонних проектах і програмах обміну досвідом; адаптація до європейських регулятивних вимог зі збереженням культурної унікальності.

Важливою умовою сталої, інклюзивної моделі розвитку сфери індустрії та зміцнення її конкурентних переваг є активне залучення місцевих громад. Стратегічними пріоритетами при цьому вважаємо: підтримку місцевих культурних проектів і заходів; розвиток культурного туризму як засобу збереження історичної та культурної спадщини; налагодження співпраці з місцевими митцями та ремісниками для створення унікальних туристичних продуктів.

Для досягнення перспектив європейської інтеграції і реалізації сталої, інклюзивної, смарт-моделі важливо залучити міжнародні ресурси та експертизу. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз, Світовий банк, та інші, може забезпечити необхідне фінансування, технології та знання для імплементації цих складних проектів. Важливо також будувати партнерства з приватним сектором, що дозволяє впроваджувати інновації на практиці, а також стимулює інвестиції у сталі рішення та технології.

Отож, впровадження сталої, інклюзивної, смарт-моделі також має свої виклики, зокрема у питаннях регулювання, забезпечення доступності технологій та залучення всіх громад. Важливо врахувати при цьому, що політики та ініціативи спрямовуються на зменшення соціальних нерівностей і сприяють реальній інклюзії. Крім того, потрібно враховувати ризики пов'язані з приватністю даних та кібербезпекою при використанні смарт-технологій.

З іншого боку, інтеграція смарт-технологій та інноваційних рішень пропонують значні можливості для підвищення ефективності, покращення якості послуг та посилення конкурентних переваг регіонів і громад України. Це, в свою чергу, може привести до збільшення туристичного потоку та економічного зростання, що важливо для постраждалих регіонів у повоєнний період.

Сталий, інклюзивний, смарт розвиток індустрії гостинності є стратегічним вектором для повоєнної відбудови та розвитку України. Цей підхід не тільки посилює конкурентні переваги на міжнародному ринку, але й сприяє соціальній та економічній стабілізації в країні, євроінтеграційним процесам. Втілення цих принципів вимагає координації зусиль уряду, бізнесу та громадськості, а також адаптації до змінних умов глобального ринку. Для ефективного впровадження зазначеної моделі розвитку рекомендуємо залучати міжнародні гранти та інвестиції для модернізації інфраструктури; організовувати навчальні програми та майстер-класи для підвищення кваліфікації персоналу; розвивати партнерства тощо.

Список використаних джерел:

1. Ринок готельної нерухомості 2023: попит відновлюється, кадровий голод посилюється. Електронний ресурс. Режим доступу: https://propertytimes.com.ua/itogi_goda/rinok_gotelnoyi_neruhomosti_2023_popit_v_idnovlyuetsya_kadroviy_golod_posilyuetsya
2. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. – Електрон. дані. – К., 2023. – 125 с. – Режим доступу: : <http://ief.org.ua/wpcontent/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf>
3. Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism Management*, 29(4), 609-623. doi:10.1016/j.tourman.2008.01.005
4. Neuhofer, B., Buhalis, D., & Ladkin, A. (2015). Smart technologies for personalized experiences: A case study in the hospitality domain. *Electronic Markets*, 25, 243-254. doi:10.1007/s12525-015-0182-1
5. Han, H., Hsu, L.-T., Lee, J.-S., & Sheu, C. (2011). Are lodging customers ready to go green? An examination of attitudes, demographics, and eco-friendly intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 30(2), 345-355. doi:10.1016/j.ijhm.2010.07.008

6. Chen, A., & Peng, N. (2012). Green hotel knowledge and tourists' staying behavior. *Annals of Tourism Research*, 39(4), 2211-2215. doi:10.1016/j.annals.2012.07.003

7. Індустрія гостинності: стан, тенденції розвитку та перспективи галузі в умовах євроінтеграційних та військових викликів. II-ий Міжнародний науково-практичний форум, 17–19 квітня 2024 року. – Львів : зб. матер. – Електрон. дан. – Львів: «Камула», 2024. – 463 с. – on-line

8. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Уніга О. В., Коцан Л. М., Савчук А. Ю. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 212 с.

9. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 208 с.

10. Інклюзивна економіка: шлях до соціальної рівності та економічного розвитку [Текст] : монографія / Ірина Олександрівна Цимбалюк, Наталія Володимирівна Павліха. – Луцьк : Вежа-Друк, 2023. – 320 с.

11. Стратегічне євро регіональне співробітництво: основа для активізації зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності в Україні [Текст] : монографія / Наталія Володимирівна Павліха, Олена Зіновіївна Зелінська, Ірина Олександрівна Цимбалюк. – Луцьк : ВежаДрук, 2023. – 432 с.

12. Павліха Н.В., Цимбалюк І.О., Хомюк Н.Л., Войчук М. В., Савчук А.Ю., Коломечюк В.В., Цимбалюк С.М. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання: монографія. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. 514 с.

ГЛАВА 2.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ

РОЗДІЛ 2.1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Цимбалюк І. О.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Невар І. В.

*науковий співробітник Лабораторії проєктів та ініціатив,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

2.1.1. Теоретичні аспекти реінтеграції ветеранів

Війна в Україні стала катастрофічним фактором, що вплинув на всі аспекти життя суспільства. За період понад десяти років військової агресії російської федерації сотні тисяч українців були змушені взяти до рук зброю. За даними Міністерства у справах ветеранів України, статус ветерана російсько-української війни мали майже 440 тисяч осіб. Це число продовжує зростати, оскільки військові, які повернулися з фронту через стан здоров'я або за сімейними обставинами, також входять до цієї категорії. Багато з них стикаються з фізичними та психологічними травмами. За даними Міністерства охорони здоров'я України, близько 40 тисяч військовослужбовців отримали поранення, з них понад 10 тисяч стали інвалідами. Отже, відновлення здоров'я та соціальна реінтеграція

ветеранів стали одними з найважливіших завдань українського суспільства.

Значно збільшилась кількість учасників бойових дій, яка впливає на співвідношення ветеранів та не-ветеранів. З початком загальної мобілізації їх кількість зросла до 1,2 мільйона осіб. Це суттєво міняє динаміку військової служби та вимагає нових підходів в роботі з ветеранами, а також створює нові виклики суспільства [1].

Крім того, змінилася соціальна структура захисників та захисниць. У порівнянні з початковим періодом війни, коли переважали професійні військові, зараз серед них значно більше цивільних осіб, які мають освіту, професії, бізнес тощо. Ветерани стають важливим елементом обороноздатності країни, і ефективна політика щодо них сприятиме підвищенню престижу військової служби.

Реінтеграція військових ветеранів у суспільство є складним і багатограним процесом, що потребує комплексного підходу та залучення різних соціальних інститутів. Важлива роль при цьому належить як державним органам, так і неурядовим організаціям (НГО). Їхня співпраця спрямована на забезпечення ветеранам підтримки та допомоги у всіх аспектах життя – від психологічної реабілітації до працевлаштування та соціальної адаптації.

Реінтеграція ветеранів охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення їхніх соціальних, економічних та психологічних функцій у суспільстві.

Соціальна реінтеграція ветеранів включає їхнє включення в соціальні процеси, такі як працевлаштування, освіта, соціальне забезпечення, культура, спорт тощо. Процес соціальної реінтеграції ветеранів визначається комплексною структурою, яка включає медичні, психологічні, політичні, соціально-економічні, правові, професійно-трудова, моральні, соціально-культурні та інші аспекти. Зазначена система реінтеграції вважається спрямованою на відновлення різних сфер життєдіяльності ветеранів, таких як фізичне здоров'я, психологічна стійкість, соціальна адаптація та економічна самодостатність [2]. Ефективність процесу забезпечується за рахунок інтеграції різноманітних заходів та програм, спрямованих на

досягнення повноцінного і стійкого відновлення ветеранів у цивільне життя після закінчення служби.

Окремо слід виділити таке поняття як «соціальна реабілітація». Вона спрямована на допомогу ветерану адаптуватися до цивільного життя, що включає навчання навичкам самообслуговування, освоєння нових професійних навичок, допомогу в пошуку роботи та житла.

Економічна реінтеграція ветеранів передбачає створення умов для їхнього працевлаштування та забезпечення економічних потреб. Вона реалізується через програми професійної підготовки, сприяння підприємництву, а також державні та приватні ініціативи щодо створення робочих місць для ветеранів. Ефективна економічна реінтеграція сприяє зменшенню рівня безробіття серед ветеранів та забезпечує їм стабільний дохід, що є важливим аспектом їхньої соціальної стабільності.

Психологічна реінтеграція ветеранів охоплює допомогу в подоланні наслідків психологічної травми, отриманої під час війни, шляхом надання психологічної підтримки, терапії посттравматичного стресового розладу (ПТСР) й консультування. Важливо забезпечити ветеранам доступ до кваліфікованих спеціалістів, які можуть надати необхідну допомогу у відновленні психічного здоров'я, що є невід'ємною складовою їхньої повноцінної реінтеграції в суспільство.

Мета реінтеграції ветеранів полягає у забезпеченні їхнього повноцінного життя в суспільстві, максимально наблизивши його до життя здорових людей, що потребує злагодженої роботи різних соціальних інститутів та постійного моніторингу ефективності заходів реінтеграції.

Запорукою ефективною реінтеграції ветеранів є систематична та скоординована робота зацікавлених сторін, з акцентом на комплексний підхід, який враховує всі аспекти їхнього життя та сприяє створенню умов для повноцінного повернення до мирного життя. Особливе значення надається реалізації основних принципів соціальної реінтеграції ветеранів:

- індивідуальний підхід;
- комплексність;
- спільна відповідальність.

Вказані принципи виступають керівними засадами розробки та впровадження програм і заходів, спрямованих на підтримку й адаптацію ветеранів у повоєнне життя.

Ефективна реінтеграція ветеранів вимагає забезпечення всебічної підтримки, що охоплює різні аспекти їхнього життя. Форми реінтеграції ветеранів можуть бути класифіковані за кількома напрямками [1]:

1. Соціальна реабілітація – комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичних, психічних і соціальних функцій ветеранів. Вона здійснюється шляхом надання медичної допомоги, психологічної підтримки та соціальних програм, що сприяють адаптації ветеранів до мирного життя.

2. Працевлаштування – надання ветеранам можливості працювати на рівних умовах з іншими громадянами (програми професійної підготовки, сприяння підприємництву), а також підтримку у пошуку роботи, що відповідає їхнім навичкам і інтересам.

3. Соціальне забезпечення – надання ветеранам матеріальної допомоги, соціальних послуг та пільг, зокрема забезпечення доступу до житла, медичних послуг, а також фінансової підтримки, що допомагає забезпечити стабільний дохід і соціальну стабільність.

4. Освіта – надання можливостей для здобуття освіти, необхідної для успішної реінтеграції в суспільство. Освітні програми можуть включати професійні курси, вищу освіту, а також навчальні програми, спрямовані на підвищення кваліфікації та адаптацію до нових професійних умов.

5. Культура та спорт – створення умов для участі ветеранів у культурному житті суспільства та у спортивних змаганнях. Сприяє їхньому фізичному та психічному здоров'ю, а також соціальній інтеграції, забезпечуючи можливості для активного та здорового способу життя.

Забезпечення ефективної реінтеграції ветеранів вимагає систематичної та скоординованої роботи всіх зацікавлених сторін, з акцентом на комплексний підхід, який враховує всі аспекти їхнього життя та сприяє створенню умов для повноцінного повернення до мирного життя.

2.1.2. Проблеми та перспективи соціальної адаптації ветеранів

В Україні проблема соціальної реінтеграції ветеранів, що повертаються з війни, лишається невирішеною та вимагає системних рішень. Актуальною проблемою є недостатній обсяг вакансій для ветеранів, зокрема тих, які проживають у сільській місцевості. За даними опитування, 42,5% ветеранів висловлюють обурення стосовно того, що не можуть знайти роботу після повернення зі служби. Серед причин такої ситуації – відсутність розвинутої інфраструктури та підприємництва в сільських громадах для створення нових робочих місць. Тому необхідно створювати сприятливі умови для розвитку малого і середнього підприємництва у сільських районах, зокрема, сприяти створенню інвестиційних програм для місцевих підприємців. Важливою є також підтримка малого бізнесу через надання фінансових стимулів та консультаційних послуг для запуску нових підприємств.

Водночас, проблема безробіття посилюється відсутністю інклюзивного простору. Зокрема 53,2% ветеранів відзначають проблему відсутності адаптованих робочих місць для осіб з інвалідністю, що значно ускладнює їхню інтеграцію в робочий колектив після повернення з військових дій. Для вирішення цієї проблеми важливо створювати інклюзивні умови праці в офісах та інших робочих просторах, реконструкцію існуючих робочих місць з врахуванням потреб людей з інвалідністю, розробку спеціалізованих програм навчання для роботодавців щодо адаптації робочого середовища та створення бар'єрів доступу.

Також великим завданням є створення адаптивного середовища для трудової діяльності, що враховує особливості фізичного та психічного стану ветеранів. Більшість ветеранів (53,8%) стикаються з психоемоційною нестабільністю, що є результатом стресу та травматичних подій, пережитих у військових умовах. Такий психологічний стан їхню здатність до соціальної адаптації та інтеграції в цивільне життя. Для зменшення психоемоційної нестабільності необхідно розробляти програми психосоціальної підтримки для ветеранів, зокрема консультування та терапевтичні

сесії з психологами та психіатрами, забезпечення доступу ветеранів до психологічної допомоги та реабілітаційних центрів.

Важливим аспектом є забезпечення медичної допомоги. Для 55,2% ветеранів проблеми з фізичним здоров'ям та складнощі з отриманням медичної допомоги є серйозними перешкодами на шляху до повноцінного життя після війни. Необхідно зміцнити мережу медичних установ, що надають медичну допомогу ветеранам, зокрема, за допомогою спеціалізованих програм та лікарських закладів. Також важливим є розширення доступу до медичних послуг через телемедицинські технології та мобільні клініки, що може значно полегшити ветеранам отримання необхідного медичного обслуговування [3].

Необхідно активізувати інформування ветеранів щодо їхніх прав та можливостей на ринку праці, а також порядку здобуття додаткових кваліфікацій та навчання. Міністерство ветеранів повинне зробити акцент на розроблення інформаційних кампаній та консультаційних послуг, які б підтримували ветеранів у їхньому переході до цивільного життя. Це включає в себе організацію семінарів та тренінгів з підготовки до ринку праці, сприяння у знаходженні вакансій та стажувань.

Зокрема, важливо звернути увагу на необхідність підтримки ветеранів у отриманні нових професійних навичок або перепідготовці для адаптації до змінюваних вимог ринку. Ініціативи, спрямовані на підвищення рівня кваліфікації, можуть включати доступ до безкоштовних або пільгових курсів, підтримку фінансування для освітніх програм або стажувань в корпораціях та громадських установах.

Також важливо розглядати можливості створення спеціальних програм підтримки підприємництва серед ветеранів, що сприятимуть їхньому соціальному та професійному розвитку. Надання консультацій з підприємницьких питань, фінансової підтримки для стартапів полегшить доступ до ринків збуту та активізуватиме відкриття нових бізнесів.

Загально визнано, що успішна реінтеграція ветеранів у цивільне життя потребує комплексного підходу, що об'єднує зусилля держави,

громадськості та приватного сектору. Важливо надати ветеранам не лише можливість знайти роботу, але й забезпечити їх психологічну, соціальну та медичну підтримку, що сприятиме стабільному та успішному включенню їх у нове життя після військової служби.

Складовою успішної реалізації державних програм зайнятості для ветеранів є активна роль територіальних громад. Вони можуть забезпечити створення сприятливих умов для інтеграції ветеранів у цивільне життя шляхом впровадження місцевих програм підтримки, сприяння у пошуку роботи, організації курсів та тренінгів для підвищення кваліфікації, а також створення інфраструктури, що враховує потреби ветеранів.

Громади повинні стимулювати місцеві підприємства до створення вакансій, спеціально призначених для ветеранів, а також пропонувати пільгові умови для підприємців-ветеранів, які прагнуть розвивати власний бізнес. Крім того, активна участь громад у підготовці та реалізації програм соціальної підтримки допомагає забезпечити інтеграцію ветеранів не лише на економічному рівні, але й у соціальному та культурному житті місцевості.

Такий підхід сприяє створенню атмосфери взаєморозуміння та підтримки, яка є важливою для успішного адаптування ветеранів у новому цивільному середовищі. Громади також мають можливість впливати на формування позитивного ставлення до ветеранів серед місцевого населення, що сприяє створенню інклюзивного середовища для всіх членів суспільства.

Держава та суспільство зобов'язані забезпечувати належну підтримку ветеранам, особливо тим, хто отримав інвалідність, щоб допомогти їм успішно реінтегруватися у цивільне життя та активно брати участь у соціальній та економічній діяльності суспільства. Серед таких заходів обов'язковими є [1]:

- надання медичної та психологічної допомоги;
- професійна підготовка та підтримка у пошуку роботи;
- соціальна підтримка для адаптації у суспільстві.

Ветерани, які постраждали від травм під час служби, часто потребують постійного медичного лікування та психологічної підтримки, щоб подолати фізичні та емоційні наслідки свого досвіду.

Ще одне, важливе завдання – надання професійної підготовки та підтримки ветеранам з інвалідністю. Часто такі ветерани стикаються з труднощами у пошуку роботи через свої фізичні або психічні обмеження. Професійна підготовка та підтримка можуть допомогти їм здобути необхідні навички та знайти робоче місце, яке відповідає їхнім потребам і здібностям. Ветерани з інвалідністю особливо потребують соціальної підтримки та допомоги з боку родини, друзів і держави для успішної адаптації до цивільного життя. Соціальна підтримка полягає у психосоціалній допомозі, вирішенні життєвих питань та створенні безбар'єрного середовища для інтеграції ветеранів з інвалідністю у суспільство.

Владні інституції в Україні мають активізувати свої зусилля для реалізації послідовної політики реінтеграції ветеранів. Незважаючи на складність цієї проблеми та обмеженість ресурсів уряду, її суспільне значення високе, що вимагає невідкладних заходів. Найважливішими кроками є розробка програми з чітко визначеними цілями реінтеграції ветеранів, збільшення фінансування та штату Мінветеранів, подолання нестачі інформації про ветеранів для формулювання послідовної політики та протистояння стереотипам, посилення взаємодії між ветеранами та цивільним населенням, покращення системи охорони здоров'я ветеранів і залучення міжнародних ресурсів у реалізацію програм реінтеграції [9].

Загалом, попри складність і численні виклики, з якими стикаються ветерани в Україні, наявність чіткої та послідовної політики, активна підтримка соціальних ініціатив і залучення міжнародних ресурсів надають можливість ефективно вирішувати ці проблеми та сприяти успішній реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

Список використаних джерел:

1. Кравченко, О., Швець, В., & Мельник, Л. (2024). Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. *Психологічний журнал*, (11), 37–44. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298401>

2. Захаріна, Т. (2023). Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social Work and Education*, 10(3), 263-275. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>
3. Куницький, О. (2023, грудень 4). Як в Україні реінтегрують ветеранів у цивільне життя. *Deutsche Welle*. Отримано з <https://www.dw.com/uk/veterani-rosijskoukrainskoj-vijni-ak-ih-reintegruut-u-civilne-zitta/a-67594023>
4. Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. (2024, квітень 23). Державна політика зайнятості ветеранів повинна базуватися на аналітичній роботі Кабінету Міністрів України. Отримано з https://komspir.rada.gov.ua/news/main_news/76850.html
5. Калмикова, Н. (2023, травень 31). Як держава може підтримати ветеранів зараз і після війни. *Економічна правда*. Отримано з <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/31/700703/>
6. Концепція державної політики щодо ветеранів: що має зробити держава. (2023, листопад 3). Отримано з <https://www.rfi.fr/uk/україна/20231103-концепція-державної-політики-щодо-ветеранів-що-має-зробити-держава>
7. Український ветеранський фонд. (2024). Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Аналітична довідка. Отримано з <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>
8. The Office for Veterans' Affairs. (2020). *Veterans Factsheet 2020*. Отримано з https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/874821/6.6409_CO_Armed-Forces_Veterans-Factsheet_v9_web.pdf
9. Фрідріх Ю., Люткефенд Т. (2021). Довга тінь Донбасу: Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності в Україні. Конрад-Аденауер-Штіфтунг. Отримано з <https://www.kas.de/documents/270026/11405596/Дослідження+про+реінтеграцію+ветеранів+в+Україні+УКР.pdf/d72d20ce-9269-5dc1-0338-ff8853092945?version=1.0&t=1620385555220>
10. Фрідріх, Ю., & Люткефенд, Т. (2021). Довга тінь Донбасу: Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності в Україні. Київ: Конрад-Аденауер-Штіфтунг. Отримано з <https://www.kas.de/documents/270026/11405596/Дослідження+про+реінтеграцію+ветеранів+в+Україні+УКР.pdf/d72d20ce-9269-5dc1-0338-ff8853092945?version=1.0&t=1620385555220>

РОЗДІЛ 2.2.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Павліха Н. В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

2.2.1. Роль держави в соціальній реінтеграції ветеранів

Роль держави в реалізації соціальної реінтеграції ветеранів полягає у створенні необхідних умов та забезпеченні системної підтримки для їхнього повноцінного включення в суспільство. Ця роль охоплює широкий спектр дій, починаючи від розробки та впровадження законодавчих актів, спрямованих на захист прав ветеранів, і закінчуючи фінансовою підтримкою програм та ініціатив у сфері їхньої соціальної адаптації.

Держава виконує ключові функції у забезпеченні стабільності та розвитку реінтеграційних програм через розробку ефективних механізмів державного управління, спрямованих на координацію дій різних інституцій та регулювання процесів, пов'язаних із соціальною адаптацією ветеранів.

Окрім того, держава відіграє активну роль у створенні сприятливого середовища для розвитку соціальної інфраструктури, яка забезпечує ветеранам доступ до різноманітних послуг та можливостей для їхнього подальшого розвитку та інтеграції в суспільство.

Таким чином, роль держави в соціальній реінтеграції ветеранів полягає у виконанні комплексу заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для їхнього успішного адаптування та інтеграції в цивільне життя.

Нова державна ветеранська політика, визначена серед головних напрямків Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік, що був затверджений під час засідання Кабінету Міністрів України 16 лютого, має на меті створення умов для повноцінного життя ветеранів у суспільстві. Одним з таких завдань є розроблення законопроекту про основні засади державної ветеранської політики, що має сприяти створенню більш ефективної системи підтримки для ветеранів.

Основні напрями цієї державної політики включають забезпечення соціальної реабілітації та працевлаштування ветеранів з інвалідністю, надання соціального забезпечення та доступу до освіти та культурних подій [1].

Згідно до цього документу, Міністерство ветеранів війни та членів їх сімей має відповідальність за виконання 12 пунктів Плану [2]. Серед них можна виділити такі ініціативи, як розробка законопроекту про основні засади державної ветеранської політики, надання підтримки ветеранам через інститут помічника ветерана, автоматизація процесів отримання інформації для надання статусу членам сімей загиблих або інвалідів, а також завершення відновлення центру психологічної допомоги для ветеранів у смт Бородянці та надання психологічної допомоги.

Крім того, інші напрями включають забезпечення житлом, надання безоплатної психологічної допомоги, розвиток системи рекреаційного відновлення та адаптивних видів спорту для ветеранів війни. Такі заходи спрямовані на покращення якості життя ветеранів та їхню успішну інтеграцію в суспільство.

Держава здійснює рішучі кроки для забезпечення успішної реінтеграції ветеранів у цивільне життя через запровадження центрів ветеранського розвитку та впровадження партнерських програм. Відповідно до потреб і викликів, пов'язаних із реінтеграцією ветеранів у цивільне життя в Україні були створені Центри ветеранського розвитку, які є пілотним проєктом Міністерства у справах ветеранів України та діють на базі закладів вищої освіти. На

сьогоднішній день в країні функціонує 14 таких центрів, розташованих у різних областях.

Основною метою цього проєкту є забезпечення успішної реінтеграції ветеранів і ветеранок у цивільне життя. Окрім цього, він спрямований на підвищення їхньої професійної компетентності і мобільності на ринку праці, а також на створення сприятливих умов для зайнятості, включаючи розвиток підприємницьких ініціатив. Крім того, в рамках цих центрів проводиться навчання фахівців, які надають підтримку ветеранам війни та демобілізованим особам.

Мережеву зустріч для Центрів ветеранського розвитку було організовано під егідою Міністерства у справах ветеранів України у співпраці з UNDP в Україні та за фінансової підтримки Європейського Союзу, в рамках проєкту «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні», а також за фінансової підтримки Уряду Королівства Нідерландів. Ця ініціатива відображає стратегічне партнерство між урядом та міжнародними організаціями у забезпеченні ефективної реінтеграції ветеранів [4].

Нещодавно уряд ініціював проєкт Інституту помічника ветерана, який визначається як нове спрямування в сфері підтримки ветеранів. Це інноваційна програма, що спрямована на надання підтримки та консультаційного супроводу для ветеранів війни та демобілізованих осіб. Фахівці з супроводу ветеранів виконують різноманітні функції, включаючи визначення проблемних питань ветеранів, психологічну допомогу та консультування щодо реабілітації. Помічники працюють у різних офісах, включаючи ЦНАПи, та можуть виїжджати на місце для надання допомоги. Вони також взаємодіють з органами влади та військовими структурами з метою впливу на формування нових програм для ветеранів у громадах.

Проєкт вже запущено у низці областей та в Києві, проте з січня планується його розширення на всі регіони України. Наразі працюють 15 помічників ветеранів, інші 50 вже пройшли навчання і незабаром приєднаються до роботи. Крім того, триває друга хвиля навчання, очікується, що в грудні-січні нові фахівці також будуть працевлаштовані. Загалом, протягом 2025 року може бути

працевлаштовано до 15 тисяч помічників ветеранів по всій Україні [5].

2.2.2. Вплив громадських організацій та ініціатив на реінтеграцію ветеранів

На тлі активної ролі держави в процесі реінтеграції ветеранів у цивільне життя виникає необхідність у співпраці з громадськими організаціями. Важливим кроком в цьому напрямку є залучення неурядових структур, які доповнюють діяльність держави в цій сфері. Громадські організації не лише сприяють реалізації державних програм, але й вносять власні ініціативи та інновації у процес реінтеграції.

Наприклад, ці організації активно залучаються до підтримки ветеранів у важливих аспектах їхнього життя, зокрема у забезпеченні соціальної реабілітації та працевлаштуванні. Вони створюють спеціалізовані програми та послуги, спрямовані на підвищення професійних навичок ветеранів та їхню адаптацію до цивільного життя. Крім того, громадські організації ініціюють та забезпечують доступ до психологічної підтримки та реабілітаційних послуг для ветеранів, що зазнали психологічних травм у зоні конфлікту.

Для акумулювання зусиль, спрямованих на реінтеграцію ветеранів у цивільне життя, важливою є співпраця між державними та недержавними установами. Нове партнерство між Міністерством економіки України та благодійною організацією «Благодійний фонд «Суперлюди» (Superhumans)» є ще одним кроком у цьому напрямку [6].

Партнерство між Міністерством економіки України та благодійною організацією «Благодійний фонд «Суперлюди» (Superhumans)» відображає зростаючий рівень уваги до процесу реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та їхнього підтримки. Щодо цього партнерства, урядові та недержавні організації об'єднують зусилля для створення умов, які сприятимуть не лише фізичному та психологічному відновленню ветеранів, але й їхньому

успішному поверненню до цивільного життя та розвитку власного бізнесу.

В рамках угоди, Мінекономіки та фонд Superhumans покладають акцент на створення інфраструктури, необхідної для надання комплексної підтримки ветеранам, яка охоплює фінансування, навчання, медичну допомогу та психологічну реабілітацію. Разом вони планують розвивати нові центри протезування та реабілітації, а також забезпечувати доступ ветеранів до урядових програм реінтеграції [7].

Таким чином, це партнерство визначає нові шляхи співпраці між урядом та громадським сектором у забезпеченні повного та ефективного підтримання ветеранів в їхній подальшій адаптації та успішному інтегруванні в суспільство.

Громадські організації виявляють значний вплив у процесі реінтеграції ветеранів, пропонуючи різноманітну підтримку. Жіночий волонтерський рух «Veteranka» є яскравим прикладом такої діяльності. Ця організація об'єднує ветеранок російсько-української війни, діючих військовослужбовиць та волонтерок. Раніше вона активно займалася адвокацією прав жінок в армії та стимулювала ветеранок до заснування власних бізнесів. Проте, після початку повномасштабної війни, обов'язки руху розширилися. Спільнота ветеранок «Veteranka» надає практичну допомогу фронту, виготовляючи маскувальні сітки, забезпечуючи бойові підрозділи необхідним обладнанням та займаючись шиттям військової форми навіть у власному цеху [5].

Однак громадські організації не обмежуються лише наданням практичної допомоги. Вони також активно працюють над інформаційно-просвітницькою діяльністю, спрямованою на підвищення обізнаності суспільства щодо проблем ветеранів і необхідності їхньої реінтеграції. Такий комплексний підхід забезпечує зміцнення соціальної підтримки та емоційного благополуччя ветеранів, сприяючи їхньому успішному відновленню в цивільному житті.

Громадські організації прагнуть не лише забезпечувати точкову допомогу ветеранам, але й спрямовують свої зусилля на покращення системи підтримки цієї категорії осіб. Зокрема, п'ять організацій, які активно займаються питаннями ветеранів, а саме «Veteran Hub», «Принцип», «Юридична сотня», «Простір можливостей» і «Veteranka», спільно розробили Концепцію політики з підтримки ветеранів, ветеранок та їхніх сімей. Цей документ має стати своєрідною дорожньою картою реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

Автори Концепції підкреслюють, що повернення до цивільного життя є тривалим процесом, а досвід військової служби та участь у бойових діях має значний вплив на благополуччя особи протягом усього її життя. Таким чином, підтримка ветеранів має бути не тимчасовою, а сталим елементом. З цією метою було розроблено ґрунтовну мапу під назвою «Шлях ветеранів та ветеранок», яка визначає ключові кроки і інструменти, необхідні для успішної реінтеграції цієї важливої групи населення.

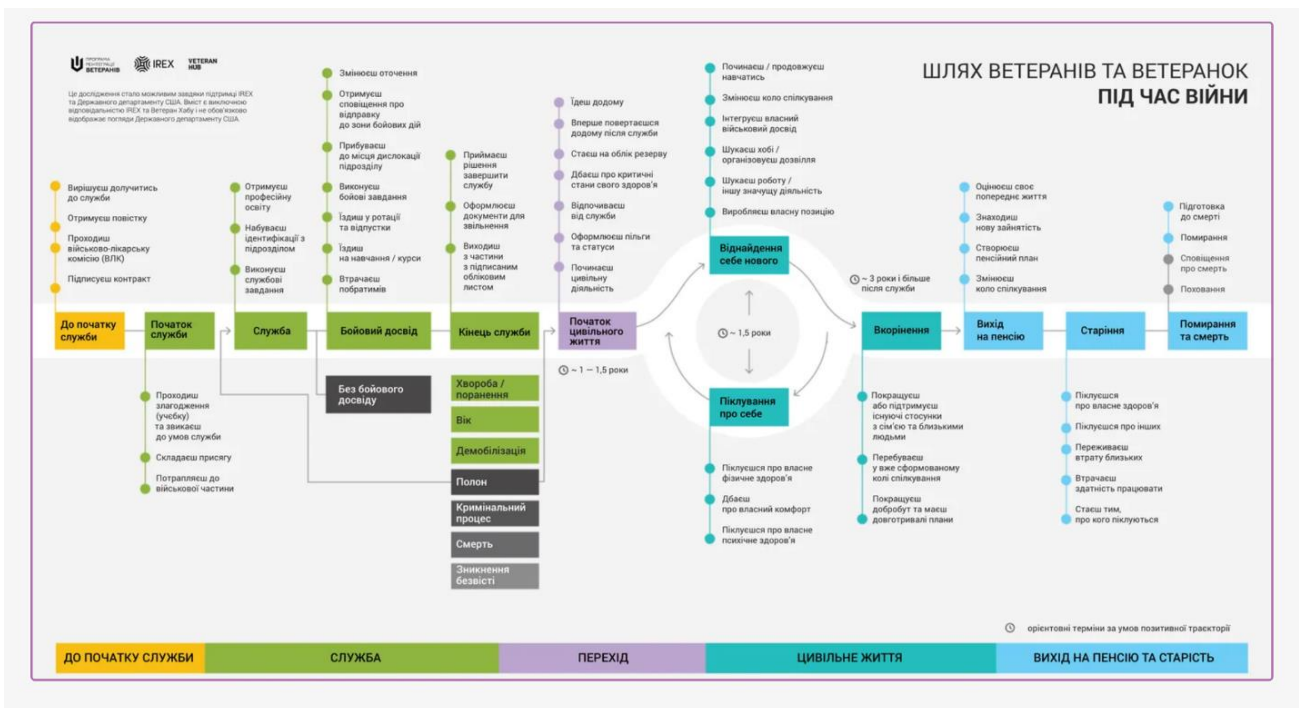

Рис. 1. Мапа шляху ветеранів і ветеранок

Джерело: [8].

Використання мапи може слугувати ефективним інструментом для індивідуального підходу до потреб ветеранів. Зокрема, на основі географічних даних можна визначити розміщення ветеранів та їхні основні потреби у різних регіонах. Це дозволить краще адаптувати програми та послуги під конкретні умови кожного регіону, забезпечуючи більш ефективну та цілеспрямовану допомогу. Такий індивідуальний підхід дозволить забезпечити ветеранам необхідну підтримку та допомогу в їхній адаптації до цивільного життя після повернення з війни.

Ветеранські організації в Україні, як складова громадянського суспільства, відіграють суттєву роль у підтримці та захисті прав ветеранів та їхніх сімей. Законодавством країни вони регулюються у контексті Закону України «Про ветеранів та ветеранські організації», який визначає їхню місію як громадських об'єднань, спрямованих на задоволення потреб ветеранського контингенту в різних сферах життя. Ці організації можуть мати всеукраїнський, регіональний або місцевий характер, а також об'єднувати різні категорії ветеранів, починаючи від учасників бойових дій і закінчуючи громадянами похилого віку.

Основні завдання ветеранських організацій полягають у захисті прав і інтересів ветеранів, сприянні їхньому соціальному захисту та реабілітації, культурно-просвітницькій діяльності та патріотичному вихованні. Вони здійснюють різноманітні заходи, включаючи надання юридичної та матеріальної допомоги, сприяння працевлаштуванню, організацію культурних заходів та участь у вихованні молоді у дусі патріотизму. Такий широкий спектр дій відображає важливість ролі ветеранських організацій у підтримці та інтеграції ветеранів у цивільне життя.

Відповідальність за успішну реінтеграцію ветеранів не може бути покладена виключно на уряд чи громадські ініціативи, оскільки цей процес є не лише суспільним, але й глибоко індивідуальним. Реінтеграція військових - це особистий досвід, і кожен окремий ветеран несе відповідальність за пошук свого місця у мирному житті. Забезпечуючи відповідні умови для успішної реінтеграції, ветерани

мають можливість отримати стартові позиції для становлення рушієм позитивних змін у своїх громадах.

Тривалість процесу реінтеграції ветеранів залежить від індивідуальних обставин кожного ветерана і може варіюватися від декількох місяців до декількох років. Успішність цього процесу визначається багатьма чинниками, включаючи:

1. Ступінь інвалідності, яка впливає на складність реінтеграції.
2. Вік ветерана, де молодші ветерани мають більше можливостей для успішної адаптації.
3. Особисті якості ветерана, такі як сила волі та мотивація.
4. Рівень підтримки з боку суспільства, яка включає підтримку з боку сім'ї, друзів, громадських організацій та держави.
5. Врахування різноманітних факторів, що впливають на процес реінтеграції, сприяє кращому розумінню і підтримці потреб ветеранів.

Реінтеграція ветеранів – це процес, який потребує комплексного підходу та уваги до індивідуальних потреб кожного військовослужбовця. Індивідуальний підхід до реінтеграції ветеранів в суспільство враховує унікальність особистість, досвід та потреби кожного ветерана, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та послуг для досягнення їхнього успішного повернення до цивільного життя.

Для успішної адаптації необхідна система підтримки, яка охоплює всі аспекти життя ветерана, від соціальної та медичної допомоги до психологічної та професійної реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Кравченко, О., Швець, В., & Мельник, Л. (2024). Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. *Психологічний журнал*, (11), 37–44. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298401>
2. Міністерство у справах ветеранів України. (2024). Нова ветеранська політика – серед головних напрямів Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік.

Отримано з <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/nova-veteranska-politika-sered-golovnih-napryamiv-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2024-rik>

3. Фрідріх, Ю., & Люткефенд, Т. (2021). Довга тінь Донбасу: Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності в Україні. Київ: Конрад-Аденауер-Штіфтунг. Отримано з

<https://www.kas.de/documents/270026/11405596/Дослідження+про+реінтеграцію+ветеранів+в+Україні+УКР.pdf/d72d20ce-9269-5dc1-0338-ff8853092945?version=1.0&t=1620385555220>

4. Центри ветеранського розвитку працюють над створенням довгострокових стратегій реінтеграції ветеранів: підсумки мережевої зустрічі. (2024, червень 3). Отримано з

https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/Центри-ветеранського-розвитку-працюють-над-створенням-довгострокових-стратегій-реінтеграції-ветеранів_uk?s=232

5. Куницький, О. (2023, грудень 4). Як в Україні реінтегрують ветеранів у цивільне життя. Deutsche Welle. Отримано з <https://www.dw.com/uk/veterani-rosijskoukrainskoi-vijni-ak-ih-reintegruiut-u-civilne-zitta/a-67594023>

6. Міністерство економіки України. (2024, лютого 16). В Мінекономіки укладено угоду, яка сприятиме реінтеграції ветеранів та розвитку ветеранського бізнесу. Отримано з <https://www.kmu.gov.ua/news/spivpratsia-minekonomiky-ta-superhumans-spryiatyme-reintehratsii-veteraniv-ta-rozvytku-veteransko-ho-biznesu-iuliiia-svyrydenko>

7. Міністерство економіки України. (2024, лютого 16). Співпраця Мінекономіки та Superhumans сприятиме реінтеграції ветеранів та розвитку ветеранського бізнесу. Отримано з [https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=afecdd0e-ad57-4f68-974d-](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=afecdd0e-ad57-4f68-974d-374c45cf8f45&title=SpivpratsiaMinekonomiki&isSpecial=true)

[374c45cf8f45&title=SpivpratsiaMinekonomiki&isSpecial=true](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=afecdd0e-ad57-4f68-974d-374c45cf8f45&title=SpivpratsiaMinekonomiki&isSpecial=true)

8. Концепція державної політики щодо ветеранів: що має зробити держава. (2023, листопад 3). Отримано з <https://www.rfi.fr/uk/україна/20231103-концепція-державної-політики-щодо-ветеранів-що-має-зробити-держава>

РОЗДІЛ 2.3.
СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ
ВИРІШЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Возняк Г. В.

*доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»,
м. Львів, Україна*

Молінський В.О.

*здобувач ступеня доктора філософії,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»,
м. Львів, Україна*

Російсько-українська війна, активна фаза якої розпочалась 24 лютого 2022 року спровокувала безпрецедентні наслідки для економічного поступу України. Втрата людського капіталу, масштабний перерозподіл трудових ресурсів всередині країни, зупинка діяльності підприємств-гігантів в зоні бойових дій, падіння економічної активності малого та середнього бізнес і це далеко не вичерпний перелік. На цьому фоні особливої актуальності набуває багатоаспектна проблема, яка буде характерною і для післявоєнного відновлення України – створення механізмів для стимулювання соціальних змін та розширення економічних можливостей для вразливих груп населення. Йдеться, насамперед, про ветеранів російсько-української війни, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю та інших категорії населення, що постраждали від війни.

В цьому сенсі доречно звернути увагу на концепцію соціального підприємництва, яка, як нам видається, набула неабиякої популярності в країнах з розвиненою економікою та має популярність серед широкого спектру організацій з різною цільовою

спрямованістю. До слова, як свідчить європейська практика, серед найбільш поширених сфер, в яких працюють соціальні підприємства, слід виокремити [16]:

- робочу інтеграцію – навчання та інтеграція людей з обмеженими можливостями та безробітних;
- особисті соціальні послуги – здоров'я, благополуччя та медична допомога, професійне навчання, освіта, медичні послуги, послуги з догляду за дітьми, послуги для людей похилого віку або допомога малозабезпеченим людям;
- місцевий розвиток територій, що знаходяться в неблагополучних районах соціальні підприємства в віддалених сільських районах, схеми розвитку/реабілітації мікрорайонів в міських районах, допомога у розвитку та співпраця з третіми країнами;
- інше – включаючи переробку, захист навколишнього середовища, спорт, мистецтво, культуру та історичне збереження, науку, дослідження та інновації, захист прав споживачів та любителів спорту.

Зважаючи на те, що соціальні підприємства – це стійкі бізнеси, які мають значний вплив на існуючі проблеми та можуть ефективно розподіляти фінансові ресурси, свою місію вони вбачають в соціальній віддачі, яка водночас, слугує критерієм успішності соціального підприємця.

Використання комерційних підходів у соціальній сфері – це світовий тренд, який добре зарекомендував себе у багатьох країнах, зважаючи на фінансову стійкість (незалежність від грантової допомоги) та значний соціальний ефект. Соціальне підприємництво на сьогодні може бути одним з інструментів для вирішення актуальних суспільно-економічних проблем.

Результати досліджень Українського інституту майбутнього [3] свідчать про те, що чисельність працездатного населення України у 2023 році знизилась на 39,2% порівняно з 2021 роком – з 17,4 млн до 12,5 млн людей. Станом на 1.01.2024 р. з майже 12,5 млн: 3 млн є

ВПО працездатного віку; 1,2 млн – учасники бойових дій; 2,16 млн – люди з інвалідністю працездатного віку.

На жаль, в умовах війни в Україні, спостерігається збільшення людей з інвалідністю працездатного віку та зниження показника їх працевлаштування. Рівень працевлаштування людей з інвалідністю в Україні становить 17%, тоді як, до прикладу, станом на 2021 рік рівень зайнятості людей з інвалідністю у Німеччині – 69,4%; Швеції – 68%; Італії – 55%; Великобританії – 40%; США – 29%. Варто зазначити, що вже зараз в Україні приблизно половина з економічно активного населення є представниками цих вразливих груп [3]. Тому на часі питання формування соціально-економічних механізмів стимулювання розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Ідеї для соціального підприємництва, які, в переважній більшості, є інноваційними і пізніше трансформуються у можливості, можуть мати різне походження: особистий досвід, хобі, системний або цілеспрямований пошук, інтуїтивна прозорість або випадкове відкриття.

Джерелом пошуку ідей для інновацій є, також, сукупність 17-ти Цілей сталого розвитку ООН, які визначають 17 сфер із описом окремих соціальних проблем та вимірюваних соціальних цілей, які заплановано досягти до 2030 року.

Для чіткого розуміння поняття «соціальне підприємництво» доцільно використовувати критерії, які дозволять чітко визначити і відокремити такий вид бізнесу від традиційного, а саме [14, с. 15-18]:

1. Чітко визначені соціальні цілі. Соціальне підприємство відрізняється від інших підприємств тим, що для соціального підприємництва соціальний ефект є прямим цілеспрямованим результатом, а не побічним продуктом діяльності. В Україні часто плутають корпоративну соціальну відповідальність (далі – КСВ) з соціальним підприємництвом, тому варто зазначити, що для соціально-відповідального бізнесу, соціальний ефект є побічним продуктом діяльності і до того ж добровільним, тобто таким, що може бути включений у діяльність у будь-який момент за рішенням керівництва. Соціальні цілі повинні бути прописані у статуті

організації або в інших документах, які приймаються засновниками і є обов'язковими до виконання

2. Прибуток реінвестується в розширення діяльності та / або спрямовується на досягнення соціальних цілей. Цей критерій швидше є продовженням першого критерію, оскільки вказує, яким чином розподіляється прибуток від комерційної діяльності залежно від соціальних цілей прописаних у статуті. Іншим фактором, що впливає на такий розподіл, є організаційно-правова форма соціального підприємства [2, с. 20-23]. Можна виділити кілька моделей розподілу прибутку. Такий підхід притаманний соціальним підприємствам, які створені людьми з інвалідністю або соціально-вразливими категоріями людей задля самодопомоги та працевлаштування.

У Європі такі підприємства позначаються аббревіатурою WISE (Work Integration Social Enterprise – соціальне підприємство трудової інтеграції) і підтримуються владою, оскільки виконують дві важливі функції [13, с. 25-31]:

1. надають соціальні послуги клієнтам (які у той же час є працівниками);

2. надають можливість представникам уразливих груп заробляти кошти на самостійне утримання і не відчувати себе залежними від допомоги держави. Часто такі соціальні підприємства не мають прибутку, оскільки не можуть конкурувати з традиційним бізнесом, однак, за його наявності, створюють додаткові робочі місця для працевлаштування ще більшої кількості людей з уразливих груп населення.

Весь прибуток йде на досягнення соціального ефекту. Таку модель часто називають «генератором прибутку», зважаючи на пряму функцію акумулювання коштів на певні соціальні ініціативи. Залишається певний відсоток для утримання і розвитку бізнесу, а інше спрямовується на фінансування, наприклад, громадської організації чи благодійного фонду. В Україні є приклади соціальних

підприємств, які віддають від 40 до 80 % свого прибутку на фінансування різних соціальних проектів.

Інколи частина прибутку реінвестується, частина може йти на соціальні цілі. Такий розподіл характерний соціальним підприємствам, створеним громадськими організаціями та благодійними фондами. Частину доходу, призначену на соціальні цілі, перераховують громадській організації (благодійному фонду), що витрачає гроші на виконання певної соціальної місії. Ця схема є найбільш поширеною у світі, оскільки сприяє розвитку комерційного компонента і отримання більшого соціального ефекту. Пропорція розподілу між реінвестуванням та благодійністю може змінюватися залежно від низки чинників, таких як: розвиток бізнесу, конкуренція, економічне становище в країні, рішення акціонерів тощо [2, с. 20-23].

Соціальний бізнес покликаний стимулювати соціальні зміни і тому потребує формування зваженої державної політики. Міністерство у справах ветеранів, Міністерство соціальної політики, Державна служба зайнятості та інші профільні державні установи пропонують ряд активних програм для бізнесу, які сприяють у вирішенні питань працевлаштування через започаткування власної справи або створення робочих місць для соціально вразливих категорій населення.

Підґрунтям для формування правових та економічних засад державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Відповідно до статей 12 і 16 цього Закону, КМУ затвердив постанову «Деякі питання надання грантів бізнесу» які визначають [10]:

- порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу;
- порядок надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства;

– порядок надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, одним із її завдань є підтримка розвитку соціального підприємництва в Україні [1]. Наразі в Україні відсутнє будь яке спеціальне законодавство, яке б регулювало діяльність соціальних підприємств. В Україні було три спроби прийняти Закон «Про соціальне підприємництво» і усі вони були провалені. Наприклад, у одному законопроекті було дуже широке та не конкретизоване поняття «соціальне підприємство» [11], оскільки воно створюється з метою «досягнення соціальних результатів» одразу у багатьох сферах, таких як охорона здоров'я, освіта, наука, культура, навколишнє середовище, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб).

Крім того, законопроекти були визнані небезпечні з точки зору пільг та привілей, які потенційно створюють корупційні ризики особливо з огляду на розмитість поняття «соціальне підприємство» та критеріїв для отримання такого статусу, відсутності механізмів контролю за його діяльністю з боку держави. Зараз в Україні відсутні нормативні вимоги до охочих стати соціальними підприємцями. Це обумовлено відсутністю самого поняття «соціальне підприємництво» у нормативних актах [11].

Проте, відсутність профільного законодавчого врегулювання соціального підприємництва не є перешкодою для його розвитку у рамках суміжних правових норм, визначених законодавством. Сьогодні в Україні соціальне підприємництво діє в правових рамках малого та середнього бізнесу і як інструмент самофінансування громадських організацій, що прагнуть фінансової сталості.

Організаційно-правові форми в Україні для здійснення соціального підприємництва наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

**Форми організації підприємницької діяльності для
соціальних підприємств**

Суб'єкти	Організаційно-правова форма	Умови звільнення від податку на прибуток із отриманих доходів/прибутків
Організації громадянського суспільства (неприбуткові організації)	<ul style="list-style-type: none"> • благодійні організації (відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні», ч. 5 ст. 131 Господарського кодексу України) [5]; • громадські організації (відповідно до ч. 2 п. 2 ст. 21 Закону України Про громадські об'єднання) [8]; • інші види неприбуткових організацій (релігійні організації тощо); 	<ul style="list-style-type: none"> • установчі документи організації відповідають обов'язковим вимогам п. 133.4 ст. 133 ПКУ та профільного закону (містять обов'язкові положення, загальні для всіх неприбуткових організацій, та обов'язкові відомості для відповідного виду неприбуткової організації); • організація отримала у фіскальному органі ознаку неприбутковості у порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 року № 440 (організації, внесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій, не є платниками податку на прибуток); • неприбуткова організація спрямовує свої доходи (прибутки) лише на ті цілі, завдання, напрями та види діяльності, які передбачені її статутними документами. У разі порушення цієї умови організація може бути виключена з Реєстру неприбуткових установ та організацій зі сплатою податку на прибуток від всієї суми витрат, що буде розглядатись, як нестатутна (нецільова), зокрема у разі розподілу доходів / прибутків серед засновників, учасників, членів,

		членів органів правління, працівників та пов'язаних осіб. Від сплати податку на прибуток можуть бути звільнені, у разі виконання низки вимог, і підприємства та організації, засновані громадськими організаціями людей із інвалідністю [5].
Підприємницькі суб'єкти приватного права:	<ul style="list-style-type: none"> • юридичні особи (на загальній системі оподаткування; із застосуванням ставки 0 %; на спрощеній системі оподаткування); • підприємства та організації, засновані громадськими організаціями людей із інвалідністю (відповідно до ст. 14 Закону України «Про основи соціальної захищеності людей із інвалідністю в Україні») [9]; • фізичні особи-підприємці (на загальній системі оподаткування; на спрощеній системі оподаткування) / фізичні особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність 	Суб'єкти приватного права здійснюють соціально-підприємницьку діяльність відповідно до вимог чинного законодавства, що регулює діяльність цих підприємств. Єдиною відмінністю цих суб'єктів від інших підприємств є наявність соціальної мети [2].

Примітка. Складено на основі [2, 5, 8, 9]

Підприємства та громадські організації людей із інвалідністю реєструються у відповідному контролюючому органі порядку, передбаченому для платників податку на прибуток. При цьому звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями людей із інвалідністю і є їхньою повною власністю, отриманий від продажу (постачання)

товарів, виконання робіт і надання послуг за умовами, передбаченими у п. 142.1 ст. 142 ПКУ:

– кількість людей із інвалідністю, які мають там основне місце роботи, становить не менш як 50 % середньооблікової кількості штатних працівників облікового складу;

– фонд оплати праці таких людей із інвалідністю становить протягом звітного періоду не менш як 25 % від суми загальних витрат на оплату праці.

Таким чином, можемо стверджувати, що важливою складовою функціонування підприємств, особливо соціальних – є працевлаштування людей з інвалідністю. Однак, роботодавці часто відмовляють людям з інвалідністю у працевлаштуванні, обґрунтовуючи тим, що не мають змоги чи бажання витратити кошти на забезпечення необхідних умов праці. Або ж сам фахівець/-чиня з інвалідністю не подається на вакансію саме через відсутність необхідних умов.

Для збільшення кількості працевлаштування людей із інвалідністю функціонує програма грошової компенсації від держави. Роботодавці можуть отримати кошти для облаштування робочого місця людини з першою та другою групою інвалідності [9]:

1. до 106,5 тис. грн за облаштування робочих місць для людей з інвалідністю I групи;

2. до 71 тис. грн за облаштування робочих місць для людей з інвалідністю II групи.

Роботодавець має облаштувати робоче місце для фахівця з інвалідністю впродовж 90 днів із моменту працевлаштування. Через портал «Дія» або через центри зайнятості роботодавець подає заяву про надання відшкодування вартості витрат, додає копії необхідних документів. Розгляд справи триває 10 робочих днів. У разі позитивного рішення, протягом 5 днів кошти надійдуть на рахунок роботодавця.

В умовах збройної агресії росії проти України, збільшується кількість ветеранів з інвалідністю внаслідок війни, з цієї причини особливо актуальним напрямом стає формування підприємницьких

засад для відкриття власної справи серед ветеранів та ветеранів з інвалідністю внаслідок війни.

Саме модель соціального підприємництва може стати для ветеранів найбільш прийнятною в системі поточного розвитку та повоєнного відновлення МСБ в Україні. Ветеранське соціальне підприємництво визначається як підприємництво з метою досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів. Це означає, що ветеранські підприємства не тільки прагнуть до комерційного успіху, але й спрямовують свою діяльність на вирішення соціальних та екологічних проблем, які стосуються окремих категорій осіб чи груп населення.

Загалом, профільним виконавчим органом, який відповідає за формування та реалізацію загальної державної політики у сфері соціального захисту ветеранів та членів їх сімей є Міністерство у справах ветеранів України (далі – Мінветеранів), яке було створено постановою №986 КМУ від 28 листопада 2018 р.[4]

Ключовим учасником у сфері створення всебічної державної підтримки та стартового супроводу підприємств, створених ветеранами виступає Український ветеранський фонд (далі - УВФ). УВФ є бюджетною установою, яка належить до сфери управління Міністерства у справах ветеранів України та виступає державним провайдером сервісу реінтеграції ветеранів до продуктивного цивільного життя. Фонд створений наказом Мінветеранів від 22 липня 2021 р. № 164 «Про утворення бюджетної установи «УВФ» на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 720 «Про утворення бюджетної установи «УВФ» [12].

Першими позитивними кроками у врегулюванні соціального підприємництва для ветеранів в Україні є запроваджені заходи фінансової підтримки, такі як програми УВФ Мінветеранів та загальна державна програма Кабінету Міністрів України «Робота». До цих процесів також долучаються Міністерство економіки України, Державна служба зайнятості, Міністерство аграрної політики та продовольства України та іноземні донори.

УВФ надає безкоштовну юридичну підтримку ветеранам, їхнім родинам, членам сімей загиблих, створює для них освітні можливості, проводить аналітичні дослідження для розуміння актуальних потреб ветеранів, проводить заходи, спецпроекти та інформаційні кампанії, налагоджує міжнародну співпрацю підтримку ветеранського бізнесу в рамках конкурсних програм.

В умовах сьогодення, іншою державною соціально-економічною ініціативою від Кабінету Міністрів України, що активно реалізуються є програма надання безповоротних грантів у рамках проєкту «єРобота». Так, 30 березня 2023 року КМУ ухвалив постанову «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України» №286 про розширення з 10 квітня 2023 року програми надання безповоротних грантів у рамках проєкту «єРобота», яка включає окремі напрями для ветеранського бізнесу, як збільшення кількості підприємств власниками яких є ветерани та створення ними нових робочих місць, через працевлаштування ветерана. Соціально – економічний ефект від участі у програмі проєкту «єРобота», можливий як у моделі «ветеран-власник» або «ветеран-працівник». Грантоодержувачі цих програм надання безповоротних грантів у рамках проєкту «єРобота» також можуть за бажанням створити у формі соціального підприємства [7].

Програма передбачає надання грантів на суми, які не можуть перевищувати 250 тисяч гривень, 500 тисяч гривень та 1 мільйон гривень [7]:

– до 250 тисяч гривень можна отримати на власний бізнес учаснику бойових дій та /або особі з інвалідністю внаслідок війни за умови створення щонайменше одного робочого місця;

– до 500 тисяч гривень може отримати член родини учасника бойових дій за умови створення щонайменше двох робочих місць. Співфінансування за програмою : 70% надає держава, 30% – власні кошти підприємця;

– до 1 млн гривень зможе отримати учасник бойових дій, якщо він до цього вже був підприємцем та не менш ніж три роки був зареєстрований як ФОП.

Головна умова – створити від чотирьох робочих місць, із яких щонайменше два – це ветерани або люди з інвалідністю внаслідок війни. Співфінансування за програмою – 70% на 30%. Грантові кошти підприємець може використовувати на придбання основних засобів, сировини, оренду приміщення та транспортних засобів, оплату послуг з маркетингу, закупівлю нематеріальних активів, необхідних для реалізації сформованого бізнес плану. На сьогодні такі ініціативи регулюються лише підзаконними актами з цієї причини існує потреба закріпити заходи підтримки безпосередньо у законі, щоб забезпечити стабільні та довгострокові умови для розвитку ветеранського підприємництва в Україні.

Першими позитивними кроками у врегулюванні соціального підприємництва для ветеранів є зроблена Міністерством у справах ветеранів законодавча ініціатива проект Закону України «Про ветеранське підприємництво» № 10258 від 13.11.2023р., [6] розроблене Мінветеранів, який містить загальні положення та визначення, зокрема, поняття суб'єктів ветеранського підприємництва, ветеранського соціального підприємництва; визначає мету, завдання і принципи державної політики у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва; передбачає порядок набуття суб'єктом підприємництва статусу ветеранського та його втрату; запроваджує облік відомостей щодо суб'єктів ветеранського підприємництва в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни; встановлює види та форми державної підтримки ветеранського підприємництва; встановлює засади міжнародного співробітництва у сфері ветеранського підприємництва.

Законопроект «Про ветеранське підприємництво» [6] спрямований на створення сприятливих умов для започаткування та розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності, вирішення проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сприяння сталому розвитку України в цілому. У ст. 4. законопроекту визначається саме поняття «ветеранське соціальне підприємництво як « підприємництво з метою

досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів, спрямованих на вирішення соціальних та/або екологічних проблем окремих категорій осіб чи груп населення».

Закон визначає суб'єктів ветеранського підприємництва, до яких відносяться:

- ветерани війни, члени їх сімей, загиблі (померлі) ветерани війни, захисники та захисниці України як фізичні особи-підприємці;

- ветерани війни, члени їх сімей, загиблі (померлі) ветерани війни, захисники та захисниці України, які провадять незалежну професійну діяльність як самозайняті особи;

- юридичні особи приватного права, зареєстровані в Україні, які відповідають критеріям володіння корпоративними правами на рівні не менше 60% статутного капіталу ветеранами війни, членами їх сімей, загиблими (померлими) ветеранами війни, Захисниками чи Захисницями України.

Зокрема, законопроект передбачає [6]:

- фінансову підтримку – доступ до кредитів, грантів та інших фінансових інструментів, які можуть допомогти ветеранам у розвитку їхнього бізнесу;

- доступ ветеранського бізнесу до державних замовлень. У США 3-5% ветеранського бізнесу в обов'язковому порядку долучено до державних замовлень;

- інформаційну підтримку – доступ до актуальної інформації про ринкові тенденції, можливості для бізнесу, а також про зміни в законодавстві та регуляторних вимогах;

- консультаційну та просвітницьку підтримку – доступ до навчання та консультації з питань ведення бізнесу, маркетингу, управління та інших ключових аспектів підприємницької діяльності;

- підтримку у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу – це дозволяє ветеранам підвищувати власні професійні навички та адаптуватися до змінних умов ринку.

- підтримку у сфері інновацій, науки та промислового виробництва – допомагає ветеранам впроваджувати новітні технології та інноваційні підходи у своїх бізнес-моделях;

- підтримку суб'єктів ветеранського підприємництва, що провадять експортну діяльність – сприяє розширенню ринків збуту для продукції та послуг, що виробляються ветеранами.

Ці заходи підтримки є важливими для створення сприятливого середовища для розвитку ветеранського напрямку та соціального підприємництва загалом в Україні.

Таким чином, зважаючи на сучасні виклики та загрози, обумовлені наслідками війни в Україні, порушена проблематика є вельми актуальна, позаяк існують додаткові причини для активізації соціальних ініціатив. Формування та реалізація соціальної політики на сьогоднішній день повинно вибудовуватись з урахуванням змін в структурі соціально вразливих категорій населення. Такі підходи як громадська ініціатива, приватна підприємницька активність, суспільна діяльність (різновидом якої є соціальне підприємство) повинні максимально розкривати свій потенціал в соціальній сфері. Так, можна погодитись із тим, що соціальне підприємство – це неоднозначне явище, що своєю чергою ускладнює формування державної політики підтримки такого виду діяльності. Разом з тим, слід визнати, що соціальне підприємство здатне вирішувати частину соціальних проблем за мінімальної участі держави. І це не дивує, оскільки основна мотивація до реалізації цього виду діяльності – власні переконання і цінності, життєвий досвід та соціальна відповідальність. В цьому сенсі правове закріплення соціального підприємства сприяло б посиленню суспільної консолідації, ефективної взаємодії держави, бізнесу та громадян, а відтак і сталому поступу економіки України.

В існуючих умовах Україні складно впоратися з надмірним соціальним навантаженням, а тому вкрай важливо, щоб працездатне населення не залишилося осторонь ринку праці, а могли знайти роботу по спеціальності чи мали змогу опанувати нову справу. Соціально-економічна ситуація потребує вироблення спільної позиції

ветеранів і підприємців щодо ветеранських політик, економічної стійкості, посилення обороноздатності та Плану відбудови і модернізації України. Соціальний бізнес може стати надійним партнером, якому під силу розірвати таке коло проблем як безробіття, неможливість виплачувати достатні соціальні виплати, виключення жінок та вразливих категорій населення з ринку праці [15]. Попри складнощі та інформаційний вакуум щодо функціонування та популяризації цієї сфери, соціальне підприємництво в Україні «набирає обертів», адже в суспільстві є розуміння того, що саме воно є дієвим інструментом вирішення соціальних проблем.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 р. № 695. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#TextR>
2. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.
3. Інерційний сценарій України 2023-2025. *Український інститут майбутнього: сайт*. URL: <https://uifuture.org/publications/inerczinyj-sczenarij-ukrayiny-2023-2025/>
4. Міністерство у справах ветеранів України сайт. URL: <https://mva.gov.ua/ua>
5. Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні: Закон України від 05. 07. 2012 р. № 5073-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
6. Про ветеранське підприємництво: Проект Закону від 13.11.2023р. № 10258 Законодавство України: сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>
7. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 21.06. 2022 р. № 738 і від 12.10. 2022 р. № 1156. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2023-%D0%BF#Text>
8. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22. 03. 2012 року сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

9. Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні: Закон України ід 21. 03. 1991 р. № 875-ХІІ в сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

10. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012р. № 4618-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

11. Про соціальні підприємства Проект Закону України від 23.04.2015 р. № 2710. Законодавство України: сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH23A00A?an=218>

12. Про Український ветеранський фонд сайт. URL: <https://veteranfund.com.ua/about/>

13. Соціальне підприємництво : посібник для викладачів курсу / за наук. Редакцією к.е.н. А.О. Корнецького К.: Фамільна друкарня Huss, 2019. 160с.

14. Свинчук А., Корнецький А., Горчарова М., Назарук В., Гусак Н., Туманова А. Соціальне підприємництво : від ідеї до суспільних змін: посібник. Київ: ТОВ «Підприємство «Ві ен ей», 2017. 188с.

15. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vidpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi

16. Соціальне підприємництво: що це і для кого? URL: <https://miskrada.kherson.ua/news/sotsialne-pidprijemnytstvo-shcho-tse-i-dlia-koho/>

РОЗДІЛ 2.4. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Цимбалюк І. О.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту,*

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

2.4.1. Урядові та громадські ініціативи США щодо підтримки ветеранів та можливість їх адаптації в Україні

Американська система підтримки ветеранів комплексна та багаторівнева, охоплюючи як державні програми, так і ініціативи громадських організацій. Цей досвід може стати основою для розробки ефективних стратегій підтримки українських ветеранів, зокрема тих, хто зазнав поранень та інших труднощів під час виконання військових обов'язків [1].

Однією з ключових складових підтримки ветеранів у США є Департамент у справах ветеранів (VA), який надає широкий спектр послуг, включаючи медичне обслуговування, реабілітацію, освіту та працевлаштування. VA забезпечує ветеранів комплексною медичною допомогою, включаючи лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР), фізичної реабілітації та профілактичних заходів. Крім того, департамент активно підтримує програми професійного навчання та працевлаштування, що допомагають ветеранам інтегруватися у цивільне життя.

Наприклад, програма GI Bill забезпечує фінансову підтримку ветеранів, які бажають отримати вищу освіту [2]. Ця програма покриває витрати на навчання, забезпечуючи можливість отримати нові навички та кваліфікації, що сприяє успішному працевлаштуванню після служби. Україна могла б використати

аналогічний підхід для забезпечення своїх ветеранів доступом до якісної освіти та професійного навчання.

У США існують ефективні програми забезпечення ветеранів житлом. Однією з них є програма «HUD-VASH» (Housing and Urban Development-Veterans Affairs Supportive Housing), яка поєднує житлові ваучери з підтримуючими послугами для безпритульних ветеранів [3]. Ця ініціатива спрямована на надання постійного житла ветеранам, що є критичним елементом їхньої реінтеграції у суспільство. Важливо зазначити, що Україна могла б запозичити цей підхід для вирішення проблеми безпритульності серед ветеранів, забезпечуючи їх стабільним житлом і підтримуючи на всіх етапах адаптації.

Ветерани часто стикаються з проблемами психологічного характеру, такими як ПТСР, депресія та інші розлади, пов'язані з бойовим стресом. У США активно діють програми психологічної підтримки, які включають консультації, групову терапію та інші форми допомоги. Один з прикладів – програма Vet Centers, яка пропонує безкоштовну та конфіденційну психологічну допомогу ветеранам та їхнім сім'ям. Ці центри надають підтримку у подоланні психологічних труднощів, допомагають ветеранам адаптуватися до цивільного життя та зміцнити психічне здоров'я.

Громадські організації відіграють активну роль у підтримці ветеранів у США. Організації, такі як Wounded Warrior Project та Combined Arms, пропонують широкий спектр послуг, включаючи реабілітацію, працевлаштування, соціальну інтеграцію та підтримку сімей ветеранів. Вони тісно працюють з урядовими структурами, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення проблем ветеранів.

Одним із найяскравіших прикладів такої діяльності є Національний фонд ветеранів у Лос-Анджелесі. Фонд обслуговує всі потреби ветеранів та їхніх сімей, зокрема врегулювання кризових ситуацій, інформування та перенаправлення до відповідних органів влади. Основою їхньої роботи є принцип «рівний – рівному», що означає, що допомога ветеранам надається їхніми колишніми

товаришами по службі, що створює атмосферу довіри та взаєморозуміння [6].

Організація охоплює широкий спектр питань, які впливають на якість життя ветеранів:

- забезпечення продовольством;
- психологічна підтримка;
- медичне лікування;
- консультування та працевлаштування;
- навчання та освіта;
- фінансова допомога;
- правова допомога.

Національний фонд ветеранів забезпечує сім'ї ветеранів продуктами харчування, що є особливо важливим у кризові періоди. Надається екстрена психологічна допомога, яка включає кризові інтервенції та довготривалу терапію для ветеранів, що страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів. Ветерани отримують доступ до необхідного медичного лікування та реабілітаційних послуг. Організація допомагає ветеранам знайти роботу, надаючи кар'єрні консультації та підготовку. Ветерани мають можливість отримувати нові знання та навички через навчальні програми, що сприяє їхній успішній реінтеграції у цивільне життя. НУО допомагає ветеранам у вирішенні фінансових проблем, включаючи правову допомогу з питань боргів та кредитів. Ветерани отримують юридичні консультації з різних питань, що допомагає їм захистити свої права та інтереси.

Організація систематизує проблеми ветеранів та досягає їхнього вирішення шляхом співпраці на місцевому та національному рівнях. Для підвищення ефективності своєї роботи, Національний фонд ветеранів створив «Лінію життя для ветеранів» (Lifeline for Vets), яка функціонує на основі бази даних ветеранів. Ця ініціатива забезпечує оперативний зв'язок і підтримку для ветеранів у кризових ситуаціях,

надаючи їм можливість отримати необхідну допомогу в найкоротші терміни.

Діяльність Національного фонду ветеранів здійснюється на основі грантової підтримки держави та міжнародних фондів. Така модель фінансування дозволяє організації розширювати спектр послуг і забезпечувати сталий розвиток своїх програм.

Досвід Національного фонду ветеранів у Лос-Анджелесі демонструє, як НУО можуть ефективно доповнювати державні програми підтримки ветеранів, забезпечуючи всебічну допомогу і підтримку. Використання принципу «рівний – рівному», широкого спектра послуг, а також інноваційних ініціатив, таких як «Лінія життя для ветеранів», може слугувати цінним орієнтиром для України у розробці та вдосконаленні власних програм підтримки ветеранів.

Україна може значно покращити систему підтримки своїх ветеранів, використовуючи найкращі практики США. Зокрема, варто звернути увагу на:

1. Створення комплексних програм реабілітації та психологічної підтримки, що охоплюють як медичні, так і соціальні аспекти.
2. Розробка та впровадження освітніх програм, аналогічних GI Bill, які надаватимуть ветеранам можливість отримати нові кваліфікації.
3. Інтеграція житлових програм, подібних до HUD-VASH, для забезпечення стабільного житла та підтримки ветеранів.
4. Активне залучення громадських організацій, які можуть надавати додаткові послуги та підтримку, допомагаючи ветеранам адаптуватися до мирного життя.

Узагальнюючи, американський досвід підтримки ветеранів демонструє важливість комплексного та багаторівневого підходу, який включає співпрацю державних органів, громадських організацій та бізнесу. Впровадження подібних практик в Україні може суттєво покращити якість життя українських ветеранів та сприяти їх успішній реінтеграції у суспільство.

2.4.2. Позитивний досвід Великої Британії у сфері підтримки ветеранів

Досвід Великої Британії у сфері підтримки ветеранів демонструє високий рівень ефективності та комплексний підхід до вирішення проблем ветеранів, що може бути корисним для України [4]. Велика Британія зосереджується на кількох ключових напрямках, таких як трудова зайнятість, ментальне здоров'я, попередження злочинності та забезпечення житлом [5]. Цей підхід забезпечує всебічну підтримку ветеранів та сприяє їх успішній реінтеграції в суспільство.

Одним із основних напрямків державної політики підтримки ветеранів у Великій Британії є сприяння їхній трудовій зайнятості. Міністерство оборони співпрацює з неурядовими партнерами у рамках Кар'єрного Перехідного Партнерства (Career Transition Partnership), яке надає якісні та безкоштовні послуги з працевлаштування ветеранів. Ветерани отримують підтримку у пошуку роботи протягом двох років після завершення служби, що дозволяє їм інтегруватися в цивільний ринок праці.

Питання ментального здоров'я ветеранів є пріоритетним у політиці Великої Британії. Департамент охорони здоров'я та соціального забезпечення, Міністерство оборони, місцеві органи влади та благодійні організації співпрацюють для покращення психічного здоров'я ветеранів. Особливу увагу приділяють дослідженню посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та запобіганню самогубствам серед ветеранів. Альянс охорони здоров'я ветеранів, що складається з 49 лікарень та швидкої допомоги, забезпечує високоякісне медичне обслуговування ветеранів. Україна може запозичити ці практики для створення ефективної системи психологічної допомоги та підтримки ветеранів.

Велика Британія активно працює над попередженням злочинності серед ветеранів. Уряд надає підтримку ветеранам, які перебувають у місцях позбавлення волі, та допомагає їм успішно реінтегруватися у суспільство після звільнення. Міністерство

оборони співпрацює з начальниками в'язниць для забезпечення підтримки ветеранів, які перебувають під вартою.

Міністерство житлово-комунального господарства, громад та місцевого самоврядування Великої Британії запровадило різні заходи для покращення доступу до соціального житла для військовослужбовців та ветеранів. Законодавство було змінено для забезпечення житлом важкопоранених військовослужбовців та ветеранів з нагальними житловими потребами. Закон про скорочення бездомності 2017 року зобов'язує житлові органи втручатися на ранній стадії для запобігання бездомності ветеранів. Цей досвід може бути адаптований в Україні для забезпечення житлом ветеранів, особливо тих, хто зазнав поранень та потребує спеціальних умов проживання [4].

Яскравим прикладом ефективною підтримки ветеранів у Великій Британії є Організація «Help for Heroes». Відповідно до аналізу, «Help for Heroes» систематизує ключові потреби ветеранів та займається їхньою адвокацією на рівні окремих спільнот та держави в цілому. Ця організація пропонує широкий спектр послуг, спрямованих на поліпшення якості життя ветеранів та їхніх родин, що може слугувати важливим орієнтиром для України у розвитку власних програм підтримки ветеранів [6].

«Help for Heroes» активно розробляє пропозиції для органів влади щодо створення ефективною системи гарантій для ветеранів. Організація забезпечує консультативні послуги, які включають правову допомогу, соціальний супровід та підтримку у працевлаштуванні. Ці послуги спрямовані на допомогу ветеранам у адаптації до цивільного життя та інтеграції у суспільство. Організація також займається залученням фінансування для реалізації програм ветеранського розвитку, використовуючи грантову підтримку держави та міжнародних фондів.

Одним із напрямів діяльності «Help for Heroes» є організація волонтерського руху допомоги ветеранам та членам їхніх сімей. Волонтери надають різноманітну підтримку, від психологічної допомоги до фізичної реабілітації та соціальною адаптації. Особлива

увага приділяється психологічному супроводу, який включає індивідуальні та групові сеанси терапії, допомогу у подоланні посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів, які часто зустрічаються у ветеранів.

Спектр питань, якими займається «Help for Heroes», значно ширший і включає:

- відновлення та ремонт житла. Організація допомагає ветеранам у відновленні та адаптації житла до їхніх потреб, зокрема для тих, хто отримав інвалідність;
- лікування та протезування. «Help for Heroes» забезпечує ветеранів необхідними медичними послугами, включаючи хірургічне лікування, реабілітацію та протезування;
- професійна реабілітація. Програми професійної реабілітації допомагають ветеранам здобути нові навички та кваліфікації для успішного працевлаштування;
- соціальні та спортивні заходи. Організація проводить різноманітні заходи, спрямовані на соціалізацію та фізичну активність ветеранів, включаючи спортивні програми, які сприяють фізичному та психічному здоров'ю.

Діяльність «Help for Heroes» здійснюється на основі грантової підтримки держави та міжнародних фондів. Це дозволяє організації розширювати спектр наданих послуг та забезпечувати сталий розвиток своїх програм. Така модель фінансування та організаційна структура можуть бути адаптовані в Україні для покращення системи підтримки ветеранів.

Досвід «Help for Heroes» демонструє важливість комплексного підходу до підтримки ветеранів, який включає систематизацію потреб, адвокацію, волонтерську допомогу, психологічну підтримку та широкий спектр соціальних послуг. Інтеграція цих елементів у національну політику підтримки ветеранів в Україні може значно покращити якість життя ветеранів та сприяти їхній успішній реінтеграції у суспільство.

Позитивний досвід Великої Британії у сфері підтримки ветеранів може стати основою для вдосконалення української системи

реінтеграції ветеранів. Важливими аспектами є забезпечення трудової зайнятості, надання психологічної допомоги, попередження злочинності та забезпечення житлом. Інтеграція цих практик в українську систему підтримки ветеранів може значно покращити якість життя ветеранів та сприяти їх успішній реінтеграції у суспільство.

Список використаних джерел:

1. Чабарай, Г. (2017, листопад 17). На чужих помилках: Світовий досвід адаптації ветеранів. Тиждень, Отримано з <https://tyzhden.ua/na-chuzhykh-pomykakh-svitovuj-dosvid-adaptatsii-veteraniv/>
2. Department of Veterans Affairs. (2024, травень 7). About GI Bill benefits. Отримано з <https://www.va.gov/education/about-gi-bill-benefits/>
3. Orange County Housing Authority. Veterans Affairs Supportive Housing (VASH). Отримано з <https://www.ochousing.org/special-housing-programs/veterans-affairs-supportive-housing-vash>
4. Український ветеранський фонд. (2024). Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Київ. Отримано з <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>
5. Office for Veterans' Affairs. (2020). Veterans Factsheet 2020. Отримано з https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/874821/6.6409_CO_Armed-Forces_Veterans-Factsheet_v9_web.pdf
6. Правозахисна група «СІЧ». (2023, листопад 15). Ветеранська патронатна служба: міжнародна модель та експеримент України. Отримано з <https://sich-pravo.org/veteranska-patronatna-sluzhba-mizhnarodna-model-ta-eksperyment-ukrainy>

ГЛАВА 3. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА

РОЗДІЛ 3.1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ВЕТЕРАНІВ

Швець В.В.,

кандидат психологічних наук,

здобувач вищої освіти ступеня доктора наук,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Координатор Центру ветеранського розвитку факультету

соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна

vlada90@meta.ua

3.1.1. Науково-методичне забезпечення надавачів соціально-психологічної підтримки

Психотерапевтичне купіювання емоційних розладів є важливою умовою збереження ментального здоров'я молоді та формування безпеки для представників зрілого, похилого, старечого віку. Турбота про формування умов для комфортної старості є запорукою економічного добробуту громади та країни загалом.

Порівняльний аналіз кількості молоді в Україні з загальною чисельністю населення за 2022 рік дозволив виокремити, що відсоткова кількість молоді до 2023 року становила лише 22,9%.

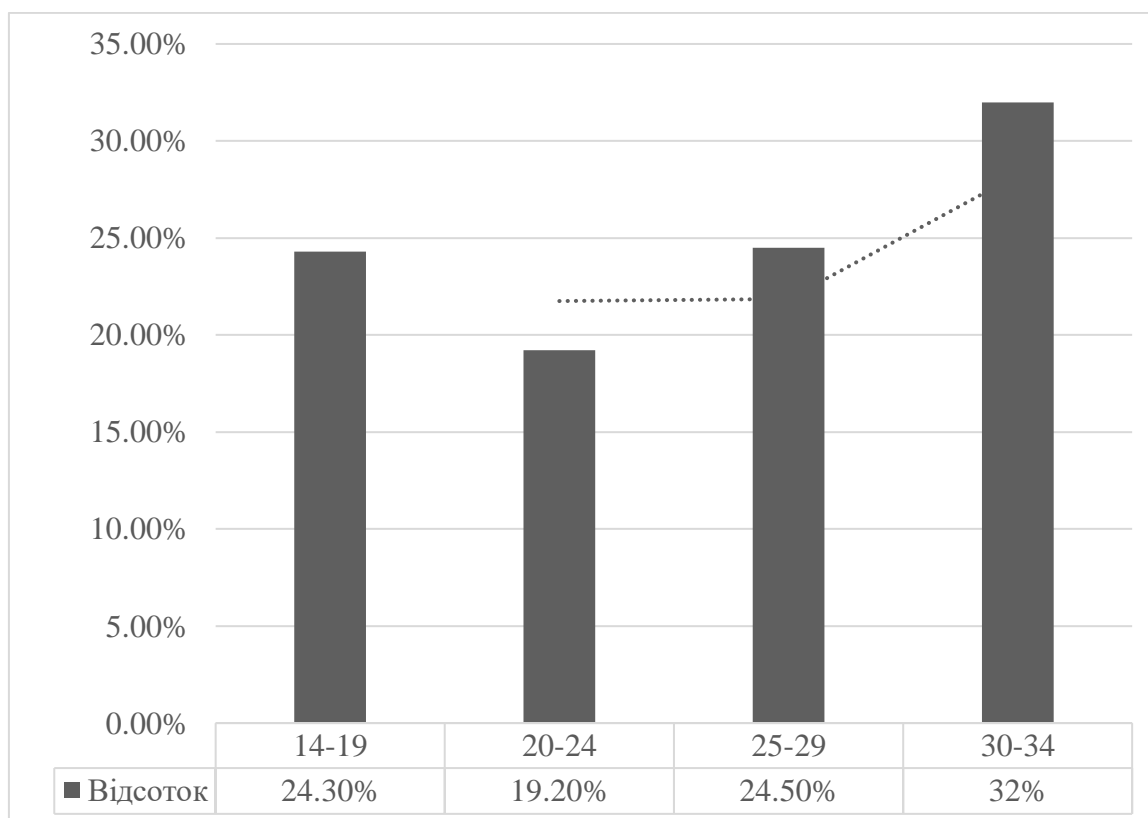

Рис. 3.1. Віковий розподіл молоді в Україні за 2022 рік

Примітки: згідно з даними ГО «Інститут молоді» чисельність молоді становить: «14–19 років – 24,3% (2420,9 тис. осіб); 20–24 роки – 19,2 % (1912,3 тис. осіб); 25–29 років – 24,5% (2443,9 тис. осіб); 30–34 роки – 32,0% (3192,2 тис. осіб)» [1] та чисельності населення України у 2022 році, згідно з даними Всеукраїнського перепису населення: «43 528 136 осіб » [2].

Згідно з даними соціальних досліджень, до міграції було залучено щонайменше 8 млн 177 тисяч українців [4], з яких щонайменше 2064 молодих осіб-біженців, які виїхали за межі країни, що вплинуло на загальну чисельність населення, що не працює, в тому числі й пенсіонерів, дітей, а відповідно на надавачів соціально-психологічної підтримки (СПП).

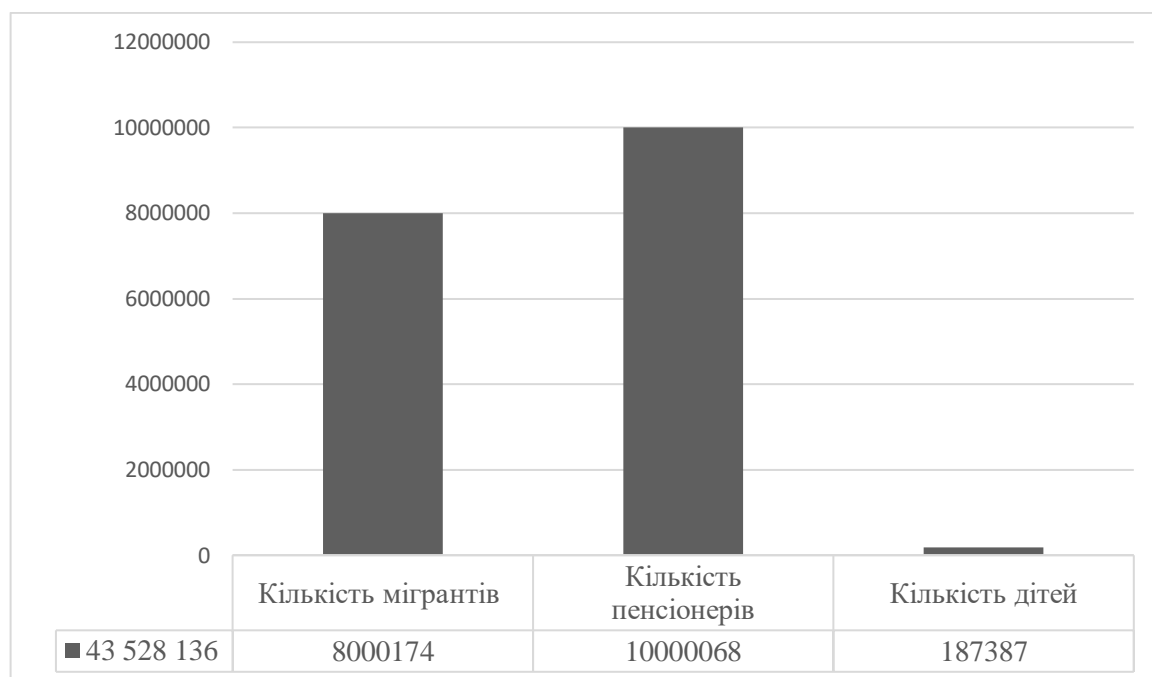

Рис. 3.2. Розподіл населення за категоріями

Згідно з даними рисунку 3.2 видно, що чисельність мігрантів становить 18,37% (8000174 осіб), пенсіонерів – 22,97% (10000068 осіб), дітей – 0,43% (187387), тоді як частка осіб, які можуть здійснювати діяльність (без вирахування додаткових категорій) – 58,23 (від загальної чисельності населення – 43 528 136 осіб). Таким чином, 41,77% населення потребує додаткових виплат та адаптації, соціального супроводу, що потребує створення умов для уникнення повторної нецільової допомоги певним групам населення від урядових та неурядових ОГС; мінімізації виплат та збільшення умов для економічного зростання при демографічній кризі.

Кооперація надавачів СПП, громадських ОГС та урядових організацій має на меті створення умов для внутрішньої віднови ментального добробуту населення та зниження рівня залежності від міжнародних стагнацій та фінансової допомоги, яка призводить до посилення синдрому набутої беспорядності в умовах війни. Надавачі СПП, в тому числі освітяни (педагоги та науковці) мають створити умови для розвитку до завершення війни, аби система допомоги трансформувалася в інше професійне річище по її завершенню.

Науково-методичне забезпечення надавачів СПП в умовах організації освітнього процесу в закладах освіти може відповідати нормативно-правовим актам та рекомендаціям МОН, МОЗ, Міністерства соціальної політики України. Оскільки заклади освіти забезпечені медичними працівниками (сестра медична), психологами, соціальними педагогами, то рекомендації трьох міністерств стають основою для вчасної діагностики та виявлення випадків термінового реагування.

Організація проведення діагностичної роботи має здійснюватися за двома напрямками, відповідно до кадрового забезпечення ЗДО та ЗЗСО. Розглянемо перший варіант.

Підготовка сестер медичних та практичних психологів відповідно до програм «Клінічна психологія» [43; 44] відкривають додаткові можливості для фахівців закладів освіти, оскільки формують пул психологів з немедичною освітою, обізнаних із методикою діагностики патологій та нозологій, мають доступ до закладів освіти та структур соціального супроводу, формують карту особистості для її подальшого навчання та вибору професії, що оптимізує процес надання мультидисциплінарної допомоги населенню України.

Перебування дитини в закладі освіти протягом 12-16 років створює належні умови для системної діагностики психологічного стану та вчасного виявлення можливих розладів, купіювання ознак та проведення психотерапії. Варто зазначити, що через втрату часу між першими проявами розладів та зверненням до фахівців ОЗ, більшість клієнтів приречені на отримання групи інвалідності та довічне приймання медикаментозної терапії, аби підтримати ремісію.

Нормативно-правова частина організації діяльності психологів у громаді регламентована відповідно до Наказу МОН № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» від 22.05.2018 [5], рекомендацій для керівників закладів за редакцією З. Гаркавенко [12].

Визначення діагностичних мінімумів для дітей рекомендовано здійснювати для ЗДО відповідно до методичних рекомендацій Р. Павелків [10], Т. Піроженко, І. Карабаєва, Л. Соловійова, О. Хартман [15], О. Дєдова [14], для ЗСО – рекомендацій під редакцією В. Панка [6], А. Москальової [7]; для ЗВО – рекомендацій В. Панка [8], [9].

Розширення професійної компетенції у діагностиці дітей можливо здійснювати на основі рекомендацій О. Гриньової, Л. Терещенко [11]; Ю. Алексєєвої, О. Артемчук, О. Шишової [13]; лекцій О. Бабчук [16]; рекомендацій під авторством О. Чеботарьової, І. Гладченко., Н. Ярмолої [17].

Діагностичний інструментарій для роботи з родинами, зокрема соціально-педагогічної розробили В. Панок [18], М. Бондаренко [19], М. Чайковський [20], Р. Чубук [21], К. Шкарлатюк [25], І. Мартинюк [26], К. Островська [27], М. Князєв [28], [33]; Д. Свааб [29], Д. Бернетт [30], В. А. Wilson, J. Winegardner, [31], Е.А. Zillmer, М. V. Spiers, W. Culbertson [32], О. Сакс [34], Б. Ткач [35], Т. Дегтяренко [36], К. Мілютіна [37], Ю. Михайльська [38].

Соціальний паспорт дитини, який заповнює ЗСО [22] не розкриває належної картини причинно-наслідкових механізмів впливу соціальної потреби та психологічного стану та порядку здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах [23], що створює додаткову розірваність у структурі надання послуг [24].

Оскільки здобувач освіти є частиною соціального елемента (родини), та функціонує у соціальній взаємодії з іншими учасниками соціального процесу, то єдність у формуванні соціального паспорта особи та його родини задля отримання соціальних послуг (освітніх, медичних, психологічних) має формуватися через заклади освіти за принципом єдиного вікна: єдиної нормативно-правової уніфікованої моделі ведення документообігу та формування соціальної карти індивіда, що унеможливить приховування соціально небажаних явищ

в анамнезі особистості та актуалізує взаємну допомогу тим, хто в цьому має особливу потребу.

Додатковий інструментарій діагностики та ведення родин здобувача освіти з ознаками ПТСР чи інших психічних та поведінкових розладів можна отримати у протоколі з діагностики та терапії ПТСР [39], Наказі МОЗ України № 121 від 23 лютого 2010 р. [40], на платформі «Це ок» [41], на сайті МОЗ України [42].

У разі відсутності у закладі освіти соціального педагога та практичного психолога, діагностика стану здобувача освіти може здійснюватися у ЗВО на базі діагностичних центрів, ІРЦ, відповідно до укладених угод про співпрацю та документів, що регулюють взаємодію надавачів СПП. Центри діагностики, що діють на базі ЗВО можуть використовувати як очні, так і дистанційні застосунки для діагностики, відповідно до технічного забезпечення та наявності ліцензій на діагностичні методики. Також фахівців Центрів діагностики можуть здійснювати на базі ЗСО заходи із пропедевтики та психотерапії, у разі виявлення потреби; проводити супервізію для педагогічного колективу ЗСО, впроваджувати форми неформальної освіти для членів родин здобувачів освіти та населення громади. Передача результатів дослідження відбувається згідно з визначеним в угоді відповідальними сторонами, які передають дані адміністрації закладу для подальшого їхнього використання. Результати діагностики засекречені, і містять коди клієнтів та цифрові значення проведених методик. Таким чином, унеможлиблюється порушення конфіденційності та етичного кодексу психолога. Результати даних методик можуть також надсилатися електронною поштою на ім'я директора ЗСО, якщо діагностика відбувалася через застосунок. У разі наявності у Центрі діагностики валідних методик, які можна здійснювати онлайн, то процес здійснення діагностики психічного стану може відбуватися у закладі освіти із залученням фахівця онлайн, або використання застосунку на ПК закладу освіти, що

мінімізує затрати по часу та оптимізує процес діагностичної роботи усіма суб'єктами надання СПП. У разі долучення фахівців Центру діагностики ЗВО, результати даних формуються у двох примірниках: один передається до ЗСО, а інший вноситься в загальну базу центру. Таким чином, фахівці центру, як підрозділ наукової установи можуть відстежувати динаміку змін у психічному стані дітей та молоді як окремого ЗСО, так і громади. Такий аналіз дозволить оптимізувати процес надання СПП у регіоні та активізувати підготовку майбутніх надавачів СПП, відповідно до прогнозу.

3.1.2. Теоретико-практична організація процесу діагностики психічного стану

Здійснення діагностики психічного стану, аби показати динаміку, має здійснюватися двічі на рік.

Порівняльний аналіз даних діагностики, висновки педагогів щодо змін у поведінковому спектрі здобувача освіти, показник успішності здатні сформувати змістовну картину розвитку психіки індивіда та сформувати особову справу, дані якої стають помічним елементом при виборі професії чи зарахування кандидата на військову службу, підготовку до складання іспиту на отримання водійського посвідчення чи отримання дозволу на зберігання, чи використання зброї.

Якісна діагностика психічного стану здобувача освіти дозволить сформувати індивідуальну траєкторію педагогічного супроводу задля посилення когнітивних процесів (пам'яті, мислення, уваги) та відповідно, поведінкових реакцій.

Тісна взаємодія психолога закладу освіти з педагогами формує належні умови для вчасної нейро діагностики, а педагогічні інструменти стають додатковим діагностичним інструментарієм, який систематично засвідчує компенсаторні явища психіки та зони росту. Надання даних нейро діагностичного, психолого-педагогічного

(патопсихологічного) обстеження фахівцями ОЗ через сестру медичну дозволяє сімейному лікареві вносити дані в особистий кабінет пацієнта, що дає йому змогу отримати розширені показники психічного стану клієнта та сформувати траєкторію лікування у разі ознак невралгії та ознак психосоматичної поведінки. Щорічне внесення даних в кабінет клієнта дозволяє психіатрам бачити динаміку змін, у разі необхідності вплинути на покращення психоемоційного та фізичного стану пацієнта та ознаках психічних розладів.

Зміна у системі соціальної взаємодії молоді, що відбувається внаслідок дії травматичних подій чи прогресу психічних та поведінкових розладів через соціального педагога дозволяє надати дані до служби соціального захисту населення для соціального супроводу індивіда та надання медико-соціальних, соціально-психологічних послуг (направлення в ІРЦ, здійснення послуг психотерапії, систематична підтримка бригадою соціального супроводу, пошук наставника чи асистента дитини, чи педагога для родини, ведення випадку та оформлення соціальних пільг у разі встановлення інвалідності чи втрати працездатності самого індивіда, чи членів його родини).

Вчасне направлення даних здобувача освіти службам соціального захисту дозволить створити умови для вивчення соціального становища родини, визначити соціальні потреби, сприяти усуненню умов, за яких відбувається погіршення стану здобувача освіти (вилучення з родини, залучення поліції та служб у справах дітей).

Комплексний підхід до діагностики дозволяє сформувати тісне коло надавачів послуг, які завдяки власним інструментам можуть створити картину розвитку індивіда та визначити соціальну траєкторію для його професійного чи індивідуального розвитку.

Відповідно, до варіантів забезпечення діагностики, описано вище, можемо сформувати дві схеми взаємодії:

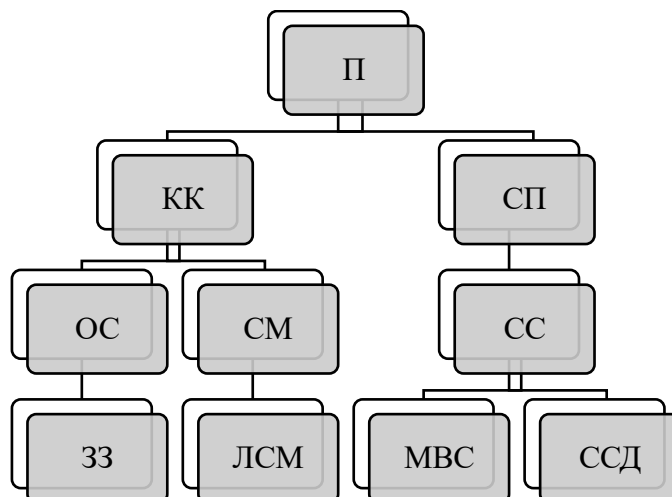

Рис. 3.3. Система взаємодії з формування ментальної карти особистості

Примітки: П-психолог, КК – класний керівник, СП – соціальний педагог, ОС – особова справа, СМ – Сестра медична, СС – соціальна служба, З – згідно з запитом, СМ – лікар сімейної медицини, МВС – міністерство внутрішніх справ (поліція), СУД – служба у справах дітей.

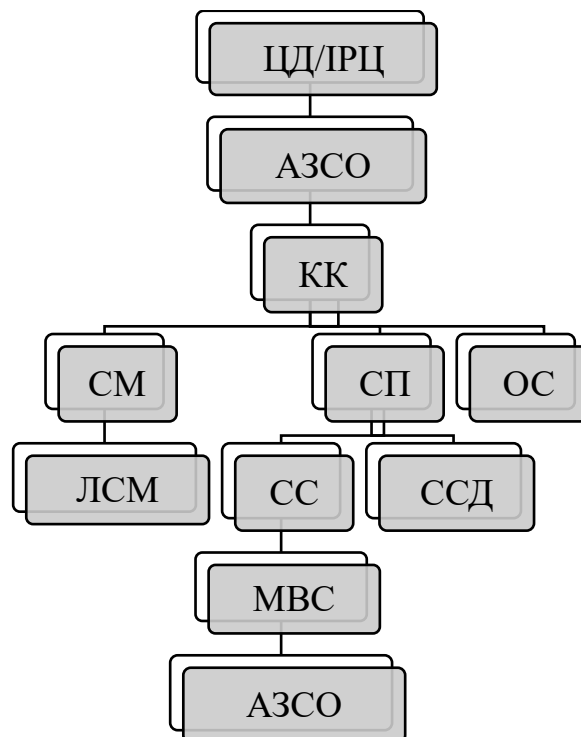

Рис. 3.4. Система взаємодії при здійсненні діагностики ЦД /ІРЦ

Примітки: ЦД/ІРЦ – Центр діагностики, Інклюзивно-ресурсний центр; АЗСО – адміністрація закладу загальної середньої освіти, СП – соціальний педагог, ОС – особова справа, СМ – сестра медична, СС – соціальна служба, ЗЗ – згідно з запитом, ЛСМ – лікар сімейної медицини, МВС – міністерство внутрішніх справ (поліція), ССД – служба у справах дітей.

Порівняльний аналіз двох підходів засвідчує, що при першому підході надання СПП, система взаємодії більш лінійна, що об'єднує всіх надавачів СПП, тоді як дані другого підходу (рис. 4) є ознакою вертикальної взаємодії, залучення адміністрації ЗСО на кількох організаційних рівнях: укладання угоди, забезпеченні своєчасної діагностики стану здобувачів освіти, отримання та перерозподіл звітної документації за даними діагностики, створення умов для проведення пропедевтики та неформальної освіти, відповідно до рекомендацій ЦД / ІРЦ. Такий вертикальний підхід може формувати внутрішній опір та формальне ставлення до процесу, тоді як перший підхід, оптимізує взаємодію педагогічного колективу задля покращення стану здобувача освіти та рівня освітніх досягнень.

З рисунку 3 видно, що кількість лінійних форм взаємодії вища. Це дає можливість покращувати рівень соціальної взаємодії між педагогами, знижувати рівень соціальних конфліктів, актуалізувати процес формування соціологічних ідей в колективі, покращувати життєдіяльність колективу, знижувати потребу у соціальному контролі як номінативному чи директивному форматі, підвищувати соціальний статус учасників освітнього процесу шляхом актуалізації соціальних ролей особистості надавача СПП та здобувача освіти. Лінійна взаємодія формує сприятливі умови для виловлювання власної думки у питаннях покращення ситуації, акумулювати досвід етнопсихології та етнопедагогіки, посилювати соціологію стосунків, посилювати різні рівні комунікації.

З рисунку 4 можна зробити висновок, що наведений підхід сприяє посиленню структурної участі соціальних досліджень у громаді, оптимізації єдиного формату збору первинної соціальної інформації, соціологічного спостереження як методу первинної соціальної інформації, обчисленню узагальнювальних параметрів, факторному та кластерному аналізу як методу багатовимірної статистики, прогнозуванню соціальних явищ та процесів, методологічним основам прогнозування майбутнього, розвитку пізнавальної можливості.

Обидва варіанти створюють умови для збору даних та формуванню прогнозу, проте підходи лінійного горизонтального та вертикального способів мають різну мету та завдання. Поєднання цих підходів сприятиме проведенню компаративного аналізу впливовості та якісного показника змін у мікрокліматі колективу та перспективі когнітивно-поведінкових та соціальних змін у житті респондентів – молоді та надавачів СПП.

3.1.3. Виокремлення траєкторії індивідуального плану розвитку здобувача освіти

Формування ментальної карти розвитку здобувача освіти до періоду молодого віку здатне сформувати траєкторію індивідуального плану розвитку.

Тісна співпраця з педагогами, висновки з успішності та інтересів здобувачів освіти, даних соціального паспорта можуть сприяти пошуку власної справи для подальшого професійного розвитку, акумулювати сильні сторони та створити не лише систему заміщення, а й визначити зони росту для впровадження нових навичок та умінь.

Результати психолого-педагогічного обстеження (нейробіологічного, патопсихологічного) дозволять сформувати перелік освітніх занять, які можуть посилити зони росту здобувача освіти. Такий перелік стане умовою для відвідування центрів позашкільної світи (мистецьких, спортивних, ІТ-секцій). Заклади позашкільної освіти, завдяки рекомендації ЗСО, будуть наповнені мотивованими учнями, які по завершенню навчання зможуть створювати культурний продукт та формувати нові послуги для розвитку громади.

Розвиток індивідуальних якостей посилить професійні компетенції молоді, що створить умови для швидкої адаптації до соціальних змін, а подекуди молодь сама зможе бути ініціатором змін та формувати толерантне свідоме ставлення до майбутнього, що посилить «цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовний, операційно-дієвий, контроль-регулювальний, оцінювально-

результативний» [45, с. 186] компоненти процесу навчання. Порівняльний аналіз даних пам'яті, мислення, уваги здобувача освіти сприятиме «індивідуальним змінам у визначенні цілей та завдань навчальної діяльності, формуванню потреб та мотивів, адаптації змісту навчального матеріалу, підбору форм, методів, засобів навчання відповідно до системи сприйняття, осмислення, запам'ятовування навчального матеріалу, контролю та саморегуляції, аби індивідуальний шлях навченості» [45, с. 186] сприяв загальним принципам освітнього простору та формував «внутрішнього процесу засвоєння знань» [45, с. 193], відповідальність за власне життя у кожного учасника процесу.

3.1.4. Психоедукація в освітньому процесі

Психоедукація в освітньому процесі може здійснюватися за двома напрямками: класична освіта та неформальна додаткова освіта.

Учасниками психоедукації можуть бути як самі здобувачі освіти, так і батьки та особи що їх замінюють, піклувальники з одного боку; соціальні працівники, педагоги чи адміністрація закладу освіти з іншого.

Психоедукація у форматі неформальної освіти може здійснюватися через особисту участь у вебінарах, відеолекторіях, так і через перегляд готового контексту чи рекомендацій, що можуть бути розміщені як на сайтах, так і в додатках та каналах.

Класична форма психоедукації для батьків та освітян, соціальних працівників та самих учасників освітнього процесу може бути здійснена через проведення груп підтримки, анонімних груп підтримки, тренінгів, семінарів. курсів підвищення освіти, бесід, тематичних зустрічей; засідань творчих груп, профілактичних лекцій,

Усвідомлення норм та принципів роботи психіки, просвіта з тем особистісного зростання, міжособистісних відносин, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, підготовки до відносин, професійна профорієнтація стає основою для формування готовності родини долучитися до індивідуальної та сімейної

психотерапії, визначити нові правила взаємодії у родині та знайти альтернативні рішення для формування толерантного ставлення у разі ознак насильницької поведінки.

Зустрічі з тем розширення способів саморегуляції, впливу стереотипного мислення на якість життя, впливу стану фрустрації на рівень успішності, роль асиміляції у блокуванні індивідуального життєвого сценарію, дистанціювання у родинних відносинах як форма сепарації, прояв нереалізованості як ознака фрустрації, травматичні симптоми вербальної комунікації можуть визначити запит на сімейну та індивідуальну терапію. ЗСО як проміжкова ланка здатний створити умови у своїй громаді для такої психоедукації лише після аналізу даних діагностики та вибору траєкторії змін у закладі освіти.

Список використаних джерел:

1. Чисельність дітей та молоді в Україні. *Інститут молоді*. 2022, 5 вересня. URL: <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini/> (04.04.2024)
2. Населення України. *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»*. 2024, 19 березня. URL: <http://surl.li/adjxp>
3. Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики України*. 2018, 13 лютого. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/> (04.04.2024).
4. Кількість українців та їхня міграція за кордон. *Укрінформ*. 2024, 7 квітня URL: <http://surl.li/lfftv>
5. Наказ Міністерства освіти й науки «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» 22.05.2018 № 509 URL: <http://surl.li/agryv>
6. Горленко В. М., Острова В. Д., Сосновенко Н. В., Ткачук І. І. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології та соціальної роботи, 2018. 106 с.
7. Москальова А. С., Москальов М. В. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі: Навч. посіб. 360 с.

8. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). Київ : «Освіта України», 2010. 230 с.
9. Кириленко В. Г., Крюкова О. В., Кучеровська Н. О., Палій В. С. Психологічна практика в закладах освіти: організація та проведення (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти): навчально-методичний посібник. Київ: 2017. 92 с.
10. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.
11. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
12. Гаркавенко З. О. Методичні рекомендації керівнику навчального закладу щодо діяльності психологічної служби [Електронний ресурс] / З. О. Гаркавенко. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 79 с.
13. Алексєєва Ю.А., Артемчук О. Г., Шишова О. М. Психодіагностика дітей та підлітків (Для психодіагностичної практики студентів) Навчально – методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 108 с. URL: <http://surl.li/haxfzt>
14. Дєдов О. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 194 с. URL: <http://surl.li/bdhm>
15. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловійова Л. І., Хартман О. Ю. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : методичні рекомендації Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 36 с.
16. Бабчук О. Г. Конспект лекцій до дисципліни «Діагностика психічного розвитку дітей з практикумом» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 053 Психологія. Одеса, 2021. 83 с.
17. Чеботарьова О. В., Гладченко І. В., Ярмола Н. А. Методичні рекомендації. Основи діагностичної діяльності корекційного педагога в роботі з дітьми з комплексними порушеннями розвитку: метод. рек. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 46 с.
18. Панок В. Г., Гаркавенко З. О., Карагодіна О. Г., Шапошнікова А. С. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних

життєвих обставинах : метод. рек. [2-е вид., стереотип.]. Київ : УНМЦ практичної психології й соціальної роботи, 2017. 76 с.

19. Бондаренко Н.О. Соціальна діагностика: підручник для студентів напряму «Соціальна робота». Київ. 2021. 240 с.

20. Чайковський М. Є., Добровіцька О. О.. Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в інклюзивному освітньому просторі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Університет «Україна», 2018. 271 с.

21. Чубук Р. В. Соціально-педагогічна робота зі студентською молоддю : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. 300 с.

22. Соціальний паспорт дитини. URL: <http://surl.li/sjeao>

23. Порядок здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Безоплатна правнича допомога*. 2024, 23 січня. URL: <http://surl.li/sjecu>

24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 № 587. URL: <http://surl.li/sjefm>

25. Шкарлатюк К. І. Патопсихологія : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 155 с.

26. Мартинюк І. А. Патопсихологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 208 с.

27. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 124 с.

28. Князев В. М., Рубель Н. Г. Альбом для нейропсихологічного обстеження дітей та підлітків, 2019. 246 с.

29. Свааб Д. Ми – це наш мозок (Переклад з німецької О. Коцюби), 2018. 512 с.

30. Бернетт Д. Наш дивакуватий мозок: розповідь невролога про те, що відбувається у нас в голові, 2020. 384 с.

31. Neuropsychological rehabilitation. The International Handbook. Edited by Barbara A. Wilson, Jill Winegardner, Caroline M. van Heugten and Tamara Ownsworth, 2018. 575 p.

32. Zillmer Eric A., Spiers Mary V., Culbertson William C. Principles of neuropsychology, 2008. 574 p.

33. Князев В. М. Нейропсихологическая диагностика: практическое пособие по проведению обследования детей дошкольного и младшего школьного возраста, 2022. 256 с.

34. Сакс О. Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом, 2018. 288 с.

35. Ткач Б. Нейропсихологічна терапія посттравматичного стресового розладу. *Особистість, суспільство, війна: Тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму, 2022. С. 113 - 116*
36. Дегтяренко Т. В. Ковиліна В. Г. Психофізіологія раннього онтогенезу, 2011. 354 с.
37. Мілютіна К., Князев В. Особливості толерантності до невизначеності в дітей із синдромом дефіциту уважності та гіперактивності (СДУГ). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Вип. 2, 2020. С. 61-65.*
38. Михальська Ю. А., Михальська С. А. Нейропсихологічний підхід до порушень мовлення внаслідок локальних уражень мозку. *Проблеми сучасної психології, 2012. 15. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-15.%25p>*
39. Протокол з діагностики та терапії ПТСР Національного інституту клінічної майстерності Великобританії (NICE) URL: https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/nice_2.pdf
40. НАКАЗ МОЗ України від 23 лютого 2016 року N 121 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при посттравматичному стресовому розладі». *Ліга 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ25625>*
41. Протоколи. *Це ок. URL: <https://tseok.com.ua/specialist/protocols>*
42. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://guidelines.moz.gov.ua/documents>
43. Наказ МОЗ від 30.09.2022 № 1782 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2002 року № 385»
44. Наказ МОЗ України від 30.09.2022 № 1782 «Про внесення змін до Переліку посад професіоналів з вищою немедичною освітою» Сайт Верховної Ради України. URL: <http://surl.li/ppulp>
45. Пальчевський С.С. Педагогіка: Навч. Посіб. 3-тє вид. К.: Каравела, 2019. 496 с.
46. Проект Закону України від 16.10.2009 № 5236України про соціальне замовлення у сфері надання соціальних послуг». *Ліга 360. 2009. URL: <http://surl.li/rwgli>*
47. Політологія : навч. посібник / укл. Карасевич А.О., Левківський К.М. Умань : ПП Жовтий, 2011. С 24-25.

РОЗДІЛ 3.2. ПРАКТИЧНІ МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ДО ПСИХОТЕРАПІЇ І ПІДТРИМКИ

Швець В.В.,

кандидат психологічних наук,

здобувач вищої освіти ступеня доктора наук,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Координатор Центру ветеранського розвитку факультету

соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна

vlada90@meta.ua

3.2.1. Формувальна індивідуальна та сімейна психотерапія

Основи індивідуальної та сімейної терапії в умовах війни здійснює багато неурядових ОГС, щоправда, долучення до їхніх послуг відбувається нерівномірно у різних населених пунктах через суб'єктні та об'єктивні обставини: брак довіри, відсутність знань про надавачів СПП, неготовність змінювати усталений спосіб життя, зміна у цінностях та пріоритетах, брак фінансів на платні послуги.

Направлення на індивідуальну терапію здобувачів освіти та педагогів, батьків чи соціальних працівників здатне вплинути на весь процес організації освітнього процесу.

Надання послуг з психотерапії може бути елементом методичної роботи ЗСО як умови забезпечення підвищення рівня успішності здобувача освіти та майстерності педагога. Шляхом створення індивідуальних творчих лабораторій, педагоги та психологи ЗСО можуть посилити цей вид діяльності шляхом:

По-перше, самоосвіти та проходження курсів психотерапії; по-друге, формування переліку випускників закладу освіти, які досягли значних успіхів у даному виді діяльності та можуть бути надавачами СПП на громадських засадах; по-третє, участі у програмах обміну

досвідом; по-четверте, створення переліку центрів надання послуг на безоплатній основі та шляхом перевірки механізму та якості надання СПП у кожній структурі із переліку, укладанні угоди про співпрацю та здійснення психотерапії здобувачам освіти та населенню громади; по-п'яте, створення умов для проходження стажування психологами, що проходять навчання на психотерапевта та забезпечення їхньої практики клієнтами з-поміж жителів громади; по-шосте, шляхом долученості до предметних комісій, об'єднання фахівців та пошук індивідуальних спеціалістів, відповідно до профілю та запиту ЗСО.

3.2.2. Підготовка особистого наставника серед студентів педагогічних і соціально-психологічних спеціальностей

Формування когорти майбутніх фахівців, які мають внутрішній та професійний ресурс до надання послуг молоді з ознаками емоційної нестійкості, ВПО, сегрегованим верствам населення вимагає змістовного підходу до навчання та професійної практики. Фахівці соціальної сфери мають не лише досконало володіти теоретичним матеріалом, а й формувати всесторонню обізнаність, плекати ерудицію, розвивати власні зони росту, активно брати участь в особистій психотерапії.

Психотерапія молоді з-поміж здобувача освіти як в ЗЗСО, так і ЗВО є необхідною умовою збереження власного ментального здоров'я надавача СПП, так і вдалого менеджменту освітнього процесу. Відповідність витрат на кадрову підготовку кількості працевлаштованих випускників є ознакою вдалого менеджменту та організації процесу взаємодії на всіх етапах соціального становлення.

Готовність працювати у сфері надання СПП регламентується не лише освітніми якостями, а й чітким усвідомленням ролі кожного надавача послуг у загальній системі функціонування структури. З метою забезпечення дієвості та спроможності структури забезпечувати основні політики держави, фахівці мають відповідати

чотирьом основним функціям (за Т. Парсонсом): «адаптація, ціледосягнення, інтеграція, латентність» [47, с. 24].

Адаптація фахівця передбачає вміння встановлювати зв'язки між потребами системи, запитом клієнта та можливістю громади чи суспільства. Обмін між ресурсами та потребами різних організацій може бути реалізований за умови швидкого виконання посадових обов'язків кожного члена команди, мінімізації особистісних очікувань та емоційної складової при виконанні посадових обов'язків, тісній співпраці та розширенню власних контактів взаємодії. Розуміння важливості взаємодії горизонтальної та вертикальної ієрархії зменшує потребу в конфліктах та суперечностях. Фахівець соціальної сфери має вміти конструювати механізм вирішення соціального завдання не лише згідно з власними способами реагування, а й всіма можливими, згідно з чинним законодавством, нормами та формами взаємодії. Вміння швидко змінювати власну систему цінностей задля виконання завдання, «забезпечення безперервності, зв'язності, ієрархічної діяльності» [47, с. 25] і є ознакою вдалої адаптації фахівця до посади.

Когнітивне упередження, що людина працює заради заробітної платні знижує не лише мотиваційний показник, а й мінімізує процес адаптації. Варто наголосити, що найманий працівник отримує можливість бути корисним системі державного регулювання та використовує всі набуті знання та навички, і отримує за це спосіб реалізації та служіння, можливість бути корисним та посилювати власним прикладом зростання спроможності громади. Такий підхід до власної ідентичності у системі виконання соціальних завдань мінімізує рівень амбіцій та посилює спроможність фахівця чітко та якісно надавати послуги, визначені чинним законодавством та регламентовані посадовими обов'язками фахівця.

Ціледосягнення передбачає мобілізацію всіх ресурсів надавача послуг задля досягнення поставленої цілі. Розбіжності між особистими цілями фахівця та потребою у виконанні завдань мінімізують показник успішності, а отже фахівець, як представник сегрегованої верстви населення, може здійснювати проєкцію власних

суб'єктивних відчуттів та формувати нові підходи до надання послуги. Наголошуємо, що соціальний працівник, надавач СПП є лише надавачем послуг, і має за мету якісно надати саме ту послугу, яку має громада та потребує клієнт. Якщо громада має унікальний власний досвід, який не відповідає тенденції загальнодержавного рівня, тоді фахівець може генерувати ті підходи, які максимально будуть вдалими та мінімізують затрати часу чи людського ресурсу. Така діяльність має регулятивний характер, оскільки координує всі елементи соціальної взаємодії та потребує додаткових людських якостей та особистісного прагнення до розвитку.

Інтеграція містить підтримку координації суб'єктів відповідно до загальних цінностей та норм. Прагнення зберегти цінності суспільства не збігаються з баченням сегрегованих верств населення щодо цінності даних норм взаємодії. Вміння адаптувати нові дієві норми до чинних цінностей громади чи країни, легітимізація оновлення потреб кожного клієнта, соціалізація шляхом вчасного реагування на запит посилює процес розподілення благ між кожним суб'єктом взаємодії (державна соціальна допомога; житлові субсидії; соціальні послуги; пільги на оплату комунальних послуг, освіти, оподаткування, зайняття підприємницькою діяльністю, працевлаштування, придбання лікарських засобів та медичних виробів, проїзд у громадському транспорті, протезування та реабілітацію).

Латентність націлена на зберігання орієнтації суб'єктів на нормах та цінностях. Максимальне використання індивідуальних та професійних ресурсів клієнтів відновлює процес комунікації та через надавача послуг актуалізує стабілізацію в громаді. Надавач СПП всіма відомими йому засобами здійснює вивчення цілей та потреб держави/клієнта+розробляє правила донесення законів та потреб держави клієнтові та навпаки, формує умови для збереження внутрішнього порядку у системі, формує свідому поведінку всіх суб'єктів взаємодії, здійснює контроль за виконанням норм та правил, сприяє погодженню інтересів представників влади та клієнтів,

розподіляє пакет послуг між отримувачами, організовує додаткову діяльність суспільства на рівні громади, визначає нові цілі громади та клієнта та способи їх досягнення.

Підготовка кадрового надавача СПП має відбуватися поступово та планомірно.

Загальну схему розвитку професійної та особистісної компетенції фахівця можемо зобразити у вигляді ієрархічної піраміди, в основі якої лежить соціальний супровід, підтримка плану особистого розвитку у закладі освіти, медичний супровід, особистісна супервізія, розроблена відповідно до плану особистого розвитку, що дає можливість у комплексі створити умови для професійного розвитку та через власний досвід розуміння дієвості програми комплексного підходу до особистісного розвитку індивіда.

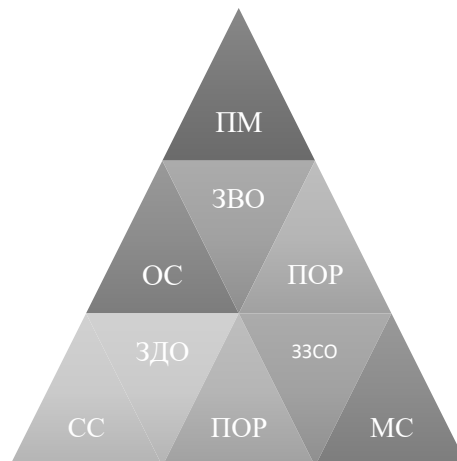

Рис. 3.5. Професійне становлення надавач СПП

Примітки: СС – соціальний супровід, ЗДО – діагностика у закладі дошкільної освіти, ПР – програма особистісного розвитку; ЗЗСО – діагностика у закладі загальної середньої освіти; ЗВО – діагностика у закладі вищої освіти, МС – медичний супровід, ОС – особистісна супервізія, ПМ – професійна майстерність.

За умови зниження соціальної складової у мотиваційній частині розвитку індивіда та актуалізації власного життєвого досвіду та системи родинної взаємодії, професійна майстерність буде мати іншу структуру формування:

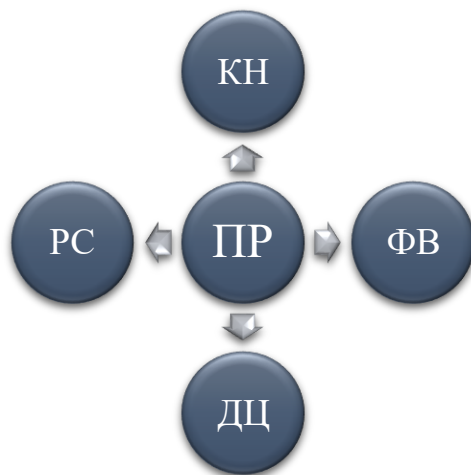

Рис. 3.6. Структура формування професійної майстерності

Примітки: ПР – професійний розвиток; ДЦ – духовні цінності; ФВ – фізична витривалість, вправність; КН – комунікаційні навички; РС – родинна справа

3.2.3. Концепт створення умов для популяризації свідомої поведінки серед молоді

Готовність до власної свідомої діяльності в умовах тривалого стресу актуалізується у віці 11-14 років. Вона визначається низкою факторів, які посилюють прагнення індивіда бути корисним, формувати обмін власним фізичним та інтелектуальним ресурсом на відчуття стабільності, потрібності, реалізованості. В силу юридичних норм, трудовий вік становить, тоді як до даного віку активна життєва позиція здатна знизитися як набута навичка. Вчасна психотерапія під час навчання дозволять визначити особистісні вектори розвитку, сприятимуть вчасному медичному обстеженню у разі значних змін в індикаторах діагностичного обстеження та сформувати належні умови для створення нових робочих місць, зокрема у сфері надання соціальних послуг: асистенти дитини, ментори, наставники, педагоги. Готовність відкрити власну справу під час навчання у ЗВО сприятиме формуванню страхового та трудового стажу, посилити практичний досвід, розширить мережу контактів для подальшої взаємодії, сформує передумови для професійного розвитку з молодого віку. Такий підхід стане основою для розвитку навичок до самостійної

відповідальності за якість власного життя, а отже, посилить конкуренцію на ринку праці за можливість надавати СПП, що стане передумовою для кооперації та посилення центрів та установ кадровим позаштатними та штатними фахівцями, які знають тенденції змін та готові до адаптації власного професійного досвіду, розробки інноваційних методологій для роботи з населенням; посьоме, залучення клінічних психологів до творчих зустрічей, нарад, тренінгових технологій, що здійснюються у заклад ЗСО як представників надавачів СПП з метою розширення знань про наслідки психічних розладів на когнітивно-поведінкові зміни та механізми купіювання станів.

Список використаних джерел:

1. Чисельність дітей та молоді в Україні. *Інститут молоді*. 2022, 5 вересня. URL: <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini/> (04.04.2024)
2. Населення України. *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»*. 2024, 19 березня. URL: <http://surl.li/adjxp>
3. Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики України*. 2018, 13 лютого. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/> (04.04.2024).
4. Кількість українців та їхня міграція за кордон. *Укрінформ*. 2024, 7 квітня URL: <http://surl.li/lfftv>
5. Наказ Міністерства освіти й науки «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» 22.05.2018 № 509 URL: <http://surl.li/agryv>
6. Горленко В. М., Острова В. Д., Сосновенко Н. В., Ткачук І. І. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології та соціальної роботи, 2018. 106 с.
7. Москальова А. С., Москальов М. В. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі: Навч. посіб. 360 с.
8. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). Київ : «Освіта України», 2010. 230 с.

9. Кириленко В. Г., Крюкова О. В., Кучеровська Н. О., Палій В. С. Психологічна практика в закладах освіти: організація та проведення (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти): навчально-методичний посібник. Київ: 2017. 92 с.
10. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.
11. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
12. Гаркавенко З. О. Методичні рекомендації керівнику навчального закладу щодо діяльності психологічної служби [Електронний ресурс] / З. О. Гаркавенко. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 79 с.
13. Алексеева Ю.А., Артемчук О. Г., Шишова О. М. Психодіагностика дітей та підлітків (Для психодіагностичної практики студентів) Навчально – методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 108 с. URL: <http://surl.li/haxfzt>
14. Дедов О. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 194 с. URL: <http://surl.li/bdhm>
15. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловійова Л. І., Хартман О. Ю. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : методичні рекомендації Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 36 с.
16. Бабчук О. Г. Конспект лекцій до дисципліни «Діагностика психічного розвитку дітей з практикумом» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 053 Психологія. Одеса, 2021. 83 с.
17. Чеботарьова О. В., Гладченко І. В., Ярмола Н. А. Методичні рекомендації. Основи діагностичної діяльності корекційного педагога в роботі з дітьми з комплексними порушеннями розвитку: метод. рек. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 46 с.
18. Панок В. Г., Гаркавенко З. О., Карагодіна О. Г., Шапошнікова А. С. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. [2-е вид., стереотип.]. Київ : УНМЦ практичної психології й соціальної роботи, 2017. 76 с.
19. Бондаренко Н.О. Соціальна діагностика: підручник для студентів напряму «Соціальна робота». Київ. 2021. 240 с.

20. Чайковський М. Є., Добровіцька О. О.. Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в інклюзивному освітньому просторі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Університет «Україна», 2018. 271 с.
21. Чубук Р. В. Соціально-педагогічна робота зі студентською молоддю : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. 300 с.
22. Соціальний паспорт дитини. URL: <http://surl.li/sjeao>
23. Порядок здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Безоплатна правнича допомога*. 2024, 23 січня. URL: <http://surl.li/sjesu>
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 № 587. URL: <http://surl.li/sjefm>
25. Шкарлатюк К. І. Патопсихологія : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 155 с.
26. Мартинюк І. А. Патопсихологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 208 с.
27. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 124 с.
28. Князєв В. М., Рубель Н. Г. Альбом для нейропсихологічного обстеження дітей та підлітків, 2019. 246 с.
29. Свааб Д. Ми – це наш мозок (Переклад з німецької О. Коцюби), 2018. 512 с.
30. Бернетт Д. Наш дивакуватий мозок: розповідь невролога про те, що відбувається у нас в голові, 2020. 384 с.
31. Neuropsychological rehabilitation. The International Handbook. Edited by Barbara A. Wilson, Jill Winegardner, Caroline M. van Heugten and Tamara Ownsworth, 2018. 575 p.
32. Zillmer Eric A., Spiers Mary V., Culbertson William C. Principles of neuropsychology, 2008. 574 p.
33. Князєв В. М. Нейропсихологическая диагностика: практическое пособие по проведению обследования детей дошкольного и младшего школьного возраста, 2022. 256 с.
34. Сакс О. Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом, 2018. 288 с.
35. Ткач Б. Нейропсихологічна терапія посттравматичного стресового розладу. *Особистість, суспільство, війна: Тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму*, 2022. С. 113 - 116
36. Дегтяренко Т. В. Ковиліна В. Г. Психофізіологія раннього онтогенезу, 2011. 354 с.

37. Мілютіна К., Князєв В. Особливості толерантності до невизначеності в дітей із синдромом дефіциту уважності та гіперактивності (СДУГ). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. Вип. 2, 2020. С. 61-65.

38. Михальська Ю. А., Михальська С. А. Нейропсихологічний підхід до порушень мовлення внаслідок локальних уражень мозку. *Проблеми сучасної психології*, 2012. 15. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-15.%25p>

39. Протокол з діагностики та терапії ПТСП Національного інституту клінічної майстерності Великобританії (NICE) URL: https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/nice_2.pdf

40. НАКАЗ МОЗ України від 23 лютого 2016 року N 121 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при посттравматичному стресовому розладі». *Ліга 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ25625>

41. Протоколи. *Це ок*. URL: <https://tseok.com.ua/specialist/protocols>

42. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://guidelines.moz.gov.ua/documents>

43. Наказ МОЗ від 30.09.2022 № 1782 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2002 року № 385»

44. Наказ МОЗ України від 30.09.2022 № 1782 «Про внесення змін до Переліку посад професіоналів з вищою немедичною освітою» Сайт Верховної Ради України. URL: <http://surl.li/ppulp>

45. Пальчевський С.С. Педагогіка: Навч. Посіб. 3-тє вид. К.: Каравела, 2019. 496 с.

46. Проект Закону України від 16.10.2009 № 5236України про соціальне замовлення у сфері надання соціальних послуг». *Ліга 360*. 2009. URL: <http://surl.li/rwgli>

47. Політологія : навч. посібник / укл. Карасевич А.О., Левківський К.М. Умань : ПП Жовтий, 2011. С 24-25.

РОЗДІЛ 3.3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА НАДАВАЧІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Швець В.В.,

кандидат психологічних наук,

здобувач вищої освіти ступеня доктора наук,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Координатор Центру ветеранського розвитку факультету

соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна

vlada90@meta.ua

3.3.1. Соціальний супровід як мотиваційний елемент психолого-педагогічної підтримки молоді та членів їхніх родин

Соціально-психологічний супровід молоді варто розглядати як обов'язковий елемент соціального замовлення задля перспективи розвитку країни. Такий підхід може мати примусовий характер, що знизить рівень зловживання послугою та змінить інтерес особистості до власної турботи про добробут родини.

Системна перевірка покращення якості життя та власної активності через активізацію закладів освіти охорони здоров'я сприятимуть всебічній підтримці родини, до виникнення складних життєвих обставин.

Психоедукація як попередження можливих небажаних соціальних явищ, надана педагогічним колективом, знизить навантаження на надавачів СПП та надасть можливість адресній роботі з кожним окремим випадком, за умови дотримання принципів організації даних послуг, зокрема:

– незалежності (забезпечення умов незалежної самостійності у виборі та діях, одночасно з повною відповідальністю);

- залучення (активне залучення до участі в усіх заходах Центру);
- інформативності (забезпечення доступу до інформації під час реалізації заходів);
- комплексності (комплексний характер реабілітаційних заходів з урахуванням їхніх медичних, педагогічних, психологічних, соціально-побутових, технічних аспектів);
- індивідуального підходу (до визначення характеру та спрямованості реабілітаційних заходів);
- можливості для реалізації внутрішнього потенціалу (застосування форм соціально-психологічної роботи з диференціацією згідно з потребами);
- стимулювання саморозвитку (передбачає формування мотивів саморозвитку і самоосвіти шляхом навчання способу самопізнання, рефлексії, планування життєвих подій);
- необхідної підтримки (забезпечення необхідним доглядом та турботою, підтримка оптимального рівня фізичного, психічного та емоційного добробуту, забезпечення професійного супроводу);
- гідності (забезпечення гідних, безпечних умов перебування, виключення дискримінаційних проявів);
- рівності (забезпечення рівних прав і можливостей);
- суб'єктності (ставлення до учасників як до самостійної особистості, здатної будувати своє життя і планувати своє майбутнє, а в разі, коли вона не готова до цього, надавати їй допомогу, щоб активізувати ресурси та життєві сили).

Кваліфікація надавача СПП має відповідати зовнішнім та внутрішнім вимогам.

До зовнішніх можемо віднести: нормативно-правову базу, яка визначає соціальне замовлення та регламентує формат надання послуг чи відповідність фахівців, рівень їхніх знань та систему закладів, які можуть здійснити додаткову просвіту чи підвищення кваліфікації надавачів СПП.

До внутрішніх аспектів роботи можна віднести особисту готовність фахівця, його рівень ввічливості, емпатії, доброзичливого

ставлення, оперативності, інформативності, компетентності, вміння створювати комфортну атмосферу для роботи, зручний графік відвідувань. Ці навички розвиваються під час особистісного зростання, спілкування з колегами, проходженні супервізій, тренінгів, круглих столів, груповій терапії та інших видах індивідуального професійного розвитку, зокрема під час онлайн відвідувань лекцій психіатрів, керівників центрів та спікерів.

Дотримання конфіденційності у роботі надавача СПП є однією із ключових основ роботи. Можливість отримати якісну допомогу без наявності сторонніх осіб формує довірливу атмосферу взаємодії, визначає вектори первинного інтерв'ювання та сприяє акцентуації уваги клієнта на відновленні психоемоційного стану, а не на формальній взаємодії. Потреба у подальшій діагностиці, перенаправленні до фахівців вузького профілю, що визначає необхідність надання особистих даних, регламентується тим напрямком взаємодії, яка визначена та узгоджена між клієнтом та фахівцем. Знання того, що консультування відбувається за принципом збереження анонімності та конфіденційності створює додаткову зону комфорту для співпраці.

Рівний доступ до послуг передбачає можливість отримати послугу у визначений час, географічну доступність до місця проведення послуги, можливість змінити дату та час консультації, можливість розв'язувати питання в онлайн-форматі. Такий підхід формує включеність як жителів громади, так і району, в систему охоплення соціально-психологічними, педагогічними, юридичними послугами, відповідно до запиту клієнта та можливостей Центру.

Комфорт впливає на формування відвертості, можливості зменшення рівня нервової напруги, довіри до особи фахівця та місця проведення заходів. Комфортність є додатковою умовою для збереження позитивного психологічного клімату, посилює увагу на суб'єктивно-об'єктивних відчуттях клієнта, та сприяє наголошувати на додаткових деталях взаємодії.

Відповідність потребам клієнта визначає вибір тих послуг, які мають найбільшу потребу. Такий вибір формується на основі аналітичних даних, зведених таблиць та аналізу статистичної інформації за місяць, квартал, півріччя, рік.

Державні стандарти надання соціальної послуги формують 24 напрямки діяльності, яка надається відповідно до запиту та можливостей громади, зокрема: «догляд вдома, денний догляд, соціальну адаптацію, соціальну інтеграцію, надання притулку, екстрене втручання, консультування, представництво інтересів, посередництво, соціальну профілактику, стаціонарний догляд за особами, які втратили здатність до самообслуговування, соціальну інтеграцію, паліативний догляд, соціальну інтеграцію випускників інтернатних закладів, підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; супровід при працевлаштуванні та на робочому місці; супровід сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальну реабілітацію осіб з інтелектуальними та психічними розладами; соціально-психологічну реабілітацію осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин; тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; натуральну допомогу; догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; переклад жестовою мовою; супровід під час інклюзивного навчання» [48].

Основні засади соціального замовлення у сфері надання соціальних послуг, згідно з Проектом Закону України від 16 жовтня 2009 року № 5236, визначають наступні критерії: «адресність соціальних послуг; використання різних видів ресурсів; гласність, прозорість та відкритість всіх процедур; дотримання стандартів соціальних послуг у наданні соціальних послуг; забезпечення якості надання соціальних послуг. комплексність у підходах до розв'язання соціальних проблем; конкурсність у виборі соціальних проєктів; наявність визначених потреб цільової соціальної групи у певних

соціальних послугах; поєднання бюджетного, позабюджетного та інших видів фінансування; поєднання ініціативи виконавців з їх відповідальністю за виконання умов соціального контракту; пріоритетність соціальних проблем, які вирішуються із застосуванням соціального замовлення; професійність»[46].

Суб'єктами надання соціальних послуг можуть бути як «органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади, так і фізичні та юридичні особи, за умови наявності потреби певних цільових соціальних груп та осіб, що можуть бути задоволені шляхом надання соціальних послуг; наявності бюджетних коштів на задоволення цих потреб; наявності юридичних осіб будь-якої форми власності та організаційно-правової форми та фізичних осіб, які надають чи мають відповідні умови для надання цих послуг відповідно до наявних стандартів соціальних послуг»[46].

Таким чином, підготовка кваліфікованих кадрів є одним із важливих напрямків у роботі з молоддю та здобувачами освіти у ЗВО як майбутніх суб'єктів господарювання, оскільки «правове регулювання соціального замовлення у сфері надання соціальних послуг здійснюється відповідно до Конституції України, законів України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», цього Закону та інших нормативно-правових актів у цій сфері» [46].

З огляду на запропоновану структуру надання СПП, можемо стверджувати, що кадрове та організаційне забезпечення даної політики у кожному регіоні може мати власну структуру з огляду на потреби населення, чисельності сегрегованих верств населення, векторів розвитку громади, методичному забезпеченню та чисельності населення, що є цільовою групою програми.

Заклади ЗСО та ЗВО, структури соціального захисту та охорони здоров'я як елементи надання медичних та СПП, не можуть розглядати свою діяльність відокремлено та формувати вузьку спеціалізацію. Педагогіка, психологія, медицина є лише інструментами науково-доказової бази, яка має на меті актуалізувати

життєвий досвід людини та скерувати її когніції та поведінку у сферу пізнання себе, відновлення творчого потенціалу та зниження впливу когнітивних викривлень на досягнення рівня добробуту. Педагоги та надавачі СПП, згідно зі своїми посадових обов'язків мають не посилювати власну компетентність, а створювати умови для швидкого розвитку компетентностей молоді, здобувачів освіти заради посилення показника соціального добробуту.

3.3.2. Змістовно-особистісний підхід купіювання емоційних розладів молоді з числа внутрішньо переміщених осіб

Навчальні дисципліни, які опановує здобувач, освіти повною мірою відображають психічні процеси та принципи взаємодії між людьми. Пояснення законів фізики, геометрії, біології, хімії, географії як форми соціально-психологічного прояву значною мірою посилює інтерес до знань, актуалізує перцептивні процеси через аналіз та синтез. Такий підхід сприяє використанню вправ на запам'ятовування, виключення, аналіз, пошук спільного, які використовують педагоги не лише з метою оцінки знань, а як психодіагностичний та психотерапевтичний інструмент. Розуміння процесів виключення, суб'єктивності дійсності, впливу стресових чинників на розвиток індивіда та пояснення даних процесів крізь призму родинних відносин значною мірою актуалізує місце школи як джерела особистісного розвитку та просвіти.

Аналіз типів звернень клієнтів за 2017-2024 роки дозволив розпочати роботу над циклом методичних рекомендацій та книг для батьків, дітей та здобувачів освіти, які мають намір працювати у сфер надавачів СПП.

Першою частиною даного циклу була розробка курсу лекцій на тему «Родинні стосунки як фактор побудови відносин зі світом». Курс складається із посібника на чотири розділи, «Щоденник невротика», «Кодекс щасливої родини», трансформаційної психологічної гри «Кола на воді».

У першому розділі курсу лекцій розкриті теми мотиваційних чинників батьківської поведінки, вплив тривожності батьків на взаємодію між членами родини, принципи взаємодії між батьками та дітьми у системі сприйняття ролей.

У другому розділі розкрито роль стресу у формуванні стереотипів поведінки дитини, вплив заміщень та заперечень на особистісний розвиток індивіда, інструменти психосоматичного захисту в процесі дорослішання.

Третій розділ висвітлює принципи виникнення страху у дитини поза межами домівки та зони допустимого комфорту, прояви деструктивних відносин у дорослому віці як ознака соціального страху в дитинстві.

Четвертий розділ описує принципи формування родинних відносин у дитячому віці, місце конфліктів у способах соціальної взаємодії та роль діагностики у роботі фахівців соціальної сфери.

Курс лекцій наповнений великою кількістю посилань на нормативно-правові документи, законодавчі акти, книги та відеоматеріал, який, через активний QR-CODE, читач може відкрити та отримати для себе необхідні дані. Вправи на опрацювання документів мотивують шукати закономірності та тенденції, які посилюють когнітивну пошукову діяльність читача. Асоціативно-діагностична робота націлена на аналіз власного життєвого досвіду та пошуку нових форм взаємодії у родині: бажаних, оптимально доступних, дієвих, ціннісних для читача. Посилання на фільми та аудіозаписи націлені на особистісне зростання індивіда та відновлення внутрішнього ресурсу завдяки іншому мистецькому погляду на проблемні ситуації взаємовідносин у світі та між людьми, в родині загалом. Комплексний підхід дозволив створити видання, яке стає інструментом для розуміння себе та особистісної побудови власного життя та принципів соціальної взаємодії. Для студентів – майбутніх надавачів СПП такий матеріал є прикладом розуміння з якою категорією вони мають працювати та які механізми будуть стимулювати клієнта шукати соціальний захист та звертатися за

допомогою. Нормативно-правова документація дозволяє зробити книгу настільною для надавача СПП та в будь-який момент видрукувати необхідні законодавчі акти, аби могли швидко надавати СПП. Це береже час фахівця на організаційну роботу та дозволяє йому якісно надавати послуги.

Додаток «Щоденник невротика: життя, якого ніхто не бачить» – це формат сповіді особи невротичного типу. Книга містить приклади з життя, аналіз особистого шляху пошуку життєвих істин та описи зі сприйняття героєм власної родини. Таке видання було розроблене аби через приклад життєвого досвіду іншої людини показати власний життєвий шлях читача, довести до абсурду його принципи розуміння власного місця у системі родинних цінностей та стимулювати шукати нові форми взаємодії, долаючи страх.

Додаток-довідник «Кодекс щастя у родині» написаний у формі аналізу основних заповідей, що вміщені у Біблії. Посібник наповнений метафорами та ілюстративним матеріалом, який дозволяє вийти за межі нормативного сприйняття принципів родинної взаємодії та дозволяє актуалізувати ментальну діяльність читача.

Видання є частиною комплексу і лише частково розкривають питання купіювання емоційних розладів молоді. Значною лишається робота з доповнення курсу додатковими елементами-книгами, розробка яких вимагає більших часових витрат.

Дане видання може бути помічним у закладах освіти та центрах молодіжної роботи, в яких чисельність психологів обмежена штатними можливостями чи для самостійного опрацювання особами невротичного типу, які не мають внутрішньої готовності працювати з психологом очно.

Актуальними лишається розробка комплексу для педагогів зі поясненням шкільного курсу через принципи психології. Такий курс має складатися із 12 книг-описів, які стануть заміною видань «Готові домашні завдання», оскільки мають посилити процес розуміння явищ та процесів, а практичні завдання та розв'язання задач стануть доказовим підтвердженням описаних явищ.

Розробка подібного курсу є прикладом змістового наповнення освітньої програми, основою акценту особистості на власному життєвому досвіді, який формує принцип соціальної картини взаємодії. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків посилює особисту відповідальність за якість життя та формує почуття вдячності батькам та рідним за отриманий досвід.

Використання методичного підходу створює додаткове навантаження на педагога та надавача СПП, тоді як використання змістового підходу створює передумови для самостійного розвитку індивіда та пошук його життєвої стратегії удосконалення індикаторів якості життя.

3.3.3. Соціальний захист та забезпечення надавачів СПП

Тривала та систематична робота з населенням з питань відновлення ментального та фізичного добробуту вимагає значні витрати від надавача СПП. Саме тому надавачі СПП у закладах охорони здоров'я, ЗЗСО, ЗВО, УПС ЗН потребують додаткової соціальної підтримки від громади на рівні: безоплатний проїзд у громадському транспорті міського та регіонального сполучення; систематична супервізійна підтримка для ведення складних випадків та особистісного відновлення психоемоційного рівня; забезпечення видатковим та методичним матеріалом робочого місця відповідно до профілю закладу та профілю роботи фахівця (діагностичні матеріали, роздаткові та видаткові матеріали, інструменти для терапевтичної діяльності); щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням на безоплатній основі для надавача СПП та дітей надавача послуг.

Безоплатний проїзд у громадському транспорті міського та регіонального сполучення забезпечує оптимізацію процесу надання СПП та зменшення особистих витрат фахівця для виконання посадових обов'язків. Можливість проводити заходи в зонах рекреації, доступ до місця проведення заходів купіювання емоційних розладів молоді, виїзна робота з рахунку підтримки місцевої громади

надає умови соціального захисту та підтримки фахівця, що мотивує його до активної та плідної професійної діяльності.

Систематична супервізійна підтримка для ведення складних випадків та особистісного відновлення психоемоційного рівня є однією з умов підтримки фахівця в період його активної діяльності, та знижує рівень професійної деформації та емоційного вигорання. Вчасні виявлення виснаження ЦНС фахівця чи наявність ознак депресивних епізодів супервізором можуть бути приводом для надання відпустки чи забезпечення оздоровлення фахівця.

Щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням на безоплатній основі для надавача СПП та дітей надавача послуг є необхідною умовою для відновлення фізичної та професійної діяльності надавача СПП. Оздоровлення дітей фахівця СПП є способом профілактики виникнення вторинної травматизації у членів надавачів СПП. Підтримка дітей та надавачів СПП з боку громади формує довірливі відносини та створює додаткові передумови для зростання наступного покоління надавачів СПП, які будуть обізнані з аспектами соціальної роботи від своїх батьків, а отже будуть формувати нові підходи задля зменшення деструкцій в соціумі та відновлення емоційного добробуту громади.

Забезпечення видатковим та методичним матеріалом робочого місця відповідно до профілю закладу та профілю роботи фахівця (діагностичні матеріали, роздаткові та видаткові матеріали, інструменти для терапевтичної діяльності) створить передумови для розширення інструментарію фахівця, а отже, процес надання СПП може мати індивідуальний характер. З часом, при потребі, між закладами, що працюють у сфері ментального захисту населення можливо створити мережу обміну методичним та роздатковим матеріалом, що дозволить оновити фонд інструментарію на визначений період та розвинути свої професійні навички шляхом додаткового профільного чи неформального навчання.

Список використаних джерел:

1. Чисельність дітей та молоді в Україні. *Інститут молоді*. 2022, 5 вересня. URL: <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini/> (04.04.2024)
2. Населення України. *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»*. 2024, 19 березня. URL: <http://surl.li/adjxp>
3. Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики України*. 2018, 13 лютого. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/> (04.04.2024).
4. Кількість українців та їхня міграція за кордон. *Укрінформ*. 2024, 7 квітня URL: <http://surl.li/lfftv>
5. Наказ Міністерства освіти й науки «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» 22.05.2018 № 509 URL: <http://surl.li/agryv>
6. Горленко В. М., Острова В. Д., Сосновенко Н. В., Ткачук І. І. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / за заг. ред. В.Г.Панка. Київ : УНМЦ практичної психології та соціальної роботи, 2018. 106 с.
7. Москальова А. С., Москальов М. В. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі: Навч. посіб. 360 с.
8. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). Київ : «Освіта України», 2010. 230 с.
9. Кириленко В. Г., Крюкова О. В., Кучеровська Н. О., Палій В. С. Психологічна практика в закладах освіти: організація та проведення (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти): навчально-методичний посібник. Київ: 2017. 92 с.
10. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.
11. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
12. Гаркавенко З. О. Методичні рекомендації керівнику навчального закладу щодо діяльності психологічної служби [Електронний ресурс] / З. О. Гаркавенко. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 79 с.

13. Алексеева Ю.А., Артемчук О. Г., Шишова О. М. Психодіагностика дітей та підлітків (Для психодіагностичної практики студентів) Навчально – методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 108 с. URL: <http://surl.li/haxfzt>
14. Дєдов О. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 194 с. URL: <http://surl.li/bdhm>
15. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловійова Л. І., Хартман О. Ю. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : методичні рекомендації Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 36 с.
16. Бабчук О. Г. Конспект лекцій до дисципліни «Діагностика психічного розвитку дітей з практикумом» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 053 Психологія. Одеса, 2021. 83 с.
17. Чеботарьова О. В., Гладченко І. В., Ярмола Н. А. Методичні рекомендації. Основи діагностичної діяльності корекційного педагога в роботі з дітьми з комплексними порушеннями розвитку: метод. рек. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 46 с.
18. Панок В. Г., Гаркавенко З. О., Карагодіна О. Г., Шапошнікова А. С. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. [2-е вид., стереотип.]. Київ : УНМЦ практичної психології й соціальної роботи, 2017. 76 с.
19. Бондаренко Н.О. Соціальна діагностика: підручник для студентів напряму «Соціальна робота». Київ. 2021. 240 с.
20. Чайковський М. Є., Добровіцька О. О.. Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в інклюзивному освітньому просторі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Університет «Україна», 2018. 271 с.
21. Чубук Р. В. Соціально-педагогічна робота зі студентською молоддю : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. 300 с.
22. Соціальний паспорт дитини. URL: <http://surl.li/sjeao>
23. Порядок здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Безоплатна правнича допомога*. 2024, 23 січня. URL: <http://surl.li/sjesu>
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 № 587. URL: <http://surl.li/sjefm>
25. Шкарлатюк К. І. Патопсихологія : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 155 с.

26. Мартинюк І. А. Патопсихологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 208 с.
27. Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 124 с.
28. Князев В. М., Рубель Н. Г. Альбом для нейропсихологічного обстеження дітей та підлітків, 2019. 246 с.
29. Свааб Д. Ми – це наш мозок (Переклад з німецької О. Коцюби), 2018. 512 с.
30. Бернетт Д. Наш дивакуватий мозок: розповідь невролога про те, що відбувається у нас в голові, 2020. 384 с.
31. Neuropsychological rehabilitation. The International Handbook. Edited by Barbara A. Wilson, Jill Winegardner, Caroline M. van Heugten and Tamara Ownsworth, 2018. 575 p.
32. Zillmer Eric A., Spiers Mary V., Culbertson William C. Principles of neuropsychology, 2008. 574 p.
33. Князев В. М. Нейропсихологическая диагностика: практическое пособие по проведению обследования детей дошкольного и младшего школьного возраста, 2022. 256 с.
34. Сакс О. Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом, 2018. 288 с.
35. Ткач Б. Нейропсихологічна терапія посттравматичного стресового розладу. *Особистість, суспільство, війна: Тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму*, 2022. С. 113 - 116
36. Дегтяренко Т. В. Ковиліна В. Г. Психофізіологія раннього онтогенезу, 2011. 354 с.
37. Мілютіна К., Князев В. Особливості толерантності до невизначеності в дітей із синдромом дефіциту уважності та гіперактивності (СДУГ). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. Вип. 2, 2020. С. 61-65.
38. Михальська Ю. А., Михальська С. А. Нейропсихологічний підхід до порушень мовлення внаслідок локальних уражень мозку. *Проблеми сучасної психології*, 2012. 15. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-15.%25p>
39. Протокол з діагностики та терапії ПТСР Національного інституту клінічної майстерності Великої Британії (NICE) URL: https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/nice_2.pdf
40. НАКАЗ МОЗ України від 23 лютого 2016 року N 121 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі

стандартизації медичної допомоги при посттравматичному стресовому розладі». *Ліга 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ25625>

41. Протоколи. *Це ок*. URL: <https://tseok.com.ua/specialist/protocols>

42. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://guidelines.moz.gov.ua/documents>

43. Наказ МОЗ від 30.09.2022 № 1782 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2002 року № 385»

44. Наказ МОЗ України від 30.09.2022 № 1782 «Про внесення змін до Переліку посад професіоналів з вищою немедичною освітою» Сайт Верховної Ради України. URL: <http://surl.li/ppulp>

45. Пальчевський С.С. Педагогіка: Навч. Посіб. 3-тє вид. К.: Каравела, 2019. 496 с.

46. Проект Закону України від 16.10.2009 № 5236України про соціальне замовлення у сфері надання соціальних послуг». *Ліга 360*. 2009. URL: <http://surl.li/rwgli>

47. Політологія : навч. посібник / укл. Карасевич А.О., Левківський К.М. Умань : ПП Жовтий, 2011. С 24-25.

48. Закон України від 01 січня 2024 року № 2961-IV «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Верховна Рада України. 2024. URL: <http://surl.li/apzdt>

ГЛАВА 4.

Екологічні виклики та сталий розвиток

РОЗДІЛ 4.1.

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ У СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Корнелюк О. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Сталий розвиток став одним з пріоритетних завдань глобального суспільства, оскільки він спрямований на забезпечення економічного зростання, соціального добробуту та охорони довкілля. У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, підсумком якого стало прийняття 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань. Проте процес забезпечення реалізації глобальних цілей сталого розвитку стикається з багатьма екологічними викликами, які вимагають комплексних та узгоджених рішень.

Екологічні виклики охоплюють великий обсяг проблем, що впливають на природне середовище та життя людей. До таких викликів належать зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення повітря, води та ґрунтів, деградація земель, дефіцит прісної води та виснаження природних ресурсів. Вони мають як локальні, так і глобальні масштаби, здійснюючи негативний вплив, який відчувається у всіх регіонах світу. Глобальні екологічні проблеми становлять серйозну загрозу для планети та людства, вони є

складними та взаємопов'язаними, вимагаючи комплексних підходів до їх вирішення.

Зміна клімату є однією з найбільш гострих глобальних проблем. Вона викликана підвищенням концентрації парникових газів в атмосфері, таких як вуглекислий газ, метан та оксиди азоту, що призводять до глобального потепління. Цей процес спричиняє танення льодовиків, підвищення рівня світового океану та зміни кліматичних зон, що має катастрофічні наслідки для екосистем, економіки та людського здоров'я. Зміна клімату призводить до частіших і більш інтенсивних погодних явищ, таких як урагани, посухи, повені та теплові хвилі, що завдають значних збитків життю людей та інфраструктурі. Внаслідок спалювання викопного палива, вирубки лісів та сільськогосподарської діяльності викиди парникових газів постійно зростають, що призводить до глобального потепління. За даними IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change), глобальна температура зросла на $1,1^{\circ}\text{C}$ з доіндустріального періоду. Танення льодовиків призводить до підвищення рівня моря, що загрожує прибережним районам і островам, деякі острівні держави стикаються з реальною загрозою зникнення під водою. Крижаний щит Антарктиди втрачає приблизно 252 гігатонни льоду щорічно, що сприяє підвищенню рівня світового океану [25].

Забруднення повітря є значною екологічною проблемою, яка негативно впливає на здоров'я людей і стан довкілля. Основними джерелами забруднення є викиди від транспорту, промисловості, спалювання викопного палива та сільськогосподарська діяльність. Забруднене повітря містить шкідливі речовини, такі як діоксид азоту, сірчистий ангідрид, важкі метали. Ці речовини можуть викликати респіраторні та серцево-судинні захворювання та інші проблеми зі здоров'ям, тим самим погіршуючи якість життя. Металургійні комбінати та хімічні заводи є основними джерелами забруднення діоксидом сірки (SO_2), оксидом азоту (NO_x). Спалювання викопного палива (вугілля, нафта, природний газ) на ТЕС виділяє в атмосферу

велику кількість CO₂, який сприяє парниковому ефекту та глобальному потеплінню. Забруднення повітря також впливає на рослинність, знижує врожайність, спричиняє кислотні дощі, які змінюють якість ґрунтів та водних ресурсів. На транспортний сектор припадає близько 14% глобальних викидів парникових газів. Використання викопного палива в транспорті є основним джерелом забруднення повітря у містах. За даними ВООЗ, близько 90% міських жителів дихають забрудненим повітрям, що перевищує допустимі норми [2].

Забруднення водних ресурсів. Основними джерелами забруднення водних ресурсів є відходи промислових підприємств, сільськогосподарські стоки, побутові стічні води та розливи нафти. Витоки нафти під час видобутку, транспортування або зберігання призводять до забруднення морських і прибережних екосистем. Відомий випадок – аварія танкера «Еххон Valdez» у 1989 році, коли розлилося приблизно 260 тисяч барелів нафти біля узбережжя Аляски. Забруднена вода може містити токсичні речовини, важкі метали та інші речовини. Надмірне використання азотних та фосфорних добрив спричиняє евтрофікацію водних об'єктів. Це явище спостерігається в багатьох водоймах світу, включаючи Великі озера в Північній Америці. Це призводить до зниження якості води, загибелі водних організмів, деградації екосистем та порушення водопостачання для побутових потреб і сільського господарства. Вода, забруднена патогенами, є причиною багатьох інфекційних захворювань. Викиди неочищених стоків у річки, озера та моря призводять до їх забруднення важкими металами, хімічними речовинами та органічними забруднювачами. Використання пестицидів та добрив у сільському господарстві призводить до забруднення ґрунтових і поверхневих вод.

Забруднення ґрунтів. Неналежна утилізація промислових та побутових відходів, а також використання пестицидів і добрив у сільському господарстві спричиняє забруднення ґрунтів важкими

металами та токсичними речовинами. Використання хімічних пестицидів для боротьби зі шкідниками призводить до забруднення ґрунту та води, а також негативно впливає на біорізноманіття; інтенсивне використання інсектицидів призводить до загибелі корисних комах. Інтенсивне землеробство та вирубка лісів призводять до ерозії ґрунтів, що зменшує їх родючість та сприяє опустелюванню. Практика монокультурного землеробства, тобто вирощування однієї культури на великій площі з року в рік (наприклад, вирощування кукурудзи або сої в США на великих площах без чергування культур) призводить до виснаження ґрунтів і робить їх вразливими до ерозії та зниження родючості [9; 10].

Втрата біорізноманіття характеризується стрімким скороченням чисельності видів рослин і тварин, багато з яких опиняються на межі зникнення. Основними причинами цього є знищення природних середовищ існування через розширення сільськогосподарських угідь, вирубку лісів, урбанізацію та забруднення навколишнього середовища. Втрата біорізноманіття має глибокі екологічні наслідки, оскільки кожен вид виконує свою роль у підтриманні екосистеми, забезпечуючи її стабільність і функціонування. Втрата видів може порушити харчові ланцюги, знизити продуктивність екосистем і зменшити їхню здатність до саморегуляції, що робить їх більш вразливими до змін та катастроф. Незаконне полювання на тварин та рибальство, дефорестація для потреб сільського господарства, видобутку корисних копалин та урбанізації призводить до втрати місць проживання та загрожують знищенням видів, які вже перебувають під загрозою зникнення .

Відходи та управління ними. Пластикові відходи, які важко розкладаються, забруднюють океани та сушу, завдаючи шкоди дикій природі і людському здоров'ю. Зростання кількості електронних відходів, таких як старі комп'ютери та мобільні телефони, призводить до накопичення токсичних матеріалів на сміттєзвалищах. Загальновідома так звана Велика тихоокеанська сміттєва пляма, ця

гігантська ділянка скупчення пластику в Тихому океані має площу близько 1,6 мільйона квадратних кілометрів. Балтійське море потерпає від евтрофікації через скиди шкідливих речовин із сільськогосподарських угідь, що призводить до масового зростання водоростей, «цвітіння» води та загибелі риби від цього. Близько 80 % відходів, що потрапляють до Середземного моря, є пластиком, що становить загрозу для морської фауни [4].

Екологічні проблеми часто мають регіональний або національний характер, залежно від географічних, економічних та соціальних умов.

Наприклад, для великих міст Китаю характерні смоги через високий рівень забруднення повітря від транспорту, промислових підприємств та спалювання вугілля. Це спричиняє підвищення захворюваності на рак легень та інші респіраторні захворювання. В Пекіні рівень PM2.5 (дрібних твердих частинок) іноді перевищує 500 мкг/м³, що значно перевищує рекомендовані ВООЗ межі в 25 мкг/м³. Китай є найбільшим споживачем вугілля у світі, що робить його одним з головних джерел викидів CO₂. Річка Янцзи вважається однією з найбільш забруднених річок у світі через скиди промислових відходів, стічних вод та пестицидів. Забруднення річки призводить до зменшення біорізноманіття та проблем із забезпеченням питної води. Річка Пасиг у Філіппінах, що протікає через Манілу, настільки забруднена, що її води непридатні для використання. Індія стикається з серйозною проблемою забруднення пластиком. Велика кількість пластикових відходів у річках негативно впливає на водні екосистеми та здоров'я населення. Делі є одним з найзабрудненіших міст у світі через викиди транспорту, промислових підприємств та спалювання сміття. У Нью-Делі рівень забруднення повітря часто перевищує норму у кілька разів, що призводить до серйозних проблем зі здоров'ям у мешканців міста.

В Бразилії масова вирубка тропічних лісів для сільського господарства, зокрема для вирощування сої та розведення великої рогатої худоби, призводить до втрати біорізноманіття та збільшення

викидів CO₂. З 1970 року було вирубано близько 20 % площі Амазонського лісу, що становить приблизно 780 тис.км². Вирубка тропічних лісів на островах Суматра та Борнео призвела до значного скорочення площі лісів та загрози вимирання для багатьох видів тварин. Другий за розміром тропічний ліс у світі, Конголезький ліс, зникає зі швидкістю 0,6 % щороку через незаконну вирубку та сільськогосподарську експансію. Все це також впливає на глобальні кліматичні зміни. Забруднення від незаконного видобутку золота в басейні Амазонки, що супроводжується використанням ртуті, а також сільськогосподарські стоки, забруднюють водні ресурси і шкодять місцевим екосистемам [5; 8].

В Каліфорнії, США, однією з проблем є часті засухи, що впливають на сільське господарство та забезпечення питною водою. Засухи спричиняють зменшення водних ресурсів у річках та водосховищах. Пожежі, які стали більш частими та інтенсивними через зміну клімату, завдають великої шкоди природі та людським поселенням. У Лос-Анджелесі через велику кількість автомобілів та промислових підприємств рівень забруднення повітря є одним із найвищих у країні. Використання пестицидів та добрив у сільському господарстві призводить до забруднення ґрунтів та стоків у річку Міссісіпі, що спричиняє евтрофікацію та утворення мертвих зон у Мексиканській затоці.

Зона Сахель в Африці, що простягається через декілька країн, включаючи Малі, Нігер та Чад, стикається з проблемою опустелювання через надмірне випасання худоби, вирубку дерев та зміни клімату. Це призводить до зменшення родючості ґрунтів та погіршення умов життя місцевого населення. Браконьєрство є однією з основних причин зменшення біорізноманіття. В Центральній Африці незаконне полювання на слонів та носорогів заради слонової кістки та рогів спричиняє критичне зменшення популяцій цих видів.

В Україні також існує значна кількість екологічних викликів і проблем: забруднення повітря, особливо у великих містах та

індустріальних центрах; забруднення водних ресурсів через викиди неочищених промислових стоків, аграрну діяльність із використанням пестицидів та добрив, а також через неефективне управління побутовими відходами. Забруднення ґрунтів важкими металами та іншими токсичними речовинами, особливо в промислових зонах, загрожує сталому сільському господарству [1].

Однією з найбільших екологічних загроз є вирубка лісів. Незаконна вирубка лісів у Карпатському регіоні призводить до зникнення місць проживання багатьох видів флори та фауни, ерозії ґрунтів та збільшення ризику повеней. У степових регіонах України проблемою є деградація земель через надмірний випас худоби та використання землі для сільськогосподарських потреб без належних заходів з відновлення родючості ґрунтів. Це сприяє опустелюванню та втраті продуктивних земель.

Війна має глибокий і руйнівний вплив на екологію, і масові ракетні обстріли, які Росія здійснює по українських містах, територіях та об'єктах інфраструктури, значно погіршують екологічну ситуацію. У зонах бойових дій на сході та півдні, екологічна ситуація ще більше ускладнюється.

Ракетні обстріли призводять до значних викидів шкідливих речовин у повітря. Пожежі на об'єктах інфраструктури, промислових підприємствах, нафтобазах та електростанціях виділяють у повітря велику кількість токсичних газів і частинок, таких як діоксини, важкі метали та продукти горіння. Це спричиняє довготривале забруднення атмосферного повітря і навколишнього середовища. Руйнування промислових об'єктів і інфраструктури спричиняє витіки нафтопродуктів, хімічних речовин і важких металів, які потрапляють у ґрунти та водні ресурси. Це може призвести до тривалого забруднення, яке ускладнює доступ до чистої води і спричиняє деградацію земель. Забруднені ґрунти стають непридатними для сільськогосподарського використання, що негативно впливає на

продовольчу безпеку. У зонах активних бойових дій та на окупованих територіях фіксуються значні пошкодження екосистем [6].

Військові дії призводять до знищення природних середовищ проживання, вбивства та переміщення диких тварин. Вибухи, пожежі і забруднення негативно впливають на флору та фауну, призводячи до втрати біорізноманіття. Військові дії в природоохоронних зонах та на територіях, що мають важливе значення для збереження біорізноманіття, мають особливо руйнівний вплив. Руйнування лісових масивів та рослинності в результаті бойових дій призводить до ерозії ґрунтів. Це, у свою чергу, знижує родючість земель та сприяє опустелюванню. Втрата рослинного покриву також впливає на місцевий клімат та водний баланс. Військові дії сприяють викидам парникових газів в атмосферу через пожежі, вибухи і руйнування інфраструктури. Це погіршує проблему зміни клімату. Частіші екстремальні погодні явища, такі як сильні зливи, посухи та шторми, стають більш імовірними, що ускладнює відновлення після військових дій. Зміна клімату впливає на сільське господарство, лісові екосистеми та водні ресурси, загрожуючи продовольчій безпеці та економічній стабільності України [14].

Війна та військові дії мають прямий і негативний вплив на сталий розвиток. Вони руйнують основні елементи сталого розвитку, такі як економічну та екологічну стійкість, соціальну стабільність. Війна призводить до значних людських втрат, травм, психічних розладів та загального погіршення якості життя. Руйнування медичної інфраструктури ускладнює доступ до медичної допомоги. Війна знищує економічну інфраструктуру, знижує виробництво, підриває економічний розвиток і створює умови для економічної нестабільності. Відновлення після війни вимагає величезних фінансових ресурсів, що могло би бути спрямоване на інші аспекти сталого розвитку. Руйнування природних екосистем та забруднення довкілля мають тривалі наслідки, які важко усунути. Військові дії

поглиблюють екологічні проблеми і ускладнюють досягнення екологічних цілей сталого розвитку [13; 20].

Війна та її наслідки серйозно підривають досягнення цілей сталого розвитку, затверджених ООН. Це стосується здоров'я та благополуччя населення (ЦСР 3), забезпечення доступу до чистої води (ЦСР 6), сталого розвитку міст і громад (ЦСР 11), дій щодо зміни клімату (ЦСР 13), збереження морських екосистем (ЦСР 14) та збереження екосистем суші (ЦСР 15).

Для подолання екологічних наслідків війни та забезпечення сталого розвитку необхідні значні зусилля на національному та міжнародному рівнях. Потрібні інвестиції у відновлення інфраструктури, охорону довкілля та підтримку постраждалого населення. Це включає очищення забруднених територій, відновлення природних середовищ, розробку та впровадження екологічно безпечних технологій, а також підвищення обізнаності та освіти населення щодо екологічних проблем та сталого розвитку.

Таблиця 4.1 відображає взаємозв'язок між основними екологічними викликами, їх вплив на сталий розвиток та шляхи їх вирішення, а також вказує, яких саме глобальних цілей сталого розвитку (ЦСР) вони стосуються.

Сучасні екологічні виклики потребують негайних та ефективних рішень. Перехід на відновлювані джерела енергії, використання сонячної та вітрової енергії дозволяє зменшити залежність від викопного палива і скоротити викиди парникових газів. Використання гідроенергії та геотермальної енергії сприяє зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Важливим кроком є розвиток енергоефективних технологій. Їх впровадження у будівництві, транспорті та промисловості дозволяє значно скоротити споживання енергії та зменшити викиди.

Таблиця 4.1.

**Взаємозв'язки між екологічними викликами
та сталим розвитком**

<i>Екологічний виклик</i>	<i>Вплив на сталий розвиток</i>	<i>Шляхи вирішення</i>
Зміна клімату	Глобальне потепління загрожує екосистемам, продовольчій безпеці та здоров'ю населення (ЦСР 2, 3, 13). Підвищення рівня моря може призвести до затоплення прибережних територій і населених пунктів (ЦСР 11, 14).	Перехід на відновлювані джерела енергії (сонячна, вітрова). Підвищення енергоефективності будівель та транспорту.
Забруднення повітря	Негативний вплив на якість життя, особливо в містах, ризик респіраторних та серцево-судинних захворювань (ЦСР 3, 11).	Зниження викидів промислових підприємств, перехід на електромобілі та розвиток громадського транспорту.
Забруднення водних ресурсів	Зменшення доступності чистої питної води (ЦСР 6), загибель водних екосистем та зниження біорізноманіття (ЦСР 14, 15).	Очищення промислових і побутових стоків перед викидом у водні об'єкти; використання безпечних для довкілля сільськогосподарських практик.
Забруднення ґрунтів	Зниження родючості ґрунтів та врожайності сільськогосподарських культур (ЦСР 2, 15); накопичення токсичних речовин у продуктах харчування (ЦСР 3).	Утилізація відходів і використання безпечних хімікатів у сільському господарстві, впровадження органічного землеробства.
Втрата біорізноманіття	Зникнення окремих видів рослин і тварин впливає на стійкість екосистем, відбувається порушення екологічної рівноваги (ЦСР 14, 15).	Захист природних середовищ та створення заповідників; боротьба з браконьєрством та незаконним полюванням.
Відходи та управління ними	Накопичення відходів забруднює довкілля (ЦСР 3, 11, 12); забруднення пластиком та іншими небезпечними відходами шкодить морським і наземним екосистемам (ЦСР 14, 15).	Впровадження системи роздільного збору і переробки відходів, заборона на використання одноразового пластику тощо.

*Авторська розробка

Розвиток смарт-мереж та інтелектуальних систем управління енергоспоживанням допомагає оптимізувати використання енергії. Стимулювання переробки відходів і повторного використання матеріалів дозволяє зменшити кількість відходів і зберегти природні ресурси. Введення заборон на використання одноразових пластикових виробів та стимулювання використання біорозкладних матеріалів допомагає зменшити пластикове забруднення. Впровадження систем роздільного збору та переробки відходів сприяє зменшенню кількості сміття на сміттєзвалищах. Розробка продуктів з урахуванням їх подальшого перероблення або безпечної утилізації сприяє зменшенню екологічного сліду.

Охорона та відновлення природних екосистем є необхідною умовою для сталого розвитку. Реалізація програм з охорони та відновлення лісів дозволяє зберегти біорізноманіття та зменшити викиди парникових газів, захист морських екосистем від забруднення та надмірного вилову риби сприяє збереженню біорізноманіття океанів. Використання органічних методів ведення сільського господарства зменшує забруднення ґрунтів і водних ресурсів пестицидами та добривами. Впровадження агролісомеліоративних практик допомагає зменшити ерозію ґрунтів і покращити їх родючість.

Політичні та економічні інструменти також є важливими для подолання екологічних викликів. Посилення екологічного законодавства та контроль за його дотриманням допомагають зменшити забруднення та зберегти природні ресурси. Надання фінансових стимулів для бізнесу та громадян, які впроваджують сталі практики, сприяє поширенню екологічно чистих методів і технологій.

Таким чином, для подолання екологічних викликів і проблем, з якими стикається сучасний світ, необхідно впроваджувати комплексні заходи, які охоплюють різні сфери діяльності людини. У цьому контексті важливими є переходи на відновлювані джерела енергії, розвиток енергоефективних технологій, циркулярна

економіка, охорона природних екосистем, стійке сільське господарство, зменшення відходів, а також політичні та економічні інструменти. Тільки за умов співпраці урядів, бізнесу, громадськості та наукової спільноти можна досягти сталого розвитку і забезпечити збереження планети для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Хомюк Н. Л., Войчук М. В., Савчук А. Ю., Коломечюк В. В., Цимбалюк С. М.. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. 514 с.
2. Довгаль О. В., Паламарчук В. Ю. Екологічна проблема як глобальна міжнародна небезпека. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2020. 241-245. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/8024/1/7674p.pdf>
3. Дреггер Х. Несталий розвиток у дії. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2022/unsustainability-in-action>
4. Корнелюк О., Левицький С. Економіка замкненого циклу та стратегії управління відходами. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Економіка». 2023. № 14(28). С. 679-691. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-679-691](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-679-691)
5. Корнелюк О.А. Напрямки впровадження циркулярної економіки в деревообробній промисловості в контексті сталого розвитку. *Бізнес-навігатор* : науково-виробничий журнал. 2024. Випуск 1 (74). С. 191-197. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-32>
6. Маджд С. М. Екологічні виклики сталому розвитку суспільства в умовах військових дій. *Актуальні проблеми, шляхи та перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фіто меліорації* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 21 вересня 2023 р. Біла Церква: 2023. С. 72-74
7. Берзіна С.В. та ін. На шляху зеленої модернізації економіки: модель сталого споживання та виробництва : дов. К.: Іститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 138 с.

8. Не тільки Амазонка: світ стрімко втрачає тропічні ліси. Дзеркало тижня. 2022. 14 вересня. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/ne-tilki-amazonka-svit-strimko-vtrachaje-tropichni-lisi.html>
9. Овчарук О. В., Ткач О. В. Актуальність екологічних проблем у контексті сталого розвитку. Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [Херсон, 11-12 червня 2020 року]. Херсон: 2020. 293 с.
10. Омаров А. Проблеми забезпечення екологічної безпеки: теоретичні засади. *Наукові перспективи*. 2022. 2 (20). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2\(20\)-162-169](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2(20)-162-169)
11. Павліха Н. В., Яков'юк В. А., Цимбалюк І. О. Управління транскордонними водними ресурсами на засадах сталого розвитку [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 369 с. ISBN 978-966-940-520-3
12. Павліха Н. В., Корнелюк О. А. Циркулярна модель як інноваційна система відновлення конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад в Україні у воєнний і повоєнний періоди. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Сер. Економічні науки. 2023. Вип. 3(103). С. 179-193. DOI : <http://doi.org/10.31713/ve3202317>
13. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 208 с. ISBN 978-966-940-426-8
14. Пацева І. Г., Алпатова О. М., Демчук Л. І., Кірейцева Г. В., Левицький В. Г.. Сучасний стан навколишнього природного середовища в умовах впливу війни. *Екологічні науки*. 2022. № 4. С. 19-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekolnauk_2022_4_5.
15. Погоріла Л. М. Ключові фактори і принципи соціально відповідального споживання. *Бізнес Інформ*. 2015. № 2. С. 30-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_2_5.
16. Романішин О. Відновлення України під час та після війни: як Україна використовує зелену та цифрову трансформацію для відбудови. 1 травня 2024. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_romanishyn/611187_vidnovlennya_ukraini_pid_chas_pi_slya.html
17. Сталий розвиток: як змінила війна в Україні підходи та вектори? 2 Березня 2023. URL: <https://ukraine-oss.com/stalyj-rozvytok-yak-zminyala-vijna-v-ukrayini-pidhody-ta-vektory/>

18. Цимбалюк І. О. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку [Текст] : навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 244 с. ISBN 978-966-940-521-0 (14,18 д.а.) URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23341>
19. Цимбалюк І. О., Войчук М. В., Гримак А. В., Кравців І. К. Земельне оподаткування як інструмент забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2021. Вип. 23. № 98. С. 45–51. (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9807>
20. Цимбалюк І., Павліха Н., Цимбалюк С. Сталий розвиток спортивно-оздоровчої сфери регіону заради миру та безпеки [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 252 с. ISBN 978-966-940-425-1
21. Цілі сталого розвитку та Україна. Координація імплементації Цілей сталого розвитку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>
22. Чалюк Ю. Суспільство 5.0 у японській концепції Кейданрен. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2023. 1 (99). 65-74. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.11>
23. Черниш В. Сталий розвиток України: вибір між «пушкою» і «маслом». 22.03.2024. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/975137.html>
24. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>
25. AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023. URL: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>
26. Pavlikha N., Korneliuk O. World experience of circular economy implementation and prospects for Ukraine. Economic, social and legal aspects of enterprise management. Context of the political and economic crisis / scientific editors Monika Dobska, Ryszard Kamiński. Poznań, 2022. P. 155–168. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22295>

РОЗДІЛ 4.2. СТАЛЕ СПОЖИВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО БАЛАНСУ

Корнелюк О. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Сталий розвиток та стале споживання є концепціями, спрямованими на збереження ресурсів і захист навколишнього середовища. Визначення сталого споживання базується на ідеї, що споживання повинно задовольняти потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Це означає, що споживання має бути екологічно безпечним, економічно вигідним і соціально справедливим.

Рис. 4.1. Принципи сталого споживання*

*Систематизовано автором на основі [7; 15].

Один із основних принципів сталого споживання полягає в ефективному використанні природних ресурсів завдяки мінімізації використання невідновлюваних ресурсів, збереження води та енергії, зменшення кількості відходів та максимальному використанню відновлюваних ресурсів. Важливим напрямком сталого споживання є зменшення відходів і перехід до моделі циркулярної економіки, де матеріали та ресурси використовуються повторно. Це означає збільшення тривалості використання продуктів, переробку відходів, зменшення використання одноразових товарів та впровадження екологічно чистих технологій виробництва [12].

Споживачі, виробники та уряди повинні нести відповідальність за свій вплив на навколишнє середовище. Напрямами реалізації принципу екологічної відповідальності є вибір продуктів, вироблених з мінімальним негативним впливом на екосистеми, підтримка компаній, які дотримуються екологічних стандартів, впровадження стратегій, що сприяють сталому розвитку. Інституції та уряди повинні підтримувати перехід сталого споживання шляхом розробки регуляторних механізмів, що сприяють екологічно чистим практикам. Це може включати субсидії для зелених технологій, стимулювання екологічно відповідального бізнесу, впровадження систем розширеної відповідальності виробників та створення умов для розвитку зеленої економіки [18; 19]. Стале споживання також передбачає забезпечення соціальної справедливості, що ґрунтується на підтримці справедливих умов праці, забезпеченні доступу до основних ресурсів для всіх верств населення та врахуванні впливу виробництва та споживання на місцеві громади. Підвищення обізнаності населення щодо важливості сталого споживання та навчання екологічно відповідальній поведінці здійснюються шляхом інформування громадськості про наслідки їхнього споживання, просування екологічно чистих продуктів та навчання методам зменшення власного екологічного сліду.

Впровадження нових технологій та інновацій, що сприяють зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище, є важливим елементом сталого споживання. Такі технології необхідно застосовувати для розвитку відновлюваних джерел енергії, екологічно чистих виробничих процесів та виробництва і використання нових матеріалів, що можуть бути легко перероблені або розкладені [7; 15].

Сталий розвиток та стале споживання вимагають системного підходу та співпраці між урядами, бізнесом, громадськими організаціями та споживачами. Впровадження принципів сталого споживання в усі сфери життя, від виробництва і споживання енергії до харчування та транспорту, є необхідною умовою для забезпечення екологічної та економічної стійкості (рис. 4.2).

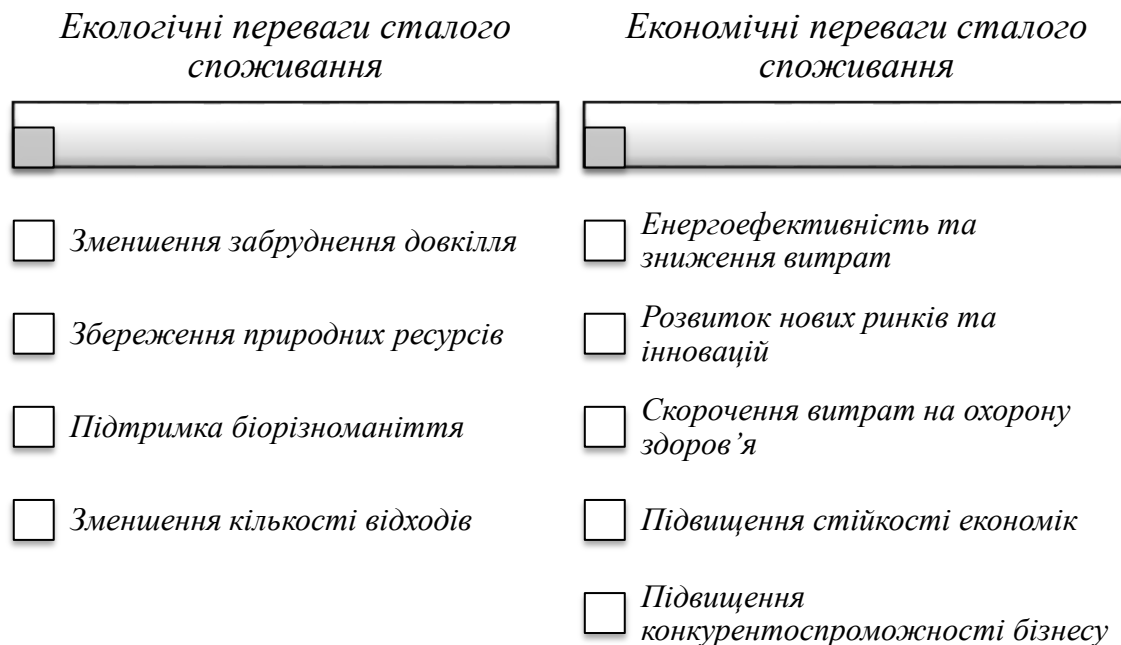

Рис. 4.2. Переваги сталого споживання для екології та економіки

Екологічні переваги сталого споживання. Стале споживання сприяє зниженню викидів шкідливих речовин в атмосферу, воду та ґрунт. Впровадження екологічно чистих технологій у виробництві та використання продуктів з меншим вмістом токсичних речовин

знижують рівень забруднення. Наприклад, перехід на електротранспорт та розвиток громадського транспорту допомагають зменшити викиди парникових газів та інших забруднювачів. Однією з головних переваг сталого споживання є ефективне використання ресурсів та зменшення їх виснаження. Використання відновлюваних джерел енергії зменшує залежність від викопного палива. Рециркуляція та повторне використання матеріалів знижують потребу в видобутку нових ресурсів. Стале споживання сприяє збереженню природних екосистем і видової різноманітності. Вибір органічних продуктів, вирощених без використання пестицидів та хімічних добрив, допомагає зберегти якість ґрунтів і екосистем. Зменшення вирубки лісів і підтримка екологічно чистих практик ведення сільського господарства сприяє збереженню природних середовищ існування для багатьох видів. Стале споживання передбачає зменшення виробництва та споживання одноразових товарів, що сприяє зменшенню кількості відходів, які потрапляють на звалища або забруднюють океани. Переробка та повторне використання матеріалів допомагають зменшити навантаження на сміттєзвалища та знизити негативний вплив на довкілля.

Економічні переваги сталого споживання. Використання енергоефективних технологій та впровадження заходів з енергозбереження допомагають знизити витрати на енергію як для споживачів, так і для підприємств. Так, впровадження системи енергоефективного освітлення або утеплення будівель зменшує витрати на опалення та електроенергію. Стале споживання стимулює розвиток нових ринків та інноваційних рішень у різних галузях. Виробництво екологічно чистих продуктів, розвиток відновлюваних джерел енергії та впровадження циркулярної економіки створюють нові робочі місця та можливості для бізнесу. Зокрема, розвиток індустрії відновлюваної енергетики сприяє створенню нових робочих місць у сфері виробництва та обслуговування сонячних панелей та вітрових турбін. Зниження рівня забруднення повітря, води та ґрунтів

позитивно впливає на умови проживання і життєдіяльності населення, що, в свою чергу, знижує витрати на охорону здоров'я. Менше забруднення означає меншу кількість випадків захворювань, пов'язаних з екологічними факторами, таких як респіраторні хвороби, алергії та інші. Використання відновлюваних ресурсів та зменшення залежності від викопного палива знижують ризики, пов'язані з нестабільністю цін на енергоресурси та їх обмеженістю. Впровадження сталих практик допомагає уникнути економічних втрат від екологічних катастроф та зниження продуктивності земель. Компанії, що впроваджують принципи сталого споживання, стають більш конкурентоспроможними на ринку. Споживачі все більше віддають перевагу екологічно чистим продуктам та послугам, що сприяє зростанню попиту на такі товари. Виробники, які відповідають екологічним стандартам, отримують перевагу перед конкурентами та можуть залучати додаткові інвестиції.

Багато країн вже успішно впроваджують стратегії сталого споживання, що слугують прикладами для інших держав.

Швеція є одним із лідерів у впровадженні сталого споживання, вона активно розвиває відновлювані джерела енергії, такі як вітрова та сонячна енергія; запроваджує програми, що стимулюють використання електромобілів, надаючи субсидії та створюючи інфраструктуру для зарядних станцій. У Швеції діє ефективна система переробки відходів, де більше половини всіх відходів переробляється або використовується для виробництва енергії. Німеччина відома своєю політикою «Energiewende», спрямованою на перехід до відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності. Одним із прикладів є місто Фрайбург, яке часто називають «зеленим містом». У Фрайбурзі використовуються сонячні панелі на будівлях, обладнані велосипедні доріжки та добре розвинена система громадського транспорту; підтримується енергоефективне будівництво та використання місцевих матеріалів.

Данія є лідером у використанні вітрової енергії, приблизно 50 % всієї електроенергії в країні виробляється за допомогою вітрових турбін. Данія активно розвиває концепцію «зелених» міст. Наприклад, Копенгаген має мету стати вуглецево-нейтральним до 2025 року, впроваджуючи енергоефективні рішення у будівництві, розвиваючи громадський транспорт і стимулюючи використання велосипедів. Нідерланди відомі своєю ефективною політикою в області управління водними ресурсами та розвитку сталої мобільності. Місто Амстердам створює умови для використання велосипедів, маючи розгалужену мережу велосипедних доріжок та паркувальних місць. Нідерланди розвивають інноваційні рішення для управління водними ресурсами, зокрема використання плавучих ферм та будинків для захисту від підвищення рівня моря [26].

Канада впроваджує принципи сталого споживання через підтримку відновлюваних джерел енергії та збереження природних екосистем, впроваджує системи переробки відходів та підтримує розвиток зелених технологій у промисловості. Провінція Британська Колумбія розвиває програми з охорони лісів та підтримки сталого лісового господарства. Австралія активно впроваджує практики сталого споживання через розвиток відновлюваних джерел енергії та охорону біорізноманіття. Уряд підтримує розвиток сонячної енергетики, а також впроваджує програми з відновлення та збереження природних середовищ, таких як Великий Бар'єрний Риф. Китай також не лишається осторонь та працює над зменшенням свого екологічного впливу та впровадженням сталого споживання. Одним із прикладів є місто Шеньчжень, яке стало першим у світі містом з повністю електричним парком автобусів. Китай інвестує у відновлювані джерела енергії, розвиває програми з підвищення енергоефективності у промисловості та побуті.

Японія впроваджує принципи сталого споживання через інноваційні технології та ефективне використання ресурсів. Одним з прикладів є концепція «Society 5.0», що передбачає використання

цифрових технологій для підвищення якості життя та зменшення негативного впливу на довкілля. Вперше анонсована урядом Японії у 2016 році, ця концепція є еволюційним кроком після інформаційного суспільства (Society 4.0), яке характеризується широким використанням інформаційних технологій та Інтернету. Основна ідея «Society 5.0» полягає в тому, щоб створити суспільство, де люди, технології та природа гармонійно співіснують. Для досягнення цього, в «Society 5.0» планується використовувати такі передові технології, як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), робототехніка, великі дані та блокчейн. Ці технології допоможуть забезпечити більш ефективне управління ресурсами, покращити медичне обслуговування, транспортну систему, енергетику та освіту.

Однією з особливостей «Society 5.0» є персоналізований підхід до потреб. За допомогою великих даних та штучного інтелекту передбачається створення індивідуальних рішень для кожного громадянина, що дозволить підвищити якість життя, зменшити нерівність та забезпечити рівні можливості для всіх. Наприклад, у сфері охорони здоров'я це може означати більш точну діагностику та персоналізоване лікування, в транспорті – розумні міста з оптимізованим рухом транспорту, що зменшить затори та забруднення повітря. Впровадження екологічно чистих технологій, використання відновлюваних джерел енергії та розумне управління природними ресурсами сприятимуть збереженню навколишнього середовища. Таким чином, «Society 5.0» спрямована не лише на технологічний прогрес, але й на забезпечення екологічної стійкості. Японія бачить у «Society 5.0» можливість для стимулювання економічного зростання. Використання передових технологій дозволить підвищити продуктивність праці, створити нові робочі місця та сприяти розвитку інноваційних бізнес-моделей. Це, у свою чергу, допоможе вирішити демографічні проблеми, зокрема старіння населення та зменшення робочої сили [22].

Забезпечення сталого споживання вимагає спільних зусиль як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Підтримка сталого споживання на індивідуальному рівні. Кожен споживач може впливати на ринок через свідомий вибір екологічно чистих продуктів, органічних продуктів харчування, енергоефективних приладів і товарів з мінімальним пакуванням, сприяючи зменшенню екологічного сліду. Індивідуальні зусилля у зменшенні відходів, такі як сортування сміття, переробка, повторне використання речей і компостування, відіграють важливу роль у зменшенні кількості відходів, що потрапляють на сміттєзвалища. Наприклад, використання багаторазових сумок замість одноразових пластикових пакетів допомагає зменшити пластикове забруднення. Зменшення споживання води можна забезпечити через використання водозберігаючих насадок для душу, ремонт протікаючих кранів, зменшення тривалості прийому душу. Впровадження енергоефективних практик у повсякденному житті, таких як вимкнення електроприладів, коли вони не використовуються, використання енергоефективних лампочок та побутових приладів, зменшує споживання енергії та знижує викиди парникових газів.

Роль колективних зусиль у забезпеченні сталого споживання. Громадські організації, екологічні групи та місцеві спільноти відіграють важливу роль у підтримці сталого споживання. Організація громадських заходів, таких як дні прибирання, ярмарки з обміну речами та екологічні семінари, сприяють підвищенню обізнаності та ширшому залученню громади. Підприємства та корпорації можуть сприяти сталому споживанню шляхом впровадження екологічно відповідальних практик у своїй діяльності на основі використання відновлюваних джерел енергії, зменшення відходів, впровадження циркулярної економіки та пропозицію екологічно чистих продуктів і послуг. Державні органи відіграють вирішальну роль у впровадженні механізмів, що сприяють сталому споживанню за допомогою запровадження стандартів

енергоефективності, стимулювання використання відновлюваних джерел енергії, субсидування екологічно чистих продуктів та послуг, створення інфраструктури для переробки відходів. Школи, університети та інші освітні установи можуть сприяти сталому споживанню інтегруючи екологічні питання до навчальних програм та організації просвітницьких заходів. Міжнародні організації сприяють сталому споживанню шляхом розробки та впровадження міжнародних стандартів та угод, що спрямовані на збереження ресурсів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Наприклад, Паризька угода спрямована на зниження глобального потепління шляхом зменшення викидів парникових газів на міжнародному рівні.

Дослідження взаємозв'язку між екологічними викликами та сталим споживанням є важливим для розуміння того, як зміни в поведінці споживачів можуть впливати на стан довкілля і сприяти вирішенню глобальних екологічних проблем.

Технологічні інновації та їх роль у сталому використанні ресурсів. Технологічні інновації значно збільшують можливості сталого використання ресурсів, сприяючи зниженню негативного впливу людської діяльності на довкілля та підвищенню ефективності використання природних ресурсів. Основні напрямки, в яких ці інновації допомагають досягти сталого розвитку, включають енергетичні технології, ефективність використання ресурсів, цифрові технології та інтернет речей (IoT). Інтелектуальні сенсори та мережі IoT дозволяють моніторити і оптимізувати споживання ресурсів у реальному часі, підвищуючи їх ефективність. Аналіз великих обсягів даних і використання штучного інтелекту дозволяють передбачити потреби та оптимізувати використання ресурсів.

Стимулювання сталого використання ресурсів вимагає застосування як політичних, так і економічних інструментів (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

**Політичні та економічні інструменти
для стимулювання сталого використання ресурсів***

Політичні інструменти	Законодавство та нормативні акти	Введення законів та регуляцій, що обмежують забруднення та встановлюють стандарти енергоефективності.
	Субсидії та фінансова підтримка	Фінансова підтримка проектів з відновлюваної енергії та наукових досліджень.
	Інформаційні кампанії та освіта	Підвищення обізнаності населення та пропагування енергозбереження і переробки відходів.
	Міжнародна співпраця	Участь у міжнародних кліматичних угодах та обмін знаннями і технологіями з іншими країнами.
Економічні інструменти	Податкова політика	Введення екологічних податків та податкових пільг для компаній, що використовують екологічні технології.
	Ринкові механізми	Система торгівлі вуглецевими квотами та введення зелених сертифікатів.
	Фінансові інструменти	Випуск зелених облігацій для фінансування екологічних проектів та створення інвестиційних фондів.
	Створення інноваційних екосистем	Підтримка стартапів через технологічні парки, інкубатори, гранти та конкурси для екологічних інновацій.

*Складено за [18].

Для забезпечення гармонійного та екологічно збалансованого розвитку необхідно розробляти та впроваджувати *стратегії сталого використання ресурсів*. Стратегії сталого використання ресурсів включають більш системні підходи до управління природними ресурсами, розробки новітніх технологій та інноваційних методів. Ці стратегії забезпечують ефективне використання матеріалів, енергії та води, зменшуючи негативний вплив людської діяльності на екосистеми, і є невід'ємною складовою загальної концепції сталого розвитку. Стратегії сталого використання ресурсів охоплюють різні

аспекти управління ресурсами, включаючи енергію, воду, землю, лісові ресурси та ін.

Однією з найважливіших стратегій є *підвищення енергоефективності та перехід на відновлювані джерела енергії*. Такі стратегії охоплюють модернізацію інфраструктури, впровадження енергоефективних технологій та використання відновлюваних джерел, таких як сонячна, вітрова, гідроенергія та біомаса; розвиток фотоелектричних панелей дозволяє знижувати вартість виробництва. Багатонаціональна електрична компанія Iberdrola, яка розташована в Іспанії, інвестувала мільярди євро у розвиток вітрової та сонячної енергетики, зокрема у проєкті East Anglia ONE – одній з найбільших вітрових електростанцій у світі. Американська компанія First Solar виробляє тонкоплівкові сонячні панелі, які мають нижчий вуглецевий слід та використовують менше води у виробництві порівняно з традиційними кремнієвими панелями.

Енергоефективні будівлі, системи управління енергією та розумні мережі допомагають знизити енергоспоживання та викиди парникових газів. Будівництво енергоефективних будівель з використанням сучасних матеріалів та технологій утеплення значно знижує споживання енергії на опалення та охолодження. Збереження енергії за рахунок використання літій-іонних та інших сучасних акумуляторів для акумуляції енергії з відновлюваних джерел, забезпечує стабільність енергопостачання навіть при нерегулярному виробництві енергії. Tesla займається розробкою літій-іонних батарей для зберігання енергії Powerwall і Powerpack, які використовуються для зберігання сонячної та вітрової енергії у домогосподарствах та комерційних об'єктах. У Норвегії та Швейцарії широко використовуються такі інноваційні технології зберігання, як гідроаккумуляційні станції (Pumped Hydro Storage), які забезпечують зберігання енергії шляхом перекачування води у верхні резервуари під час низького споживання енергії та її спуску через турбіни під час пікових навантажень.

Розумні енергетичні мережі (Smart Grids) використовують сучасні технології для управління електромережами в реальному часі, що дозволяє оптимізувати розподіл енергії та зменшити втрати, а також інтеграцію невеликих джерел генерації енергії, таких як домашні сонячні панелі та вітрові турбіни, у загальну мережу, що підвищує її надійність та стійкість. Італійська енергетична компанія Enel S.p.A., впроваджує технології розумних мереж для оптимізації розподілу енергії, включаючи інтеграцію відновлюваних джерел та систем зберігання енергії. В шести європейських країнах реалізовувався проект Grid4EU, спрямований на тестування інноваційних рішень у сфері управління розподільчими мережами. Американська компанія Opower (була в подальшому придбана корпорацією Oracle у 2016 році) практикувала використання програмного забезпечення для аналізу даних енергоспоживання домогосподарств з метою надання рекомендацій щодо енергозбереження, що дозволяло зменшити споживання енергії до 2,5% на рік для кожного користувача.

Раціональне використання водних ресурсів передбачає впровадження технологій зменшення споживання води, очищення та повторного використання води у промислових та побутових секторах. В сільському господарстві можуть бути використані системи крапельного зрошення, що знижують витрати води та підвищують ефективність її використання. У містах можна впроваджувати системи збору та очищення дощової води для повторного використання. Управління водними ресурсами вдосконалюється завдяки новітнім методам опріснення води, що роблять цей процес менш енергомістким і доступнішим для регіонів з обмеженим доступом до прісної води. Інтелектуальні системи управління водою допомагають ефективніше використовувати водні ресурси та запобігати їх втратам [11].

Сталий розвиток сільського господарства використовує впровадження методів, що зберігають родючість ґрунтів, знижують

використання хімічних добрив та пестицидів, ведення органічного землеробства, агролісомеліорації, використання біологічних методів боротьби зі шкідниками та збереження біорізноманіття. Прецизійне землеробство використовує системи GPS, датчики для вимірювання вологості ґрунту, рівня поживних речовин та стану рослин, а також дрони для детального моніторингу полів, що дозволяє точніше планувати посіви та внесення добрив. Так, американська машинобудівна компанія John Deere використовує технології GPS у тракторах та обладнанні для точного посіву та внесення добрив, що знижує витрати ресурсів та підвищує врожайність. Компанія Climate Corporation (США) розробила систему FieldView, яка збирає дані про поля за допомогою датчиків і дронів, що дозволяє фермерам краще планувати агротехнічні заходи.

Генетично модифіковані рослини, стійкі до шкідників і хвороб, зменшують використання хімічних пестицидів та добрив. Біологічний захист рослин включає введення природних хижаків шкідників, таких як божі корівки та паразитичні оси, що зменшує використання хімічних пестицидів, а також використання біопестицидів, які є природними речовинами, що захищають рослини від хвороб і шкідників. Транснаціональна корпорація Syngenta Group, відомий виробник засобів захисту рослин, практикує використання біопестицидів, таких як бактеріальні спори *Bacillus thuringiensis*, що ефективно контролюють шкідників без шкоди для навколишнього середовища. Використання паразитичного виду оси *Encarsia formosa* для контролю білокрилки у теплицях дозволяє значно зменшити застосування хімічних інсектицидів.

Сталий розвиток лісового господарства передбачає заходи з охорони та відновлення лісів, раціонального використання деревини та підвищення біорізноманіття. Це включає запровадження планів заліснення, захисту від пожеж та шкідників, збереження рідкісних та цінних видів дерев. Сертифікація лісів за міжнародними стандартами, такими як FSC (Forest Stewardship Council), гарантує, що лісові

ресурси використовуються відповідально. Агролісництво поєднує вирощування дерев і кущів разом із сільськогосподарськими культурами для поліпшення ґрунту, збереження води та підвищення біорізноманіття, створюючи лісосмуги для зменшення ерозії ґрунту та захисту полів від вітру. В Кенії організація Greenbelt Movement під керівництвом посадила понад 51 мільйон дерев, що допомагає боротися з ерозією ґрунтів та покращувати екосистему.

Урбанізація створює значний тиск на природні ресурси, тому *стратегії сталого розвитку міст* є важливими для зменшення негативного впливу. Це впровадження «зелених» будівель, розвиток громадського транспорту, зменшення забруднення повітря та води, створення зелених зон. «Зелені» дахи та фасади допомагають знижувати температуру у містах, покращують якість повітря та зменшують стік дощової води. Транспортні технології, зокрема розвиток електромобілів і гібридних транспортних засобів, зменшують залежність від викопних палив і знижують рівень викидів парникових газів. Інтелектуальні транспортні системи оптимізують маршрути, зменшують затори та підвищують ефективність перевезень.

Сталий розвиток промисловості передбачає впровадження екологічно чистих технологій, зменшення споживання ресурсів та викидів, а також підвищення ефективності виробничих процесів. Циркулярна економіка спрямована на збереження ресурсів через зменшення відходів, повторне використання та переробку матеріалів. Це включає впровадження виробничих процесів, що забезпечують мінімізацію відходів та оптимальне використання ресурсів. У промисловості циркулярна економіка робить наголос на переробці відходів для повторного використання у виробництві, наприклад, використання переробленого пластику у виробництві нових товарів. Виробник килимових покриттів Interface Inc. використовує перероблений пластик і старі килими для виробництва нових

продуктів, досягаючи 90% зменшення використання первинних матеріалів.

Проектування для продовження життєвого циклу розробляє продукти з урахуванням можливості їх легкої переробки та ремонту, що подовжує термін служби продукції. Зелені виробничі практики включають використання енергоефективного обладнання, таких як сучасні електродвигуни та системи управління енергоспоживанням, а також системи управління відходами, що включають сортування, зменшення обсягів відходів та використання відходів як ресурсів для інших виробничих процесів. Toyota впроваджує технології «lean manufacturing» для зменшення відходів на всіх етапах виробництва, що дає можливість зменшити використання води до 50% завдяки впровадженню системи замкнутого циклу водопостачання. Програма «Sustainable Living Plan» від компанії Unilever передбачає зменшення викидів CO₂, зниження водоспоживання та зменшення відходів у виробництві. Екологічний дизайн продуктів передбачає мінімізацію використання матеріалів без втрати функціональності та перехід на екологічні матеріали, наприклад, біопластики або матеріали з відновлюваних ресурсів.

Сталий розвиток вимагає впровадження інноваційних підходів у різних галузях. Сільське господарство, промисловість та енергетика вже демонструють приклади успішних стратегій, які враховують інтеграцію сучасних технологій, розробку нових методів управління ресурсами та активну участь у глобальних екологічних ініціативах. Однак на шляху до сталого споживання існує багато перешкод та стримуючих факторів. Вони охоплюють економічні, соціальні та технологічні аспекти (рис. 4.3).

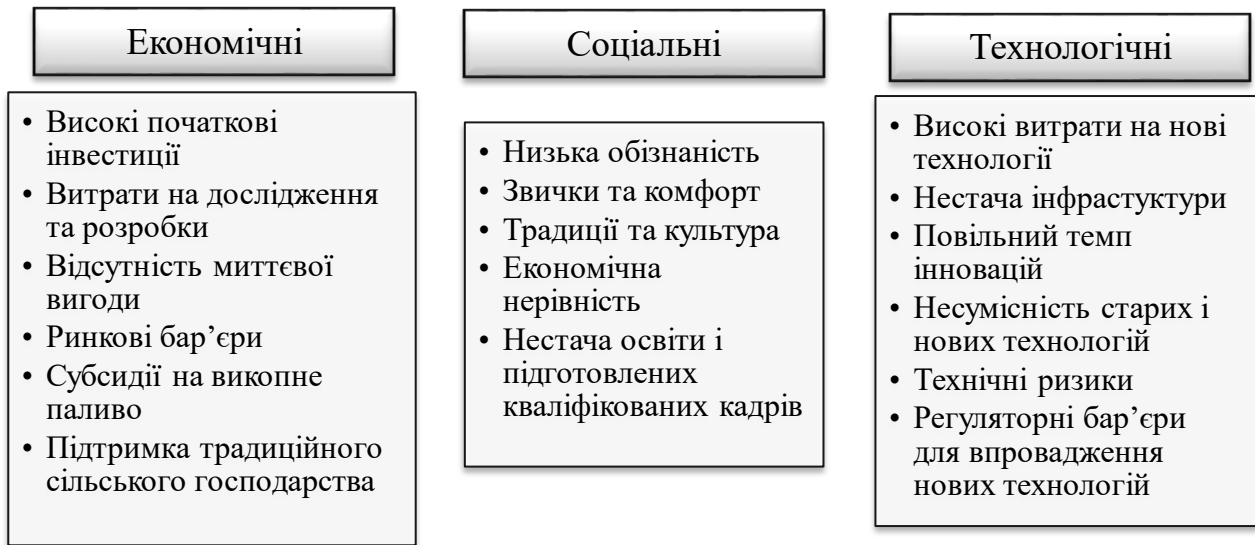

Рис. 4.3. Стримуючі фактори у впровадженні сталого споживання*

*Систематизовано автором на основі [10; 15].

Стримуючі економічні фактори. Впровадження сталих технологій, таких як відновлювані джерела енергії або системи переробки відходів, вимагає значних початкових інвестицій. Наприклад, встановлення сонячних панелей або вітрових турбін потребує великих фінансових вкладень, що може бути перешкодою для багатьох компаній та домогосподарств. Розробка нових сталих технологій вимагає фінансування наукових досліджень і розробок, що часто потребує підтримки з боку урядів та приватного сектора. Багато сталих проектів не приносять миттєвої фінансової вигоди, що може відлякувати інвесторів та підприємства. Наприклад, перехід на органічне сільське господарство може вимагати кількох років для стабілізації врожаїв та повернення інвестицій. Конкуренція з традиційними, менш сталими технологіями часто є проблемою для нових екологічних продуктів і послуг. Наприклад, електромобілі конкурують з традиційними автомобілями, які все ще користуються популярністю через нижчу ціну. Багато країн продовжують субсидувати видобуток і використання викопного палива, що робить його дешевшим порівняно з відновлюваними джерелами енергії. За

даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), глобальні субсидії на викопне паливо в 2020 році становили близько 5,9 трильйонів доларів. У багатьох країнах уряди підтримують традиційні методи сільського господарства, що часто шкодять навколишньому середовищу, через субсидії та інші форми фінансової допомоги.

Соціальні фактори. Багато людей недостатньо обізнані про важливість сталого споживання та вплив їхніх щоденних рішень на навколишнє середовище. Наприклад, більшість споживачів можуть не розуміти переваг купівлі екологічних продуктів або економії енергії. Люди часто віддають перевагу звичним практикам і продуктам через їх зручність. Так, одноразовий пластик є зручним і дешевим, тому багато людей продовжують його використовувати, навіть знаючи про негативний вплив на довкілля. У деяких культурах існують традиції та практики, які не сприяють сталому споживанню. Наприклад, споживання великої кількості м'яса є частиною деяких культурних традицій, що впливає на збільшення викидів парникових газів. Соціальні та економічні нерівності можуть обмежувати можливості для впровадження сталого споживання. Люди з низьким доходом можуть не мати доступу до екологічно чистих продуктів або енергоефективних технологій. Недостатня освіта та професійна підготовка у сфері сталого розвитку може обмежувати можливості для впровадження сталих практик. Важливою складовою є навчання працівників нових навичок, необхідних для роботи в сталих галузях. Це може включати перепідготовку працівників традиційних галузей, таких як вугільна промисловість, для роботи в секторах відновлюваної енергії.

Технологічні фактори. У багатьох регіонах світу відсутня необхідна інфраструктура для впровадження нових технологій. В сільських районах відсутність електромереж може ускладнювати використання відновлюваної енергії. Розвиток нових технологій може бути повільним через недостатнє фінансування та підтримку наукових досліджень та інновацій. Інтеграція нових технологій у

існуючу інфраструктуру може бути складною та дорогою. Зокрема, модернізація старих електромереж для інтеграції з відновлюваними джерелами енергії потребує значних витрат. Нові технології можуть виявитися ризиковими, менш ефективними або надійними, ніж очікувалося. Відсутність чітких регуляторних стандартів та правил також перешкоджає впровадженню інновацій.

Перспективи розвитку сталого споживання є важливими для досягнення глобальних цілей сталого розвитку та подолання екологічних викликів. У найближчі десятиліття можна очікувати суттєвих змін у поведінці споживачів, що будуть спрямовані на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Рухи на підтримку скорочення споживання, такі як "Zero Waste" і "Slow Fashion", набирають популярності. Люди починають усвідомлювати важливість зменшення кількості споживаних речей і довшого використання наявних. Серед головних тенденцій виділяється зростаючий попит на екологічно чисті та енергоефективні продукти, що спонукає виробників до впровадження інноваційних технологій і сталих практик виробництва. Вартість сонячної енергії за останнє десятиліття зменшилася більш ніж на 80%. У майбутньому прогнозується подальше зниження вартості виробництва та встановлення сонячних і вітрових електростанцій. Розвиток технологій зберігання енергії, таких як літій-іонні акумулятори та нові інноваційні рішення (наприклад, твердотільні батареї), дозволить забезпечити стабільність енергопостачання і зменшити залежність від викопних палив. Використання «розумних» технологій, систем автоматичного управління освітленням і опаленням можуть значно знизити енергоспоживання. Проекти пасивних і нульових будинків, які споживають мінімум енергії або взагалі не потребують зовнішнього джерела енергії, стають все більш популярними. Використання високоефективних ізоляційних матеріалів, сонячних панелей та теплових насосів сприяє цьому розвитку.

Політичні ініціативи та регулювання національних урядів і міжнародних організацій відіграють основну роль у формуванні нормативно-правової бази для підтримки сталого споживання, включаючи заходи зі зниження викидів парникових газів, збереження біорізноманіття та раціонального використання природних ресурсів. Уряди все частіше розробляють і впроваджують політики, спрямовані на підтримку зеленої економіки і сталого розвитку. Надання субсидій і податкових пільг для компаній, які впроваджують сталі практики, може значно стимулювати розвиток сталого споживання. Також важливу роль відіграють "зелені" облігації, що дозволяють фінансувати екологічні проекти. Освіта та підвищення екологічної свідомості населення також сприятимуть поширенню культури сталого споживання. Важливою складовою є розвиток циркулярної економіки, яка передбачає повторне використання, переробку та утилізацію відходів, що значно зменшить екологічний слід. Поширення моделей спільного користування (sharing economy), таких як спільне використання автомобілів (car-sharing), оренда житла (Airbnb) та оренда інструментів, сприяє зниженню споживання ресурсів. Зростання інтересу до локальних продуктів та скорочення логістичних ланцюгів дозволить зменшити викиди вуглецю, пов'язані з транспортуванням товарів.

Все більше компаній впроваджують практики звітності щодо сталого розвитку, публікуючи звіти про вплив своєї діяльності на довкілля. Це підвищує прозорість і стимулює бізнеси до сталого розвитку. Компанії впроваджують екологічні ініціативи, такі як зменшення викидів, переробка відходів та використання відновлюваних джерел енергії. Наприклад, великі корпорації, такі як Google та Apple, вже досягли вуглецевої нейтральності у своїх операціях. Підприємства, що ставлять перед собою соціальні та екологічні цілі нарівні з фінансовими, стають все більш популярними. Такі підприємства розробляють продукти та послуги, що сприяють сталому розвитку.

Таким чином, розвиток сталого споживання у майбутньому є комплексним процесом, який потребує активної участі усіх зацікавлених сторін, включаючи споживачів, виробників, уряди та організації.

Список використаних джерел:

1. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Хомюк Н. Л., Войчук М. В., Савчук А. Ю., Коломечюк В. В., Цимбалюк С. М. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. 514 с.
2. Довгаль О. В., Паламарчук В. Ю. Екологічна проблема як глобальна міжнародна небезпека. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2020. 241-245. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/8024/1/7674p.pdf>
3. Дрегер Х. Несталий розвиток у дії. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2022/unsustainability-in-action>
4. Корнелюк О., Левицький С. Економіка замкненого циклу та стратегії управління відходами. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Економіка». 2023. № 14(28). С. 679-691. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-679-691](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-679-691)
5. Корнелюк О.А. Напрямки впровадження циркулярної економіки в деревообробній промисловості в контексті сталого розвитку. *Бізнес-навігатор* : науково-виробничий журнал. 2024. Випуск 1 (74). С. 191-197. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-32>
6. Маджд С. М. Екологічні виклики сталому розвитку суспільства в умовах військових дій. *Актуальні проблеми, шляхи та перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фіто меліорації* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 21 вересня 2023 р. Біла Церква: 2023. С. 72-74
7. Берзіна С.В. та ін. На шляху зеленої модернізації економіки: модель сталого споживання та виробництва : дов. К.: Іститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 138 с.

8. Не тільки Амазонка: світ стрімко втрачає тропічні ліси. Дзеркало тижня. 2022. 14 вересня. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/ne-tilki-amazonka-svit-strimko-vtrachaje-tropichni-lisi.html>
9. Овчарук О. В., Ткач О. В. Актуальність екологічних проблем у контексті сталого розвитку. Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [Херсон, 11-12 червня 2020 року]. Херсон: 2020. 293 с.
10. Омаров А. Проблеми забезпечення екологічної безпеки: теоретичні засади. *Наукові перспективи*. 2022. 2 (20). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2\(20\)-162-169](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2(20)-162-169)
11. Павліха Н. В., Яков'юк В. А., Цимбалюк І. О. Управління транскордонними водними ресурсами на засадах сталого розвитку [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 369 с. ISBN 978-966-940-520-3
12. Павліха Н. В., Корнелюк О. А. Циркулярна модель як інноваційна система відновлення конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад в Україні у воєнний і повоєнний періоди. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Сер. Економічні науки. 2023. Вип. 3(103). С. 179-193. DOI : <http://doi.org/10.31713/ve3202317>
13. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 208 с. ISBN 978-966-940-426-8
14. Пацева І. Г., Алпатова О. М., Демчук Л. І., Кірейцева Г. В., Левицький В. Г.. Сучасний стан навколишнього природного середовища в умовах впливу війни. *Екологічні науки*. 2022. № 4. С. 19-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekolnauk_2022_4_5.
15. Погоріла Л. М. Ключові фактори і принципи соціально відповідального споживання. *Бізнес Інформ*. 2015. № 2. С. 30-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_2_5.
16. Романішин О. Відновлення України під час та після війни: як Україна використовує зелену та цифрову трансформацію для відбудови. 1 травня 2024. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_romanishyn/611187_vidnovlennya_ukraini_pid_chas_pi_slya.html
17. Сталий розвиток: як змінила війна в Україні підходи та вектори? 2 Березня 2023. URL: <https://ukraine-oss.com/stalyj-rozvytok-yak-zminyala-vijna-v-ukrayini-pidhody-ta-vektory/>

18. Цимбалюк І. О. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку [Текст] : навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 244 с. ISBN 978-966-940-521-0 URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23341>
19. Цимбалюк І. О., Войчук М. В., Гримак А. В., Кравців І. К. Земельне оподаткування як інструмент забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького. Серія: Економічні науки. 2021. Вип. 23. № 98. С. 45–51. (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9807>
20. Цимбалюк І., Павліха Н., Цимбалюк С. Сталий розвиток спортивно-оздоровчої сфери регіону заради миру та безпеки [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 252 с. ISBN 978-966-940-425-1
21. Цілі сталого розвитку та Україна. Координація імплементації Цілей сталого розвитку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>
22. Чалюк Ю. Суспільство 5.0 у японській концепції Кейданрен. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2023. 1 (99). 65-74. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.11>
23. Черниш В. Сталий розвиток України: вибір між «пушкою» і «маслом». 22.03.2024. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/975137.html>
24. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>
25. AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023. URL: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>
26. Pavlikha N., Korneliuk O. World experience of circular economy implementation and prospects for Ukraine. Economic, social and legal aspects of enterprise management. Context of the political and economic crisis / scientific editors Monika Dobska, Ryszard Kamiński. Poznań, 2022. P. 155–168. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22295>

РОЗДІЛ 4.3.

ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Корнелюк О. А.

кандидат економічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна

Коли Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобальної ініціативи досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), розпочався інклюзивний процес їх впровадження. Цей процес розпочався після підписання у 2019 році відповідного Указу Президентом України. У грудні 2020 року Кабінетом Міністрів України було підтверджено, що Цілі сталого розвитку стали орієнтиром для розробки програмних та прогнозних документів. Кожна глобальна ціль була адаптована до специфіки національного розвитку, що привело до створення національної системи, яка складається з 86 завдань. Ці завдання, індикатори для моніторингу їх виконання та цілі до 2030 року були зафіксовані в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [21; 24].

Війна внесла корективи у всі сфери життя, включаючи пріоритети сталого розвитку. Якщо раніше основна увага була спрямована на екологічні аспекти, то сучасна реальність демонструє необхідність захисту базових цінностей – миру, справедливості, цінування життя та прав людини. Відбудова критичної інфраструктури, відновлення і безпека енергетичних об'єктів, забезпечення стабільних постачань електроенергії споживачам та прискорена імплементація законодавства ЄС щодо змін та адаптації клімату стали першочерговими завданнями для України. Однак ці завдання необхідно реалізовувати також на основі принципів зеленого відновлення та сталого розвитку [17].

Забезпечення миру є ключовою умовою для продовження руху в напрямку сталого розвитку. Існує велика ймовірність того, що загрози від росії, існуватимуть навіть після закінчення активних бойових дій, тому важливо утримувати високий рівень витрат на безпеку і оборону, посилювати увагу до мілітаризації економіки. У 2023 році оборонні витрати склали близько 17,8% ВВП України, а в 2024 році прогнозується зростання до не менше 21,6% ВВП. Небезпека може включати продовження ракетних обстрілів, в тому числі об'єктів критичної інфраструктури, посилення повномасштабного вторгнення, кіберзагрози, вплив на суспільство через інформаційні атаки з метою поглиблення протиріч, економічні загрози тощо. У таких обставинах Україна повинна зміцнювати свою стійкість та забезпечити потенціал, достатній для стримування агресії та зловмисних дій з боку РФ у післявоєнному майбутньому.

Тому планування процесів повоєнного відновлення і сталого розвитку потрібно здійснювати на основі застосування ризик-орієнтованого підходу. Зміцнення стійкості державних і суспільних інститутів, критичної інфраструктури мають залишатись в пріоритеті, а питання безпеки повинні зберігати актуальність у всіх сферах державної політики, навіть тих що не пов'язані безпосередньо з обороною.

Безперечно важливим питанням є фінансове забезпечення повоєнного відновлення на засадах сталого розвитку. Не слід розраховувати на так звані «дивіденди миру», тобто очікувати переспрямування коштів на цивільні потреби після завершення війни, оскільки необхідно зберігати обороноздатність та готовність протистояти загрозам в майбутньому для збереження національної безпеки України. Крім того, неможлива різка зміна і переорієнтація економічних, управлінських та суспільних процесів, орієнтованих на воєнні потреби. Держава повинна розробити довгострокові стратегії з урахуванням військових і економічних потреб для розвитку в умовах тривалого конфлікту. Адаптація державних структур до умов війни

включає в себе не лише швидку мобілізацію ресурсів, а й глибокі структурні зміни в економіці та суспільстві.

Слід враховувати що напрямки і заходи, які дійсно можуть зміцнити національну безпеку, теж потребують довгострокового стратегічного планування через велику масштабність і потребу часових і фінансових ресурсів, а інвестиції у високотехнологічну інфраструктуру оборони не дають негайних результатів. Це космічні програми щодо виготовлення супутників військового або військово-цивільного призначення, розвиток системи кібербезпеки, модернізація військової техніки та підготовка кадрів тощо. Відновлення зруйнованої інфраструктури, реабілітація постраждалих регіонів і створення умов для сталого розвитку теж вимагатимуть значних ресурсів. У зв'язку з цим обов'язковою умовою є встановлення правильного балансу витрат і пріоритетів та вирішення дискусійної теорії відомої як «guns versus butter» (пушки проти масла), тобто має бути збалансований розподіл бюджету для забезпечення і безпеки, і сталого розвитку. Не можна ігнорувати необхідність фінансування освіти і охорони здоров'я, соціальних програм, спрямованих на забезпечення належної якості життя та економічне зростання. Надмірне переважання однієї сфери над іншою загрожує негативними наслідками для внутрішньої ситуації в країні, та для її позиціонування на міжнародній арені [23].

Війна в Україні стала негативним чинником не лише національного, але й глобального сталого розвитку та ще більше загострила існуючі і раніше проблеми. Війна значно посилила глобальну кризу продовольчої безпеки. Через нестабільність цін на продукти харчування і перебої в постачанні зростає ймовірність голоду і продовольчих криз. Це є серйозною загрозою для забезпечення базових потреб мільйонів людей. Також, війна негативно впливає на перехід до чистої енергії. Зростання інвестицій у вичерпне паливо, спричинене потребою забезпечити енергетичну безпеку, уповільнює прогрес у розвитку відновлюваних джерел

енергії. Це ставить під загрозу досягнення глобальних цілей зі зниження викидів парникових газів і боротьби з кліматичними змінами. Крім того, війна сприяє зростанню поляризації між демократичними та автократичними режимами. Це ускладнює багатосторонню співпрацю, яка є необхідною для побудови сталого світу. Відсутність злагодженості та єдності між країнами перешкоджає інвестиціям у сталий розвиток і впровадженню спільних екологічних ініціатив. Таким чином, війна значно ускладнює зусилля міжнародної спільноти з досягнення цілей сталого розвитку, впливаючи на продовольчу безпеку, перехід до чистої енергії та глобальну співпрацю [3].

Практика показує, що витрати на оборону можуть стимулювати економічне зростання та соціальну стабільність. Наприклад, у США видатки Міністерства оборони у 2022 році становили 558,7 мільярда доларів, з яких 390,5 мільярда пішли на контракти з приватними компаніями, такими як Lockheed Martin, Raytheon Technologies, General Dynamics, Pfizer і Boeing. Також 159,4 мільярда було витрачено на персонал, з яких 31 % – цивільні особи, а 13 % – резервісти. Громади та штати, де розташовані військові об'єкти або підприємства, отримують значні податкові надходження та робочі місця. Інвестиції в науково-дослідні роботи у військовій сфері сприяють створенню високотехнологічних зон, де інновації можуть бути корисними для інших секторів економіки. Витрати на освіту підвищують людський капітал, а інвестиції в культуру зміцнюють національну єдність і стійкість суспільства. Це показує, що інвестиції в оборону можуть мати довгострокові переваги.

Шлях України до відродження після руйнівної війни є не лише значним фінансовим випробуванням, а й можливістю для переходу на екологічно стійкі та цифрові шляхи розвитку. Відновлення інфраструктури, економіки та соціальної сфери потребує великих фінансових інвестицій, але одночасно це відкриває можливості для впровадження новітніх технологій і екологічних стандартів.

Європейський Союз, усвідомлюючи нагальну потребу у швидкому відновленні та необхідність забезпечити довгострокову стійкість, створив спеціальні інвестиційні механізми для підтримки України. Ці механізми включають гранти, кредити, технічну допомогу та інвестиції у ключові сектори, які сприятимуть сталому розвитку. Зусилля спрямовані на те, щоб допомогти Україні не тільки відновитися від наслідків конфлікту, а й вийти на новий рівень розвитку, інтегруючись у глобальні екологічні та цифрові стандарти. Цей процес включає не лише фінансову підтримку, але й обмін досвідом, технологіями та найкращими практиками [16].

Інвестиції мають бути спрямовані на модернізацію енергетичної системи України, зокрема на розвиток відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова енергетика, що дозволить зменшити залежність від викопного палива та скоротити викиди парникових газів. У промисловості важливо орієнтуватись на впровадження принципів циркулярної економіки. Важливу роль відіграє цифрова трансформація. ЄС підтримує впровадження сучасних цифрових технологій в усі сфери життя, від державного управління до освіти та охорони здоров'я. Це включає розвиток цифрових послуг, інтеграцію великих даних та штучного інтелекту для підвищення ефективності управління ресурсами та прийняття рішень. Європейські програми можуть допомогти підготувати кадри для роботи в нових умовах, забезпечуючи доступ до сучасних знань і технологій. Це дозволить не лише підвищити конкурентоспроможність української економіки, але й створити нові робочі місця та підвищити добробут населення.

Масштаби руйнувань, завданих війною, поставили перед Україною завдання відбудови, вартість якої оцінюється в 486 мільярдів доларів США на наступне десятиліття. Ця сума охоплює необхідні ремонти критично важливої інфраструктури, житла та громадських об'єктів, а також ширші заходи з відновлення економіки країни. Європейський Союз виділив допомогу у розмірі 98 млрд євро, для фінансової підтримки, гуманітарної та військової допомоги, щоб

допомогти не тільки вирішити термінові проблеми, але й зміцнити довгострокову економічну стабільність України і її інтеграцію в європейський простір. Одним із ключових кроків на шляху до відновлення стало впровадження Інвестиційної рамкової програми для України в рамках Фонду для України, обсяг якого становить 50 млрд євро. Програмою передбачено інвестицій на суму до 40 млрд євро інвестицій, пріоритетними напрямками інвестування визначено стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, відновлення критичної інфраструктури та сприяння переходу до «зеленої» і цифрової економіки. Український фонд є ключовим елементом підтримки ЄС, який спрямовує значну суму в 50 млрд євро протягом 2024-2027 років [16].

В центрі уваги ЄС та України знаходиться прагнення стати лідерами у зелених та цифрових трансформаціях під час майбутнього відновлення. Інвестиційні фонди спрямовані на підтримку цих ключових напрямків, забезпечуючи, що процес відбудови відкриє шлях до сталого та технологічно прогресивного майбутнього для країни.

На Ukraine's Future Summit 2024 були обговорені стратегії і проблеми відновлення критично українського енергетичного сектору України в умовах триваючої війни, а також перспективні напрямки розвитку галузі. Через атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури Україна втратила близько половини своїх генеруючих потужностей.

Незважаючи на величезні виклики, Україна працює над інтеграцією свого енергетичного ринку з європейськими мережами, що включає синхронізацію з європейською енергосистемою для підвищення стабільності та зміцнення енергетичної безпеки. Крім того, одним із головних пріоритетів є перехід на відновлювані джерела енергії. Україна планує значно розширити потужності у сфері сонячної, вітрової та інших зелених енергетичних технологій, щоб не лише задовольнити внутрішні потреби, але й мати можливість експортувати «чисту» електроенергію до європейських країн. Це

стало ще більш актуальним після того, як навесні російські військові атаки завдали серйозних пошкоджень ключовій енергетичній інфраструктурі країни. «Центрэнерго» оголосило про повне знищення всіх державних вугільних електростанцій, а приватна компанія ДТЕК повідомила, що 85% їх вугільної потужності було зруйновано. Втрата вугільних електростанцій та теплоелектроцентралей призвела до дисбалансу енергосистеми, що може спричинити дефіцит електроенергії в години пік та можливі відключення в весняний та літній періоди. Також стратегія майбутнього передбачає децентралізацію енергетичної системи для зменшення її вразливості та підвищення стійкості до атак і пошкоджень. Це включає розвиток більш дрібних, розподілених енергетичних джерел і потужностей, які можуть працювати автономно на випадок виникнення збоїв.

Відновлення України після війни є одночасно величезним тягарем і унікальною можливістю. Хоча фінансові потреби для цього є дуже великими, завдяки інвестиціям можна не лише відновити зруйновану інфраструктуру, але й вивести нашу державу на новий рівень. Водночас важливою складовою є забезпечення сталого розвитку. Це вимагає інтеграції принципів сталого розвитку у всі аспекти відновлення країни, від відбудови інфраструктури до впровадження інноваційних екологічно чистих технологій. Відновлення країни та забезпечення її безпеки вимагають не тільки значних фінансових ресурсів, але й тісної співпраці на національному та міжнародному рівнях. Важливо враховувати нові реалії та адаптувати стратегії сталого розвитку до умов війни та повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Хомюк Н. Л., Войчук М. В., Савчук А. Ю., Коломечюк В. В., Цимбалюк С. М.. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. 514 с.

2. Довгаль О. В., Паламарчук В. Ю. Екологічна проблема як глобальна міжнародна небезпека. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2020. 241-245. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/8024/1/7674p.pdf>
3. Дрегер Х. Несталий розвиток у дії. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2022/unsustainability-in-action>
4. Корнелюк О., Левицький С. Економіка замкненого циклу та стратегії управління відходами. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Економіка». 2023. № 14(28). С. 679-691. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-679-691](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-679-691)
5. Корнелюк О.А. Напрямки впровадження циркулярної економіки в деревообробній промисловості в контексті сталого розвитку. *Бізнес-навігатор* : науково-виробничий журнал. 2024. Випуск 1 (74). С. 191-197. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-32>
6. Маджд С. М. Екологічні виклики сталому розвитку суспільства в умовах військових дій. *Актуальні проблеми, шляхи та перспективи розвитку ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства, урбоекології та фіто меліорації* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 21 вересня 2023 р. Біла Церква: 2023. С. 72-74
7. Берзіна С.В. та ін. На шляху зеленої модернізації економіки: модель сталого споживання та виробництва : дов. К.: Іститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 138 с.
8. Не тільки Амазонка: світ стрімко втрачає тропічні ліси. *Дзеркало тижня*. 2022. 14 вересня. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/ne-tilki-amazonka-svit-strimko-vtrachaje-tropichni-lisi.html>
9. Овчарук О. В., Ткач О. В. Актуальність екологічних проблем у контексті сталого розвитку. Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [Херсон, 11-12 червня 2020 року]. Херсон: 2020. 293 с.
10. Омаров А. Проблеми забезпечення екологічної безпеки: теоретичні засади. *Наукові перспективи*. 2022. 2 (20). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2\(20\)-162-169](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2(20)-162-169)
11. Павліха Н. В., Яков'юк В. А., Цимбалюк І. О. Управління транскордонними водними ресурсами на засадах сталого розвитку [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 369 с. ISBN 978-966-940-520-3

12. Павліха Н. В., Корнелюк О. А. Циркулярна модель як інноваційна система відновлення конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад в Україні у воєнний і повоєнний періоди. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Сер. Економічні науки. 2023. Вип. 3(103). С. 179-193. DOI : <http://doi.org/10.31713/ve3202317>
13. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 208 с. ISBN 978-966-940-426-8
14. Пацева І. Г., Алпатова О. М., Демчук Л. І., Кірейцева Г. В., Левицький В. Г.. Сучасний стан навколишнього природного середовища в умовах впливу війни. *Екологічні науки*. 2022. № 4. С. 19-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekolnauk_2022_4_5.
15. Погоріла Л. М. Ключові фактори і принципи соціально відповідального споживання. *Бізнес Інформ*. 2015. № 2. С. 30-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_2_5.
16. Романішин О. Відновлення України під час та після війни: як Україна використовує зелену та цифрову трансформацію для відбудови. 1 травня 2024. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_romanishyn/611187_vidnovlennya_ukraini_pid_chas_pi_slya.html
17. Сталий розвиток: як змінила війна в Україні підходи та вектори? 2 Березня 2023. URL: <https://ukraine-oss.com/stalyj-rozvytok-yak-zminyala-vijna-v-ukrayini-pidhody-ta-vektory/>
18. Цимбалюк І. О. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку [Текст] : навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 244 с. ISBN 978-966-940-521-0 (14,18 д.а.) URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23341>
19. Цимбалюк І. О., Войчук М. В., Гримак А. В., Кравців І. К. Земельне оподаткування як інструмент забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2021. Вип. 23. № 98. С. 45–51. (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9807>
20. Цимбалюк І., Павліха Н., Цимбалюк С. Сталий розвиток спортивно-оздоровчої сфери регіону заради миру та безпеки [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 252 с. ISBN 978-966-940-425-1

21. Цілі сталого розвитку та Україна. Координація імплементації Цілей сталого розвитку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

22. Чалюк Ю. Суспільство 5.0 у японській концепції Кейданрен. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2023. 1 (99). 65-74. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.11>

23. Черниш В. Сталий розвиток України: вибір між «пушкою» і «маслом». 22.03.2024. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/975137.html>

24. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>

25. AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023. URL: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>

26. Pavlikha N., Korneliuk O. World experience of circular economy implementation and prospects for Ukraine. Economic, social and legal aspects of enterprise management. Context of the political and economic crisis / scientific editors Monika Dobska, Ryszard Kamiński. Poznań, 2022. P. 155–168. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22295>

ВИСНОВКИ

Результати досліджень, висвітлені у монографії, доводять, що відновлення України після війни та реінтеграція ветеранів вимагають системного та багатовимірного підходу, який включає економічні, соціальні, психологічні та екологічні аспекти. Ефективна реалізація цих стратегій забезпечить стійкий розвиток країни, сприяючи соціальній згуртованості, економічній стабільності та підвищенню якості життя всіх громадян.

1. Економічна безпека регіону в процесі євроінтеграції та викликів глобального середовища значно ускладнена новітньою російсько-українською війною, яка трансформує світову економічну систему і додає нові проблеми до існуючих. Російська агресія спричинила поглиблення економічної та політичної кризи в Європі, а Україна змушена відстоювати своє право на існування в умовах демократичних цінностей, даючи відсіч керованому хаосу та геноциду на окупованих територіях. Війна руйнує інфраструктуру та послаблює безпеку європейського регіону через гібридні методи, а економіка України стає залежною від політичного, економічного та військового зовнішнього оточення. Західний регіон України залишається основним для підтримання економічних відносин зі світом. Однак, погіршення ситуації посилює відчай українського суспільства, а втома від війни в країнах ЄС сприяє зростанню підтримки замороження конфлікту. Росія розширює свою присутність на міжнародних ринках, тоді як Україна втрачає конкурентні позиції у ключових секторах міжнародної торгівлі. Без зовнішньої військової, технічної та фінансової допомоги США і ЄС, економічна криза

України лише поглиблюватиметься, зменшуючи кількість країн, готових до економічних поступок для підтримки воюючої держави.

2. Попри воєнний стан, економічні процеси в Україні продовжуються, долаючи нові виклики. Відсутність впевненості в стабільності змушує інвесторів обирати інші країни, як-от Болгарію, де СІТУ фонд будує заводи з переробки біомаси. Проте, це може стати прикладом для потенційних інвесторів, що готові вкладати кошти за умов забезпечення прозорості та захисту від корупційних впливів. Позитивний досвід інвесторів сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості України. Довіра до законності і справедливості в країні є ключовим фактором для залучення капіталу. Змінилося сприйняття України: вона вже не виглядає як небезпечна територія, а як потенційний член ЄС, що підвищує її інвестиційну привабливість. Після війни очікується інвестиційний бум, оскільки інвестори розглядатимуть вкладення в Україну як важливу частину свого іміджу. Чим швидше завершиться війна, тим більший буде цей шанс, однак подальший успіх залежить від здатності України ефективно використати цей потенціал.

3. Інноваційні технології є невід'ємною складовою відновлення економіки України задля підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку. Введення інноваційного іміджу країни як складової економічного іміджу є важливим кроком у формуванні сприятливих умов для інвестицій та інноваційної діяльності. Цей підхід передбачає створення позитивного образу держави як середовища, сприятливого для ведення бізнесу та реалізації інноваційних проєктів, що у свою чергу сприяє економічному зростанню та відновленню.

Економічні втрати України від війни, що складають майже 500 мільярдів доларів, суттєво вплинули на базові сектори економіки. Відновлення потребує значних інвестицій та запровадження сучасних технологій для модернізації інфраструктури та промисловості. За

таких умов, інноваційні технології можуть забезпечити більш ефективне використання ресурсів й прискорення економічного відновлення.

Аналіз законодавчої бази України свідчить про наявність значного потенціалу для розвитку інноваційної діяльності. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року та інші нормативні акти створюють правове підґрунтя для стимулювання інноваційної діяльності. Однак, існує необхідність подальшого вдосконалення законодавства для більш ефективного використання податкових стимулів та залучення інвестицій в інноваційну сферу.

Світовий досвід демонструє ефективність використання інновацій для відновлення економік, що постраждали від конфліктів чи криз. Країни, які успішно відновили свої економіки, активно використовували податкове стимулювання для підтримки інноваційної діяльності та інвестування в науково-дослідні розробки. Стратегічні підходи до розвитку економіки України повинні базуватись на активному впровадженні інноваційних технологій з урахуванням світового досвіду. Необхідно запроваджувати прямі та непрямі методи стимулювання інноваційної діяльності, зокрема через податкові пільги та спеціальні режими оподаткування, що дасть можливість створити сприятливе інноваційне середовище, підвищити рівень інноваційності економіки та забезпечити стає економічне зростання в довгостроковій перспективі.

4. Реінтеграція ветеранів є складним процесом, що включає низку теоретичних підходів та аспектів, які спрямовані на забезпечення успішного повернення військових до цивільного життя. Основними теоретичними аспектами реінтеграції є адаптація до змін у соціальному середовищі, подолання психологічних та фізичних наслідків військової служби, а також інтеграція в економічне життя.

Важливим є врахування індивідуальних особливостей ветеранів, їхніх потреб та можливостей, а також забезпечення системної підтримки з боку держави, громадських організацій та суспільства в цілому. Ефективна реінтеграція вимагає розробки спеціалізованих програм, які включають медичну та психологічну допомогу, професійну підготовку, соціальний супровід та інші необхідні послуги.

В Україні процес соціальної адаптації ветеранів стикається з низкою проблем, серед яких відсутність достатньої кількості вакансій для ветеранів у сільській місцевості, нестача інклюзивного простору та адаптованих робочих місць для осіб з інвалідністю, психоемоційна нестабільність, труднощі з отриманням медичної допомоги та соціальна ізоляція. Опитування показують, що 42,5% ветеранів побоюються не знайти роботу після повернення з війни, 53,2% стикаються з проблемою відсутності адаптованих робочих місць, а 55,2% мають труднощі з отриманням медичної допомоги.

Для вирішення цих проблем необхідно посилити взаємодію між державою, територіальними громадами та бізнесом, забезпечити безбар'єрний простір, розширити програми професійної підготовки та перепідготовки, а також активізувати інформування ветеранів про їхні права та можливості на ринку праці. Важливою є також адаптація трудових колективів до повернення ветеранів, надання базових знань з психологічної самодопомоги та підтримка їхніх сімей.

5. Роль держави в соціальній реінтеграції ветеранів є багатогранною та включає розробку та впровадження законодавчих актів, фінансування програм, створення сприятливого середовища для реінтеграції та забезпечення доступу до різноманітних послуг. Держава повинна забезпечувати стабільність і розвиток реінтеграційних програм через координацію дій різних інституцій та регулювання процесів соціальної адаптації ветеранів.

Основні напрями державної ветеранської політики в Україні полягають у соціальній реабілітації, працевлаштуванні ветеранів з інвалідністю, надання соціального забезпечення, доступу до освіти та культурних подій. Зокрема, План пріоритетних дій Уряду на 2024 рік, затверджений Кабінетом Міністрів України, передбачає створення умов для повноцінного життя ветеранів у суспільстві через розробку законопроекту про основні засади державної ветеранської політики та впровадження інституту помічника ветерана. Держава активно розвиває центри ветеранського розвитку, що забезпечують професійну підготовку, підвищення компетентності та мобільності на ринку праці, а також створюють сприятливі умови для підприємницьких ініціатив ветеранів. Співпраця з міжнародними організаціями та фінансова підтримка з боку Європейського Союзу та уряду Нідерландів підкреслюють стратегічне партнерство у цьому напрямку. Таким чином, державна політика зосереджена на створенні комплексної підтримки ветеранів, що включає законодавчі ініціативи, фінансування програм, розвиток інфраструктури та співпрацю з міжнародними організаціями для забезпечення успішної реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

Однак, попри наявні програми, для підвищення їх ефективності необхідно провести удосконалення та розширення існуючих заходів. Важливо забезпечити доступ ветеранів до високоякісних медичних послуг, реабілітаційних програм, психологічної підтримки, а також створити умови для професійної перепідготовки та адаптації робочих місць для осіб з інвалідністю. Активне інформування ветеранів про їхні права та можливості на ринку праці також є критично важливим.

На тлі активної ролі держави в процесі реінтеграції ветеранів у цивільне життя виникає необхідність у співпраці з громадськими організаціями. Важливим кроком у цьому напрямку є залучення неурядових структур, які доповнюють діяльність держави.

Громадські організації не лише сприяють реалізації державних програм, але й вносять власні ініціативи та інновації у процес реінтеграції. Співпраця між державними та недержавними установами є важливою для забезпечення комплексної та ефективної підтримки ветеранів. Так, партнерство між Міністерством економіки України та благодійним фондом «Superhumans» спрямоване на створення інфраструктури для комплексної підтримки ветеранів, включаючи фінансування, навчання, медичну допомогу та психологічну реабілітацію. Громадські організації також активно працюють над інформаційно-просвітницькою діяльністю, спрямованою на підвищення обізнаності суспільства щодо проблем ветеранів та необхідності їхньої реінтеграції.

6. Для розробки ефективних стратегій підтримки ветеранів в Україні є надзвичайно важливим вивчення та адаптація позитивного зарубіжного досвіду.

Американська система підтримки ветеранів є комплексною та багаторівневою, включаючи урядові програми та ініціативи громадських організацій, що може бути адаптовано для ефективної підтримки українських ветеранів. Основною складовою підтримки в США є Департамент у справах ветеранів (VA), який надає медичну допомогу, реабілітацію, освіту та працевлаштування, включаючи програми для лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і фізичної реабілітації. Програма GI Bill, яка забезпечує фінансову підтримку для вищої освіти ветеранів, та програма HUD-VASH, що поєднує житлові ваучери з підтримуючими послугами для безпритульних ветеранів, є прикладами, які Україна могла б застосувати для покращення доступу ветеранів до освіти і житла. Психологічна підтримка у США, зокрема через Vet Centers, та діяльність громадських організацій, як-от Wounded Warrior Project, забезпечують всебічну допомогу ветеранам, включаючи реабілітацію,

працевлаштування і соціальну інтеграцію. Зокрема, Національний фонд ветеранів у Лос-Анджелесі, що працює на принципах «рівний – рівному» і забезпечує широкий спектр послуг від забезпечення продовольством до правової допомоги, може слугувати зразком для України. Використання цих практик, зокрема створення комплексних реабілітаційних програм, освітніх ініціатив, житлових програм та активне залучення громадських організацій, може значно покращити підтримку українських ветеранів, сприяючи їх успішній реінтеграції в суспільство.

У результаті дослідження позитивного досвіду Великої Британії у сфері підтримки ветеранів можна зробити висновок про високий рівень ефективності та комплексність підходу до цієї проблеми. Велика Британія зосереджується на кількох стратегічних напрямках, таких як трудова зайнятість, підтримка ментального здоров'я, запобігання злочинності та житлове забезпечення, що сприяє всебічній реінтеграції ветеранів у суспільство. Важливим аспектом є існування ефективних партнерських відносин між урядом, благодійними організаціями та місцевими громадами, що дозволяє забезпечити ветеранам не лише необхідну підтримку, але й активну участь у формуванні та реалізації програм.

Україна має змогу скористатися цим досвідом для вдосконалення власної системи підтримки ветеранів, зокрема, шляхом інтеграції в економіку через сприяння трудовій зайнятості, удосконалення системи психологічної допомоги та запобігання військовим та послідовним кризам, таким як ПТСР. Наприклад, впровадження спеціальних програм житлового забезпечення для ветеранів, які потребують особливої уваги, може сприяти зниженню рівня бездомності та забезпечити умови для їхньої повноцінної реінтеграції. Такий підхід не лише підвищить якість життя ветеранів,

а й сприятиме стабільності й процвітання українського суспільства в цілому.

7. Науково-методичні основи організації психологічної підтримки молоді з числа внутрішньо переміщених осіб та ветеранів є важливим інструментом для забезпечення їхнього психічного здоров'я та соціальної адаптації. Система психологічної підтримки молоді включає різні аспекти від психотерапевтичного купіювання емоційних розладів до діагностики психічного стану та надання педагогічної підтримки. Комплексний підхід сприяє більш ефективному вирішенню проблем психічного здоров'я та соціальної адаптації. Важлива роль у психологічній підтримці відводиться освітянам, які мають умови для виявлення та підтримки молоді з ризиком розвитку психічних розладів. Вони є ключовими фігурами у формуванні позитивного психічного стану учнів та студентів. Особливе значення має кооперація між урядовими організаціями, громадськими організаціями та надавачами соціально-психологічної підтримки. Налагодження такої співпраці сприяє створенню умов для внутрішньої віднови ментального добробуту та зниження залежності від зовнішньої допомоги. Ефективність діяльності надавачів соціально-психологічної підтримки в значній мірі залежить від дотримання нормативно-правових актів, що регулюють їх діяльність та взаємодію з іншими структурами. Впровадження онлайн діагностики та психотерапевтичного супроводу є важливим кроком у підвищенні доступності психологічної допомоги та оптимізації процесів роботи з психічним здоров'ям.

Отже, успішна організація психологічної підтримки для молоді з числа внутрішньо переміщених осіб та ветеранів ґрунтується на інтеграції різноманітних підходів та ефективній координації між різними структурами та професійними групами.

8. Індивідуальна та сімейна психотерапія в умовах війни є важливим інструментом підтримки психічного здоров'я населення. Необхідно звернути увагу на нерівномірність доступу до таких послуг через ряд соціальних і фінансових чинників, що потребує активних заходів для збалансування. Важливим кроком є впровадження програм і підтримка навчально-методичної роботи у закладах освіти, що сприятиме підвищенню рівня кваліфікації спеціалістів у галузі психотерапії. Також необхідно забезпечити доступність таких послуг для усього населення, у тому числі для вразливих груп. Вирішення цих проблем дасть можливість ефективніше впроваджувати індивідуальну та сімейну психотерапію як необхідний елемент підтримки психічного здоров'я.

Формувальна індивідуальна та сімейна психотерапія у військових умовах відображає складність і неоднорідність доступу до послуг серед населення. Недостатність довіри, обмеженість інформації про надавачів СПП, та фінансові труднощі часто перешкоджають широкому впровадженню психотерапевтичної підтримки. Ініціативи, спрямовані на психотерапію освітян та соціальних працівників, можуть значно покращити якість освітнього процесу та сприяти психічному здоров'ю учасників освітнього процесу.

Підготовка особистих наставників серед студентів педагогічних і соціально-психологічних спеціальностей є ключовим аспектом створення кадрового потенціалу для надання психологічної підтримки молоді з емоційною нестійкістю та іншими проблемами. Навички соціальної адаптації та інтеграції, які формуються під час професійної практики, є важливими для забезпечення ефективності соціальних послуг та психотерапії.

Концепція популяризації свідомої поведінки серед молоді вимагає систематичної роботи з психосоціальним супроводом молоді. Вчасна психотерапевтична підтримка під час навчання може значно

впливати на формування особистісних стратегій розвитку та зниження ризику емоційних розладів. Важливим є впровадження інноваційних підходів у навчальні програми для підготовки майбутніх психотерапевтів та наставників, що забезпечить підвищення рівня їхньої компетентності та готовності до професійної діяльності.

9. Соціальний супровід є мотиваційним чинником психолого-педагогічної підтримки молоді та їхніх родин. Ефективна робота вимагає системного підходу та дотримання принципів, таких як індивідуальний підхід до кожного клієнта, гарантія конфіденційності та забезпечення рівності в правах та можливостях. Належна кваліфікація та підготовка надавачів є важливим елементом успішної соціально-психологічної підтримки. Змістовно-особистісний підхід у купіюванні емоційних розладів молоді, зокрема внутрішньо переміщених осіб, передбачає використання комплексного підходу, що враховує особливості індивідуального розвитку кожного клієнта. Навчальні програми та методичні підходи мають стимулювати психічний розвиток та сприяти збереженню позитивного психологічного клімату під час надання підтримки.

Підготовка кадрів для надання соціально-психологічної підтримки вимагає врахування сучасних психолого-педагогічних тенденцій та стандартів, що регулюють надання соціальних послуг. Ефективність роботи залежить від високого рівня професійної підготовки, навичок роботи з різними соціальними групами та здатності створювати сприятливе середовище для особистісного зростання клієнтів.

В процесі надання соціальних послуг психологічної підтримки на окрему увагу заслуговує соціальний захист та забезпечення фахівців, що визначаються потребами надавачів соціально-психологічних послуг (СПП) у систематичній та тривалій роботі з населенням,

спрямованій на відновлення фізичного та ментального добробуту. Надання таких послуг вимагає значних зусиль та витрат від спеціалістів, що працюють у сфері охорони здоров'я, загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, а також установах соціальної підтримки.

Щодо соціального захисту важливою є підтримка з боку громади, що містить в собі безоплатний проїзд у громадському транспорті, систематичну супервізійну підтримку для роботи з складними випадками та особистісного відновлення фахівців, а також забезпечення необхідним видатковим та методичним матеріалом. Такі заходи значно полегшують процес надання СПП та знижують особисті витрати спеціалістів, що є важливим для ефективного виконання їхніх професійних обов'язків. Окрім того, щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням на безоплатній основі для надавачів СПП та їхніх дітей є важливим елементом для відновлення фізичної та професійної працездатності. Санаторно-курортне лікування сприяє профілактиці вторинної травматизації серед членів сімей, що займаються наданням соціально-психологічних послуг, і створює передумови для покращення їхнього загального самопочуття та емоційного стану.

10. Сталий розвиток є концепцією, яка спрямована на задоволення потреб сучасного покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Він включає три основні аспекти: економічний, соціальний та екологічний. Економічний аспект передбачає стабільне економічне зростання та справедливий розподіл благ, соціальний включає забезпечення рівних можливостей, справедливість і поліпшення якості життя для всіх членів суспільства, а екологічний аспект акцентує увагу на збереженні природних ресурсів, захисті довкілля та підтримці екосистемних послуг. Екологічні виклики охоплюють великий обсяг

проблем, що мають як локальні, так і глобальні масштаби: зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення повітря, води та ґрунтів, деградація земель, дефіцит прісної води та виснаження природних ресурсів. Взаємозв'язок екологічних викликів і сталого розвитку полягає в тому, що без вирішення екологічних проблем неможливо досягти тривалого економічного зростання та соціального благополуччя. Ефективне використання природних ресурсів і збереження екосистем є основою для стабільного розвитку. Це означає, що екологічні, економічні та соціальні аспекти розвитку повинні розглядатися в комплексі. Шляхи подолання екологічних викликів включають впровадження екологічно чистих технологій, підвищення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел енергії, зменшення викидів шкідливих речовин та раціональне використання природних ресурсів. Важливу роль відіграє також екологічна освіта та підвищення обізнаності населення про необхідність охорони навколишнього середовища. Інші заходи включають створення законодавчої бази для захисту довкілля, підтримку екологічно орієнтованих підприємств і залучення громадськості до процесу прийняття рішень у сфері екології.

11. Стале споживання є дієвим інструментом досягнення екологічного балансу, оскільки воно спрямоване на зменшення негативного впливу людської діяльності на довкілля. Концепція передбачає раціональне використання природних ресурсів, мінімізацію відходів та забруднення, а також зменшення вуглецевого сліду. Стале споживання стимулює вибір екологічно чистих продуктів, підтримку відновлюваних джерел енергії та впровадження енергоефективних технологій. Основними принципами сталого споживання є: раціональне використання ресурсів, розвиток циркулярної економіки, екологічна відповідальність, соціальна справедливість, підвищення соціальної свідомості, впровадження

нових технологій та інновацій. Серед економічних та екологічних переваг сталого споживання можна виділити зниження витрат на енергію, збереження природних ресурсів, зменшення відходів, підвищення стійкості економіки та конкурентоспроможності бізнесу, покращення якості життя, а також зменшення негативного впливу на довкілля. Країни, такі як Нідерланди, Швеція, Німеччина, Японія успішно запроваджують стратегії сталого споживання, демонструючи позитивні результати. Реалізація підтримки сталого споживання відбувається як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Політичні та економічні інструменти, такі як податкові стимули та регулювання, фінансова підтримка екологічних проєктів, зелене інвестування є важливими для стимулювання сталого використання ресурсів. Водночас, стримуючими факторами у впровадженні сталого споживання можуть бути економічні, соціальні та технологічні бар'єри. Подолання цих бар'єрів потребує комплексного підходу та тісної співпраці між урядами, бізнесом та громадянським суспільством.

12. Україна активно долучилася до глобального процесу реалізації цілей сталого розвитку, що свідчить про її прагнення досягти високих стандартів екологічної, економічної та соціальної стабільності. Проте, війна суттєво вплинула на пріоритети сталого розвитку країни. Україна робила значний акцент на екологічних змінах, прагнучи зменшити свій вплив на довкілля та впроваджувати відновлювані джерела енергії. Однак, в умовах військового конфлікту питання миру та безпеки стали надзвичайно актуальними. Це не означає, що екологічні питання втратили свою важливість, але зараз вони повинні співіснувати з потребою забезпечення національної безпеки та стабільності. Цей зсув у пріоритетах підкреслює важливість адаптивності та гнучкості в процесі планування та реалізації сталого розвитку. Україна повинна знайти правильний

баланс у розподілі пріоритетів між безпекою, економічним зростанням і соціальними гарантіями. Безпека є фундаментом для будь-якого сталого розвитку, оскільки без стабільності неможливо забезпечити економічне процвітання чи екологічну стійкість. Одночасно, економічне зростання необхідне для відновлення та розвитку країни, а соціальні гарантії забезпечують добробут населення. Необхідність розробки довготривалих стратегій розвитку з урахуванням безпекових ризиків є дуже важливою. Вказані стратегії повинні включати заходи для зниження ризиків та мінімізації впливу можливих конфліктів на суспільство та економіку. Вони також мають бути гнучкими, щоб враховувати зміни у внутрішній та міжнародній ситуації. Міжнародна допомога, зокрема від Європейського Союзу, є надзвичайно важливою для відновлення України на засадах сталого розвитку. Вона може включати фінансову підтримку, технологічну допомогу, обмін знаннями та досвідом. Співпраця з міжнародними партнерами дозволить Україні впроваджувати найкращі практики та стандарти сталого розвитку, що сприятиме відновленню країни та її інтеграції до європейського та світового співтовариства. Шлях України до сталого розвитку в умовах війни та повоєнного відновлення потребує глибокого переосмислення пріоритетів та розробки інтегрованих стратегій. Відновлення країни на основі сталого розвитку забезпечить не лише подолання поточних викликів, але й створення міцного фундаменту для майбутнього відновлення і економічного зростання.

Наукове електронне видання на CD-ROM

**ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЯ:
науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку**

Монографія

Заг. ред.: І. О. Цимбалюк
Упорядкування: Н. В. Павліха
Підготовка до друку: О. А. Корнелюк

Електронне видання на CD-ROM

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 4,33Мб. Тираж 300
прим. Зам. 84. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ISBN 978-966-940-579-1

9 789669 405791 >